

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Miglė Kaušylaitė
Tarptautinės komunikacijos magistro studijų programos studentė

**ŠVIEČIAMOSIOS PROGRAMOS ŽINIASKLAIDOS SMURTINIO TURINIO
POVEIKIO MAŽINIMUI: TARPTAUTINĖS PRAKTIKOS TAIKYMAS
LIETUVAI**

Magistro darbas

Vadovė: lekt. dr. Laima Nevinskaitė

Vilnius, 2011

MAGISTRO DARBO LYDRAŠTIS

<i>Pildo magistro baigiamojo darbo autorius</i>	
Miglė Kaušylaitė _____ (magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)	
Šviečiamosios programos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui: tarptautinės praktikos taikymas Lietuvai _____ (magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)	
Educational programs for diminishing the effects of media violence: applying the international experience to Lithuania _____ (magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)	
Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas kitose aukštosiose mokyklose.	
	_____ (magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)
Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.	
	_____ (magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)
<i>Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas</i>	
Magistro baigiamąjį darbą ginti _____ (irašyti – leidžiu arba neleidžiu)	
_____ (data)	_____ (magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)
<i>Pildo instituto, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja</i>	
Magistro baigiamasis darbas įregistruotas	
	_____ (instituto, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)
_____ (data)	_____ (instituto reikalų tvarkytojos parašas)
<i>Pildo instituto kuriojančios studijų programą, vadovas</i>	
Recenzentu skiriu _____ (recenzento vardas, pavardė)	
_____ (data)	_____ (instituto vadovo parašas)
<i>Pildo recenzentas</i>	
Darbą recenzuoti gavau. _____	_____ (recenzento parašas)
_____ (data)	

Kaušylaitė, Miglė

Ka-646 Šviečiamosios programos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui: tarptautinės praktikos taikymas Lietuvai: magistro darbas/ Kaušylaitė, Miglė; mokslinis vadovas lekt. dr. Nevinskaitė, Laima; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2011. – 126 [35], lap.: lent. – Mašindr. – Santr. angl. – Bibliogr.: lap. 82 – 90 (89 pavad.).

UDK 070:316.6

Raktiniai žodžiai: smurtas žiniasklaidoje, šviečiamosios programos, žiniasklaidos efektai, žiniasklaidos turinio poveikis, tarpiniai žiniasklaidos turinio priėmimo veiksniai, žiniasklaidinis raštingumas, žiniasklaidos poveikio mažinimas Lietuvoje, tarptautinė smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo praktika.

Magistro *darbo objektas* – šviečiamųjų smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programų padėtis Lietuvoje. *Darbo tikslas* – išanalizuoti tarptautinėje praktikoje taikomų programų smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo modelius ir išnagrinėjus šviečiamųjų programų padėtį Lietuvoje suformuluoti rekomendacijas efektyvesnei smurto žiniasklaidoje poveikio prevencijai.

Darbo uždaviniai: išanalizuoti teorinę medžiagą apie žiniasklaidos smurtinio turinio poveikį vaikams ir paaugliams; išskirti faktorius, kurie laikomi reikšmingais tarpiniais veiksniais, darančiais įtaką smurto žiniasklaidoje priėmimo procesui; išnagrinėti pažangių pasaulio šalių mokslininkų ir organizacijų parengtas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programas pagal egzistuojančių programų tipus ir efektyvumą; ištirti dabartinę Lietuvos šviečiamųjų smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo programų praktiką ir nustatyti jų išvystymo lygį Lietuvoje; identifikavus tobulintinus aspektus, suformuluoti rekomendacijas Lietuvos atvejui, padėsiančias veiksmingai mažinti neigiamą smurtinės žiniasklaidos turinio poveikį vaikams.

Išanalizavus mokslinę literatūrą ir atlikus tyrimą prieita prie išvados, jog Lietuvos šviečiamųjų smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo programų praktika šiuo metu yra užuomazgų stadijoje. Programų įgyvendinimas Lietuvoje stokoja bendros politikos ir sistemiškumo, nėra vykdymo nuoseklumo ir tęstinumo. Dėl šios priežasties trūksta informuotumo apie galimybes tokias programas taikyti. Lietuvoje smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programos lieka antraeilėmis, nes kol kas aktualus auditorijos bazinių (emocinių socialinių) kompetencijų ugdymas. Švietimo ir mokslo ministerija deklaruoja Lietuvoje esant būtinybę kurti ir įgyvendinti nuoseklią informacinio raštingumo politiką mokiniams ir jų tėvams, tačiau realios pastangos yra ribotos. Esant dabartinei situacijai Lietuvoje netikslinga koncentruotis į smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programas, kol

auditorijai nesuformuotas fundamentalių socialinių emocinių kompetencijų pamatas. Matoma tendencija, jog valstybinės įgyvendinamos iniciatyvos nesivadovauja užsienio praktika – paprastai šviečiamosios programos kuriamos išimtinai Lietuvos atvejui, tačiau tai sąlygoja programų spragas. Nevyriausybinių organizacijų vykdomų programų praktika priešinga – jos Lietuvoje įgyvendina kitų šalių šviečiamųjų programų adaptacijas, todėl intensyviai vadovaujasi tarptautine patirtimi, užsienio šalių ekspertų konsultacijomis, užsienio šalyse išbandyta metodika.

Magistro darbas gali būti naudingas kitiems mokslininkams, šviečiamąsias programas vykdančioms nevyriausybinėms organizacijoms ir valstybinėms institucijoms, kuriančioms integruotas žiniasklaidinio raštingumo programas.

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. TARPINIŲ VEIKSNIŲ ĮTAKA SMURTINIO ŽINIASKLAIDOS TURINIO PRIĖMIMUI	10
1.1. Smurtinio žiniasklaidos turinio efektai	12
1.2. Skirtingais kanalais skleidžiamo smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio tyrimai.....	14
1.3. Vidiniai tarpiniai veiksniai: asmeninės charakteristikos.....	20
1.4. Išoriniai tarpiniai veiksniai: socialinės aplinkos faktoriai.....	23
1.4.1. Tėvų įtaka.....	23
1.4.2. Bendruomenės ir makroaplinkos įtaka.....	24
1.4.3. Žiniasklaidos požymiai	26
2. ŽINIASKLAIDOS SMURTINIO TURINIO POVEIKIO MAŽINIMO PROGRAMŲ RŪŠYS	27
2.1. Savarankiškos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos.....	28
2.2. Integruotas smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo komponentas kaip sudėtinis programos elementas.....	32
2.2.1. Integravimas į prevencines programas.....	32
2.2.2. Integravimas į žiniasklaidos raštingumo ugdymo programas	34
2.3. Šviečiamosios žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos pagal tikslinį poveikio subjektą.....	37
2.3.1. Tėvai kaip tikslinis šviečiamosios programos poveikio subjektas.....	37
2.3.1.1. Saviuklos priemonėmis išdėstomos auklėjimo strategijos	38
2.3.1.2. Intervencinės programos smurtiniam žiniasklaidos poveikiui mažinti	39
2.3.1.3. Aiškinamosios - informacinės programos smurtiniam žiniasklaidos poveikiui mažinti	41
2.3.1.4. Terapinio pobūdžio programos smurtiniam žiniasklaidos poveikiui mažinti	42
2.3.2. Pedagogai kaip tikslinis šviečiamosios programos poveikio subjektas	42
2.3.3. Vaikai kaip tikslinis šviečiamosios programos poveikio subjektas	44
3. TYRIMAS: „ŽINIASKLAIDOS SMURTINIO TURINIO POVEIKIO MAŽINIMO PROGRAMOS LIETUVOJE“	47
3.1. Tyrimo metodika	51

3.2. Tyrimo rezultatų analizė.....	54
3.3. Tyrimo apibendrinimas	72
IŠVADOS.....	75
Rekomendacijos	78
Educational Programs for Diminishing the Effects of Media Violence: Applying the International Experience to Lithuania (summary).....	80
Bibliografinių nuorodų sąrašas.....	82
<i>1 priedas.</i> Interviu medžiaga: programa „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“.....	91
<i>2 priedas.</i> Interviu medžiaga: programa „Olweus“.....	99
<i>3 priedas.</i> Interviu medžiaga: programa „Šeimų universitetas“	105
<i>4 priedas.</i> Interviu medžiaga: programa „Second step/ Antras žingsnis“.....	109
<i>5 priedas.</i> Interviu medžiaga: programa „Augink atsakingai“.....	116
<i>6 priedas.</i> Interviu medžiaga: programa „Microsoft Lietuva“ savanoriai mokyklose“	119
<i>7 priedas.</i> Interviu anketos pavyzdys.....	125

IVADAS

Neigiamas smurto žiniasklaidoje poveikis vaikams vertinamas kontraversiškai, tačiau pasauliniai moksliniai tyrimai žiniasklaidos įtakos vaikams tema rodo potencialiai egzistuojant ryšį tarp smurtinio žiniasklaidos turinio ir agresyvaus elgesio pasireiškimo. Viešojoje erdvėje juntamas susirūpinimas dėl galimos koreliacijos tarp smurtinio turinio vartojimo ir smurtinio elgesio apraiškų realiame gyvenime – stebimas didėjantis vaikų ir paauglių agresyvumas, sukeliantis tokias problemas kaip patyčios mokykloje, nusikalstamumo augimas, žiaurus tarpasmeninis elgesys, suicidiniai atvejai. Neišvystytas vaiko priežasties-pasekmės suvokimas, sąlygojantis nusikalstamus poelgius, gali būti paskatintas iškreipto pasaulio vaizdavimo, būdingo smurtiniams veiksmo filmams, kompiuteriniams žaidimams, televizijos laidų, interneto turiniui, muzikiniams vaizdo klipams.

Vaikus smurtinis žiniasklaidos turinys pasiekia įvairiais kanalais – sterili aplinka be smurto neįmanoma. Siekiant efektyviai mažinti smurtinės žiniasklaidos turinio poveikį nepilnamečiams svarbu kompleksiskai veikti išorinius ir vidinius smurtinio turinio suvokimui įtaką darančius veiksnius. Tarpiniai veiksniai nulemia smurtinės žiniasklaidos priėmimo procesus ir efektų stiprumą. Šie veiksniai svarbūs kuriant ir vystant šviečiamąsias žiniasklaidos smurtinio poveikio mažinimo programas, nes būtent jie apsprendžia, kokie komponentai ir metodika reikalinga siekiant suvaldyti neigiamas smurto žiniasklaidoje pasekmes tiksliniam subjektui.

Šviečiamosios programos svarbios tuo, jog jomis daroma įtaka žiniasklaidos priėmimo procesą lemiantiems tarpiniams veiksniams, todėl tai vienas iš veiksmingų būdų smurtinės žiniasklaidos poveikiui mažinti. Šiame darbe nagrinėjama tarptautinė programų taikymo praktika ir tiriama Lietuvos šviečiamųjų programų situacija – bandoma nustatyti, ar egzistuoja tokių programų poreikis Lietuvoje, kaip šioje srityje taikoma užsienio šalių patirtis, nagrinėjama programų vystymo specifika šalyje, analizuojamos taikomos priemonės smurto žiniasklaidoje poveikiui mažinti.

Darbo temos ir tyrimo aktualumą lemia globalios žiniasklaidos vystymosi tendencijos: žiniasklaidos turinio srautas pasiekia vaikus ankstyvame amžiuje, žiniasklaidos kanalų įvairovė nuolat auga, centralizuota smurtinio turinio kontrolė internete, telefone praktiškai neįmanoma, todėl vaikai susiduria su dideliu smurtinio pobūdžio turinio kiekiu.

Socialinis mokslinio darbo aktualumas akivaizdus – nesprendžiant smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio sąlygotų problemų pastebima situacijos prastėjimo tendencija – tai tiesiogiai veikia socialinę šalies gerovę. Dėl šios priežasties reikalinga išsami žiniasklaidos turinio priėmimui įtaką

darančių tarpinių veiksnių analizė, leidžianti parengti kokybiškas smurtinio turinio poveikio mažinimo programas.

Lietuvai ypatingai svarbi tarptautinės smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo praktikos analizė ir neigiamo poveikio mažinimo būdų išgryninimas, įgalinantis šalies specialistus adaptuoti labiausiai pasiteisinusią užsienio šalių patirtį Lietuvoje. Veiksminga šviečiamoji programa žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti daro tiesioginę įtaką visuomenei, nes padeda valdyti masinės komunikacijos priemonėmis skleidžiamo smurtinio turinio sukeltą rezultatą – įvairių formų agresijos apraiškas. Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimas turėtų būti aktuali tema tiek skirtingų amžiaus grupių vaikų tėvams, tiek mokytojams ir visai bendruomenei, tiesiogiai pajuntančiai agresyvaus vaikų ir paauglių elgesio padarinius.

Darbo problema: kaip Lietuvoje taikoma tarptautinė patirtis siekiant sumažinti neigiamą žiniasklaidos smurtinio turinio poveikį vaikams.

Darbo tyrimo objektas – šviečiamųjų smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programų padėtis Lietuvoje.

Darbo tikslas – išanalizuoti tarptautinėje praktikoje taikomų smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo programų specifiką ir išnagrinėjus šviečiamųjų programų padėtį Lietuvoje suformuluoti rekomendacijas efektyvesnei smurto žiniasklaidoje poveikio prevencijai.

Uždaviniai, iškelti siekiant darbo tikslo:

1. Išanalizuoti teorinę medžiagą apie žiniasklaidos smurtinio turinio poveikį vaikams.
2. Išskirti faktorius, kurie laikomi reikšmingais tarpiniais veiksniais, darančiais įtaką smurto žiniasklaidoje priėmimo procesui.
3. Išnagrinėti pažangių pasaulio šalių mokslininkų ir organizacijų parengtas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programas pagal egzistuojančių programų tipus ir efektyvumą.
4. Ištirti dabartinę Lietuvos šviečiamųjų smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo programų praktiką ir nustatyti jų išvystymo lygį Lietuvoje.
5. Identifikavus tobulintinus aspektus, suformuluoti rekomendacijas Lietuvos atvejui, padėsiančias veiksmingai mažinti neigiamą smurtinės žiniasklaidos turinio poveikį vaikams.

Darbo ir tyrimo metodai. Šio darbo tikslui ir uždaviniams pasiekti naudota teorinių ir empirinių metodų kombinacija. Taikyti šie teoriniai metodai: loginės dedukcijos, tarpusavio palyginimo bei apibendrinimo. Taip pat pasitelkti empiriniai mokslinio tyrimo metodai, tokie kaip dokumentų analizės metodas – analizuoti įvairaus pobūdžio šviečiamųjų programų aprašymai, moksliniai straipsniai, teorinės ir mokomosios knygos, internetiniai straipsniai, informacija įvairaus pobūdžio tęstiniuose leidiniuose, internetinės svetainės, teisiniai reglamentai. Lietuvoje vystomų

šviečiamųjų programų būklei nustatyti taikytas kokybinis tyrimo metodas – ekspertinis interviu. Šis metodas pasirinktas kaip tinkamiausias darbo metu iškeltos problemos sprendimo būdas, įgalinantis informacijos surinkimą apie dabartinę šviečiamųjų programų išvystymo lygį Lietuvoje iš specifinės jas vykdančių asmenų grupės ir padedantis nustatyti žiniasklaidos smurtinio turinio mažinimui skirtų programų situaciją šalyje. Ekspertinio interviu metu tikimasi surinkti specialistų rekomendacijas, padėsiančias kuriant efektyvias smurtinio turinio poveikio mažinimo programas.

Naudota literatūra. Rašant magistro darbą remtasi moksliniais tyrimais apie žiniasklaidos efektus vaikams ir tarpinių veiksnių įtaką smurto žiniasklaidoje poveikiui. Kaip svarbiausius šios srities mokslininkus, galima išskirti C. Andersoną, L. Huesmanną, C. Berkowitzą. Taip pat remtasi užsienio šalių (daugiausia JAV) šviečiamųjų programų, skirtų neigiamam žiniasklaidos poveikiui mažinti, aprašais.

Darbo struktūra. Pirmoje dalyje apžvelgiami reikšmingi smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio tyrimai, analizuojami neigiami smurto vaizdavimo efektai ir jų padariniai vaikams. Nagrinėjama įvairių žiniasklaidos kanalų įtaka smurtinio turinio suvokimui ir tarpinių veiksnių poveikis žiniasklaidos turinio priėmimui. Aptariama, kaip keičiasi smurto vaizdavimo efektų stiprumas priklausomai nuo vieno ar kito tarpinio veiksnio interferencijos.

Antrojoje dalyje apžvelgiama tarptautinė smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo praktika, išskiriamos šviečiamųjų programų kategorijos ir pateikiami efektyviausių programų pavyzdžiai iš tarptautinės praktikos. Trečiojoje dalyje pristatomas tyrimas, kuriuo siekiama nustatyti žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų padėtį Lietuvoje.

Darbo nauda. Šis darbas gali būti naudingas kitiems mokslininkams, šviečiamąsias programas vykdančioms nevyriausybinėms organizacijoms ir valstybinėms institucijoms, kuriančioms integruotas informacinio raštingumo programas.

1. TARPINIŲ VEIKSNIŲ ĮTAKA SMURTINIO ŽINIASKLAIDOS TURINIO PRIĖMIMUI

Smurtinės žiniasklaidos poveikis ir efektai vertinami nevienareikšmiškai, todėl bendro konsensuso dėl smurtinio žiniasklaidos turinio įtakos vaikams nėra. Pirmoje darbo dalyje aptariami tyrimai, reprezentuojantys skirtingus mokslinės diskusijos polius, apžvelgiami atrasti smurtinės žiniasklaidos efektai bei pateikiama jų kritika.

Šiame darbe sąvokos „vaikas“ ir „nepilnametis“ vartojamos sinonimiškai ir apibrėžiamos remiantis antru Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo straipsniu (1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234) ir pirmu Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos straipsniu t.y. sąvoka suprantama, kaip „žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“.

Norint išsamiai apžvelgti tyrimus apie žiniasklaidos smurtinio turinio poveikį vaikams, vertėtų apsibrėžti, kas šiame kontekste suprantama kaip smurtas žiniasklaidoje. 1996 išleistame „Žurnalistikos laisvės ir atsakomybė: Europos Tarybos dokumentai dėl visuomenės informavimo priemonių, dokumentų rinkinyje „smurto“ apibrėžimas taikomas atviro fizinio ar psichinio smurto scenas vaizduojančioms ir smurtą skatinančioms programoms.

Potenciali nepageidaujama smurto žiniasklaidoje išdava – žiniasklaidos vartotojo agresija realiame gyvenime. Agresija psichologų apibrėžiama, kaip bet koks elgesys, kilęs su intencija pakenkti kitam asmeniui; pagrindinėmis agresijos formomis laikoma verbalinė, fizinė, netiesioginė agresija (Anderson, *et al.*, 2003). Verbalinė agresijos forma pasireiškia, kuomet aukai stengiamasi pakenkti žodžiu, netiesioginės agresijos terminas nurodo, kad agresijos taikinį taip pat stengiamasi užgauti žodžiu, tačiau veikiama tada, kai aukos nėra akiratyje. Tokios agresijos pavyzdžiais laikomas melagingos informacijos, apkalbų skleidimas, išgalvotų faktų kūrimas siekiant pažeminti, sumenkinti žmogaus garbę, pakenkti tarpasmeniniams santykiams. Sunkiausia agresijos forma, kelianti daugiausiai nerimo visuomenėje, yra fizinė agresija. Ji varijuoja nuo lengvos iki sunkios formos. Reikia paminėti, jog terminologijoje nėra aiškios takoskyros tarp smurto ir švelnesnių fizinės agresijos formų, tačiau tiriant žiniasklaidos efektų poveikį šie skirtumai nėra reikšmingi. Taigi, šiame kontekste terminas „smurtas“ bus naudojamas apibūdinti sunkesnėms fizinės agresijos formoms arba, kaip apibrėžiama Dabartinės lietuvių kalbos žodyne, smurtu bus laikoma „šturkšti prievarta“ (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas).

Kad būtų galima adekvačiai įvertinti smurtinio žiniasklaidos turinio efektus ir poveikį, būtina išskirti tris smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio ir pasekmių tipus: nepageidaujamos emocijos, mintys ir veiksmai (Anderson, *et al.*, 2003).

Viešai demonstruojamas smurtas veikia kaip katalizatorius agresyvių minčių bei emocijų formavimosi procese. Tai reiškia, jog neigiamos emocijos (pyktis, nerimas, neapykanta)

išprovokuotos smurtinio žiniasklaidos turinio savo ruožtu gali sąlygoti ir agresyvų elgesį. Smurto vaizdavimas spaudoje dažnai nėra tiesioginė kriminologinių pasekmių sąlyga. Agresyvaus elgesio pasireiškimą sąlygoja kompleksinis priežasčių rinkinys, todėl tikimybė, jog agresyvus elgesys išprovokuojamas vieno iš faktorių yra menka. Agresijai realiame gyvenime išprovokuoti reikia keletą iš rizikos faktorių (smurtinis žiniasklaidos turinys yra vienas jų) subjekto aplinkoje ir proteguojančių faktorių nebuvimo t.y. tam, kad pasireikštų neigiami smurtinės žiniasklaidos efektai rizikos faktorių skaičius turi viršyti apsaugos faktorių skaičių.

Visuomenė nelaiko smurto žiniasklaidoje pačia reikšmingiausia agresijos priežastimi, tačiau tarp smurto žiniasklaidoje ir antisocialaus elgesio atrastas panašus priežastinis ryšys, kaip tarp rūkymo ir plaučių vėžio (Gunter, 2008). Vaikai intensyviai vartoja žiniasklaidos turinį, įskaitant ir smurtinę informaciją. Smurtinis žiniasklaidos turinys, manoma, turi įtakos ne tik agresyviui elgesiui, bet ir savęs suvokimui, elgesio tarp skirtingų lyčių modelio formavimuisi, vyriškumo suvokimui, neadekvačios ir priešiškos reakcijos į situaciją formavimuisi, todėl svarbu išanalizuoti, kaip tas turinys dalyvauja jų tapatybės formavime, kokią reikšmę žiniasklaidos priėmimo procesui turi tarpiniai veiksniai.

Smurtas žiniasklaidoje ekstensyviai tyrinėjamas Jungtinėse Amerikos valstijose – skirtingo pobūdžio institucijos atlieka tyrimus, publikuoja ir viešina jų rezultatus ir deda pastangas, kad rezultatai būtų išviešinti ne tik akademinėje aplinkoje, bet ir pasiektų tėvus, mokytojus, kitą suinteresuotą auditoriją. JAV išsiskiria pasaulio šalių kontekste kaip smurto žiniasklaidoje tyrimų lyderė, todėl didžioji dalis šiame darbe nagrinėjamos teorijos, pristatomų empirinių tyrimų rezultatų ir įgyvendintų šviečiamųjų programų smurto žiniasklaidoje poveikiui mažinti yra JAV patirtis. Ypač aktyviai smurtinio žiniasklaidos turinio poveikį vaikams bei tarpinių veiksnių įtaką žiniasklaidos turinio suvokimui tiria Amerikos pediatrijos akademija, Amerikos medikų asociacija, Amerikos psichiatrijos asociacija, Amerikos vaikų ir paauglių psichiatrijos organizacija, Nacionalinis mentalinės sveikatos institutas, Nacionalinis sveikatos institutas (Gentile, 2009). Šios organizacijos skelbia sąlyginai panašius tyrimų rezultatus – smurtas per spaudą, televiziją, video žaidimus daro neigiamą poveikį vaikų vystymuisi ir socializacijos procesams, nes yra vienas iš agresyvių reakcijas skatinančių veiksnių. Nors tyrimus atliekančios organizacijos šioje srityje yra autoritetingos, tačiau globalaus konsensuso dėl smurtinės žiniasklaidos poveikio reikšmės vis dar nėra nei JAV, nei kitose pasaulio šalyse.

1.1. Smurtinio žiniasklaidos turinio efektai

Žiniasklaidos efektai ir įtaka vaikų agresyviai elgesiui bei mintims tyrinėjami daugiau nei keturiasdešimt metų. Identifikuoti smurtinio žiniasklaidos turinio efektų tipai, įvardinta kaip jie veikia, nustatyta, kokie rizikos faktoriai ar tarpiniai veiksniai turi įtakos efektų pasireiškimui.

Albertas Bandura žiniasklaidos efektus aiškina „socialinio išmokymo teorija“. Pagal šią teoriją, individas mokosi iš aplinkos, o kadangi žiniasklaida yra įtakingas aplinkos veiksnys, išmokimas iš žiniasklaidos yra logiškas padarinys. Agresija pagal šią teoriją yra išmokstamas elgesys, todėl smurtas žiniasklaidoje gali būti agresijos realiame gyvenime šaltinis (Bandura, 1977). „Įvairios frustracinės situacijos dažniausiai gali išprovokuoti agresiją tokių žmonių, kurie išmoko reaguoti į neigiamus poveikius agresyviomis reakcijomis“ (Suslavičius, Valickas, 1999). Socialinį išmokimą sąlygoja „tiesioginis pastiprinimas“, kuriuo įvardijamas norimo rezultato pasiekimas naudojant agresiją ir „socialinis modeliavimas“, kuris apibrėžia elgesio modelių įsisavinimą per aplinkos stebėjimą (Bandura, 1977).

W. Jamesas Potteris teigia, jog smurtinė žiniasklaida daro daugialypį neigiamą efektą: fiziologinį, emocinį, kognityvinį (pažinimo), pozicinį ir elgesio. Pagal J. Potterio teoriją, smurto žiniasklaidoje sukeltų ilgalaikių ir trumpalaikių efektų rezultatas yra baimė, sumažėjęs jautrumas arba išmokimas (Potter, 1999).

D. Zillmannas savo teorijoje vaikų domėjimąsi smurtu žiniasklaidoje pagrindžia fiziologiniu sujaudinimu. Smurtinio turinio filmų, žaidimų veiksmo scenos pasižymi greitai kintančiu vaizdu, spalvomis bei vaizdo ir garso efektais, kurie pritraukia dėmesį ir jaudina žiūrovą, o buvimas susijaudinimo būsenoje skatina agresyvias reakcijas (The UNESCO Global Study on Media Violence).

L. Huesmannas suformulavo „scenarijų teoriją“, aiškinančią ryšį tarp smurtinio televizijos turinio žiūrėjimo ir agresijos apraiškų realiame gyvenime, kurioje teigiama, jog nuolatinis smurto per televiziją stebėjimas moko vaikus agresyvių įpročių (Savage, 2004). L. Huesmanno teorija paremta teiginiu, jog asmens socialinį elgesį nulemia atmintyje saugomi sukaupti „scenarijai“. Agresyviais žmonėmis tampa tie, kurie socialinėse situacijose nuolatos taiko scenarijus, kuriuose agresija yra problemos sprendimo priemonė. L. Huesmannas pabrėžia, kad labiau į agresiją linkę vaikai paprastai žiūri daugiau televizijos ir labiau identifikuojasi su rodomais personažais, o padidintas televizijos žiūrėjimas yra rizikos faktorius, sąlygojantis smurtinių scenarijų įsitvirtinimą vaiko atmintyje (Savage, 2004).

Manoma, jog egzistuoja šie smurtinės žiniasklaidos efektai: agresyvių minčių tinklų aktyvinimas ir plėtojimas, susilpnėjęs agresyvių reakcijų slopinimas ir agresijos pateisinimas, modeliavimo efektai, sumažėjęs jautrumas, pakitusi pasaulio samprata (Valickas, 1997).

Įvardinamos trys teorijos, paaiškinančios smurtinės žiniasklaidos poveikį: Stimuliacijos teorija (perimamas smurtas žiniasklaidoje skatina asmens agresiją), Habitualizacijos teorija (nuolatinės smurto scenos skatina jausminį atbukimą ir pripratimą prie kasdienio smurto, kas savo ruožtu padeda formuotis nuostatoms, jog prievartos yra tinkamas būdas tikslams siekti) ir Katarsio teorija, kuri teigia, jog nuolat žiniasklaidoje matomas smurtas slopina asmens poreikį elgtis agresyviai ar naudoti smurtą realybėje (Sakalauskas, 2000).

Šiuo metu aktyvią mokslinę veiklą vykdančios tyrėjos C. Andersonas, L. Berkowitzas, L. Donnersteinas, L. Huesmannas, J. Johnsonas, D. Linzas, N. Malamuthas, E. Wartella teigia, jog žiniasklaidos turinys sukelia trumpalaikius ir ilgalaikius efektus, kurie pasireiškia ne tik vaikams, bet ir suaugusiems žmonėms. Ilgalaikiais efektais laikomi jautrumo sumažėjimas arba emocinis pripratimas, išmokimas per stebėjimą, agresyvaus elgesio schemų automatizavimas. Trumpalaikiams efektams priskiriamas išmokimas per stebėjimą ir imitacija, sužadėjimas, sujaudinimas ir „aktyvavimas“ (Anderson, *et al.*, 2003).

Jautrumo sumažėjimas sąlygoja psichologinės baimės mažėjimą susidūrus su smurtinio turinio vaizdu ar mintimis. Asmuo darosi mažiau jautrus tokio pobūdžio informacijai (Anderson, *et al.*, 2003). Emocinis pripratimas atsiranda tuomet, kai asmuo nuolatos susiduria su smurtą vaizduojančiu turiniu ir laikui bėgant ima silpniau į jį reaguoti, neberodo tiek neigiamų emocijų. Nemalonus psichologinis jaudulys, vaiko galvoje siejamas su smurtu, jį veikia kaip draudimas, stabdantis smurtines mintis ar agresyvų elgesį. Nuolatos ir sistemingai susiduriant su smurtiniais vaizdais šis draudimas pamažu eliminuojamas. Taigi, smurtinių vaizdų scenos tampa mažiau jaudinančios, todėl kartojant tuos pačius vaizdus keletą kartų, psichologinis susijaudinimas mažėja.

Išmokimas per stebėjimą – socialinio elgesio modeliai išsivysto kaip matytų situacijų ir elgesio pavyzdžių išvada, pasekmė. Teoriškai, vaikai elgesio gali mokytis iš bet ko, ką mato (Anderson, *et al.*, 2003), įskaitant smurtą žiniasklaidoje. Pagal išmokimo teoriją elgesio modeliai įsisavinami tada, kai stebintis asmuo yra panašus į stebimąjį arba dėl tam tikrų savybių veikėjas patrauklus stebėtojų, taip pat tada, kai stebintis linkęs save identifikuoti su tuo, kurį stebi ir iš kurio mokosi (Anderson, *et al.*, 2003). Išmokimą per stebėjimą iš žiniasklaidos, taip pat ir smurtinio jos turinio lengvina realistinė veiksmo aplinka ir už stebimą elgesį gaunami „apdovanojimai“ (tam tikras paskatinimas) bei palankios elgesio pasekmės.

Elgesio imitavimą skatina palaikymas, ateinantis iš autoritetinių asmenų: tėvų, mokytojų, draugų. Imitavimas skatinamas ir tada, jei stebimą veiksmą atliekantys asmenys yra giriami, apdovanojami. Imitacija ir pastiprinimas yra tie veiksniai, kurie padeda vaikui formuoti tam tikras elgesio schemas. Teigiamas imitavimo įvertinimas vaiko aplinkoje gali paversti šį efektą ilgalaikiu.

Vaikai pajėgūs išmoksti ne tik tam tikrą konkretų elgesio pavyzdį, bet taip pat ir abstraktų kompleksinę elgesio scenarijų – elgesio taisyklės, kaip suprasti, reaguoti ir atsakyti į susiklosčiusią

padėti įskaitant konfliktinę situaciją (Anderson, *et al.*, 2003). Vaikas stebėdamas smurtinį elgesį, vaizduojamą žiniasklaidoje, bus potencialiai linkęs susisteminti informaciją ir vėliau taikyti šią agresyvaus elgesio schemą. Tai skatina vaiką manyti, jog agresyvus elgesys yra išeitis, padedanti išspręsti sudėtingą, konfliktinę situaciją. Vaikai iš savo pastebėjimų ir susikurtų elgesio modelių formuoja bendrą pasaulio vaizdą bei nusistato asmeninius kriterijus, koks elgesys yra socialiai priimtinas.

Neurologijos srities tyrėjai ir kognityvinės psichologijos mokslininkai atrado, jog žmogaus mintis dėliojasi kaip asociatyvus tinklas, kuriame idėjos yra aktyvuojamos asociatyvių aplinkos stimulų (Anderson, *et al.*, 2003). Susidūrimas su įvykiu ar stimulu vaikui gali iš atminties aktyvuoti relevantiškas schemas ir sąvokas, tai vadinama „aktyvavimo“ ir agresyvaus elgesio schemų automatizavimo efektu. Smurtas, kurį vaikas mato žiniasklaidoje, agresyvaus elgesio schemas esančias vaiko galvoje padaro lengviau prieinamas naudojimui. Taip sukuriama laikinas įvykių interpretacijos filtras, kuris nulemia šališką įvykių suvokimą ir subjektyvią reakciją, kuri, labai tikėtina, bus paremta agresija (Anderson, *et al.*, 2003).

Žiniasklaidoje vaizduojamas smurtas yra jaudinantis ir patrauklus kritinei masei vaikų. Smurto vaizdas didina širdies dūžių skaičių ir kelia kitas fizines susijaudinimo reakcijas. Pasak C. Andersono, toks susijaudinimas skatina agresyvius veiksmus skirtingais būdais: susijaudinimas, nepaisant jo kilimo priežasties, energizuoja ir stiprina bet kokią tuo metu vaiko atliekamą veiksmą. Asmuo gali neteisingai susieti smurtinio turinio sukeltą susijaudinimą su kieno nors išprovokuota reakcija ir manyti, jog pyktį jam kelia ne smurto vaizdas, o kito asmens veiksmai, todėl labai tikėtina, jog vaikui kils noras agresyviai elgtis su jo manymu neigiamus jausmus sąlygojusiu asmeniu.

1.2. Skirtingais kanalais skleidžiamo smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio tyrimai

Šiame skyriuje aptariami tyrimai apie smurto žiniasklaidoje poveikį, priklausomai nuo žiniasklaidos kanalo kategorijos. Analizuojama ar kanalas turi reikšmės smurto vaizdavimo priėmimui, kurios žiniasklaidos priemonės yra labiau paveikios bei kaip interaktyvumas daro įtaką smurtinio turinio suvokimui.

Televizija ir kino filmai kaip smurtinio turinio skleidimo kanalai. Televizijoje demonstruojami staigūs vaizdai kombinuojami su skaidriomis, žėrinčiomis spalvomis, garso efektai ir preciziška grafika prikausto vaikų dėmesį jiems to net nesuvokiant. Šis informacijos sklaidos kanalas yra ypač patrauklus vaikams, nes patraukliai pateiktą turinį galima vartoti pasyviai, o pati jo forma leidžia šiuo kanalu naudotis nuo mažų dienų.

Daugiausiai tyrimų apie smurto vaizdavimo poveikį ir agresijos išprovokavimą yra orientuota į televiziją ir kino filmus. J. Leyensas, L. Camino`as, R. Parke ir L. Berkowitzas atliko tyrimą pavadintą „Smurtinio filmo efektai agresijai kaip grupės dominavimo ir sąsajos funkcija“ (angl. „Effects of movie violence on aggression in a field setting as a function of group dominance and cohesion“). Tyrimo metodas: atskirose patalpose dviem berniukų grupėms liepta žiūrėti atitinkamai smurtinius ir smurto scenų neturinčius filmus penkias naktis iš eilės ir po kiekvieno filmų seanso stebėta jų tarpusavio sąveika. Tyrimas parodė, jog smurtinius filmus žiūrėję berniukai elgėsi žymiai agresyviau nei kiti (Leyens, *et al.*, 1975). Taip pat įvardinta, jog efektai stipriau pasireiškė berniukams, kurie savaime buvo agresyvesni, nei jų mažiau agresyviems draugams (pradinis agresyvumo lygis pagal nustatytus parametrus išmatuotas eksperimento pradžioje). Tokius pat rezultatus parodė ir televizijos bei kino filmų smurto vaizdavimą tyrusių suomio K. Bjorkqvisto atliktas tyrimas, pavadinimu „Smurtiniai filmai, nerimas ir agresija“ (angl. „Violent films, anxiety, and aggression“), W. L. Josephsono darytas „Smurtas televizijoje ir vaikų agresija: testavimas“ tyrimas (angl. „Television violence and children’s aggression: Testing“).

Šių ir kitų televizijos, kino filmų, kaip smurtinio turinio nešėjų, tyrimų rezultatai rodo, jog net ir trumpas susidūrimas su smurtiniu dramatišku vaizdu per televiziją ar kino teatre sukelia trumpalaikį agresyvių minčių emocijų ar elgesio protrūkį, taip pat veikia psichologinę būklę ir gali paskatinti realų agresijos demonstravimą ar smurtą prieš kitus. Tyrimų metu pastebėta, jog efektų pasireiškimo dydis varijuoja: lengvesniais laikomi efektai (nedidelis agresijos kilimas) pasireiškia dažniau negu sunkiais laikomi efektai (smurtinis elgesys). Rasta įrodymų, jog vaikai, kurie iš anksto nusiteikę elgtis agresyviai (prieš tai susidūrė su jaudinančiu faktoriumi, buvo provokuojami), yra imlesni ir labiau pasiduoda neigiamiems smurtinio turinio efektams, kita vertus, nėra nustatyta jokios vaiko charakteristikos, kuri leistų turėti absoliutų imunitetą minėtiems efektams (Anderson, *et al.*, 2003).

Svarbu paminėti, kad vaikų animaciniai filmai yra daugiausiai smurto vaizduojančios televizijos programos. Smurtas nėra vienintelė agresijos forma vaizduojama per televiziją vaikams skirtose programose. Netiesioginė agresija, tokia kaip apkalbos, gandų skleidimas, socialinė atskirtis pagal eteryje užimamą laiką pralenkia kitas agresijos formas. Vaikų laidos ir animaciniai filmai nėra išimtis – netiesioginė agresija yra sistemingai rodomas vaikų laidų elementas.

Sarah Coyne ir Emily Whitehead tyrimo „Netiesioginė agresija animaciniuose Disnėjaus filmuose“ (angl. „Indirect Aggression in Animated Disney Films“) metu atrado, jog vyriški ir moteriški animacinių filmukų herojai vaizduojami kaip vienodai dažnai praktikuojantys netiesioginės agresijos veiksmus. Pastebėta, jog netiesioginė agresija vaizduojama kaip morališkai neteisingas veiksmas, kurį atlieka blogieji veikėjai. Televizijoje rodomi aukšto socioekonominio

statuso personažai dažniau propaguoja netiesioginės agresijos formas, lyginant su žemo ar vidutinio socioekonominio statuso veikėjais (Coyne, Whitehead, 2008).

Tiriant animacinių filmų smurtinio turinio poveikį nustatyta, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai gali atskirti įvairius prasižengimų tipus ir yra pajėgūs nustatyti realistiško ir animacinio filmo agresyvaus elgesio vaizdavimo skirtumus. Vaikai sugeba įvertinti veikėjų daromos žalos laipsnį bei suvokti animaciniuose filmuose vaizduojamas bausmes už veikėjų nusižengimus. Galima daryti prielaidą, jog vaikų sugebėjimas atskirti, kada animaciniuose filmukuose rodomas veiksmas yra nedoras, padeda sumažinti televizijos laidų ir animacinių filmų smurto poveikį (Blumberg, Bierwirth, Schwartz, 2008).

Skirtingo amžiaus vaikams poveikį ir neigiamą įtaką daro ne vienodo turinio žiniasklaidos žinutės. Ikimokyklinio amžiaus ir pradinių klasių mokinius (nuo 2 iki 7 metų) labiausiai gąsdina personažai, kurie atrodo ir skamba baisiai – tokios būtybės kaip raganos, pabaisos ir vaiduokliai išprovokuoja baimės priepuolius ir kelia liūdesį (Wilson, 2008). To priežastis – 2 – 7 metų vaiko nesugebėjimas suvokti konceptualios informacijos, tokios kaip personažo motyvai ar ketinimai, nes ši amžiaus grupė adekvačiai įsisavina tik vizualinę ir akustinę informaciją. 8 – 12 metų vaikai išsigąsta smurto ir sužeidimų, realistiškų katastrofų, bet kokių scenų, kurios gali įvykti realiame gyvenime, todėl šią amžiaus grupę gąsdinančiai veikia žinių ir laidų apie nelaimės reportažai (Wilson, 2008).

Televizijos žinios pateikia faktus, nerodo fikcinių istorijų ir tai, kai kurių tyrimų rezultatų duomenimis, sukelia „smurtinio elgesio užkrečiamumo“ efektą (Phillips, 1979). Šis efektas vaikams ir suaugusiems pasireiškia noru kopijuoti, atkartoti smurtinį poelgį prieš save ar kitus asmenis. „Žiniasklaidos smurtinio užkrečiamumo“ efektas ypač daro įtaką vaikui tuomet, kai siužete veikia realus, gerai žinomas ir autoritetingas asmuo (Phillips, 1979). Neigiamą efektų poveikį pastebėjo ir išskyrė A. Cohenas, R. Wigandas ir R. Harrisonas. Jie tyrinėjo tikro gyvenimiško smurto vaizdavimą televizijos žiniuose, reportažuose ir tokio turinio pasekmes vaikams. Šie mokslininkai pristatė emocinio susijaudinimo efektus ir pasekmes vaikų suvokimui.

Mokslininkai turėję galimybę atlikti tyrimus bendruomenėse, kuriose ilgą laiką nebuvo televizijos ir galėję stebėti, kaip televizijos įvedimas ir dažnas susidūrimas su smurtiniu televizijos turiniu paveikė vaikus, užfiksavo stiprų smurtinio turinio poveikį. Pavyzdžiui B. Centerwallas fiksavo nusikalstamumo ir smurto lygį prieš ir po televizijos įvedimo į tam tikras bendruomenes JAV, Kanadoje, Pietų Afrikoje. Tyrimo rezultatai parodė, jog televizijos įvedimo sąlygotas padidintas smurtinių vaizdų demonstravimas žiniasklaidoje lėmė tarpasmeninį smurto padidėjimą visuomenėje (Centerwall, 1992). Tyrimas patvirtino hipotezę, jog egzistuoja tiesioginė koreliacija, sąlygojanti ryšį tarp smurtinio žiniasklaidos turinio vartojimo ir realių smurto ir agresijos apraiškų gyvenime.

Video žaidimai kaip smurtinio turinio skleidimo priemonė. Nuo kitų informacijos perdavimo kanalų vaikams video žaidimai skiriasi interaktyvumo lygiu – vaikas nėra pasyvus turinio vartotojas, jis pats modeliuoja turinį. Populiarūs video žaidimai dažnai yra smurtinio pobūdžio, juose gausu agresyvių scenų, į kurias patys vaikai įsitraukia kaip aktyvūs dalyviai.

R. Irwino ir A. Grosso 1995 metais atliktas tyrimas įvertino agresyvių veiksmų panaudojimo lygį video žaidimo metu ir agresijos lygį tarpasmeninio bendravimo metu. Pastebėta, jog tie vaikai, kurie žaidė smurtinio turinio žaidimus elgėsi žymiai agresyviau sudėtingose konfliktinėse situacijose (situacijos sumodeliuotos tyrėjų) nei tie vaikai, kuriems buvo suteikta galimybė žaisti ne agresyvius žaidimus (Irwin, Gross, 1995).

Tyrėjai K. Haningeris, M. Ryanas ir K. Thompsonas matavo vaizduojamo smurto ir kraujo kiekį paaugliams skirtuose žaidimuose, kurie leistini nuo 13 metų. Žaidimų turinio analizė parodė, jog paaugliams skirtuose žaidimuose vyrauja scenos su smurtu, sužeidimais ir mirtimi. Didelė dalis vaizduojamo smurto įtraukia ir ginkluotus veiksmus t.y. peilio, šaunamųjų ginklų panaudojimą. Vaizduojama sąlyginai nedaug kraujo, todėl galima teigti, jog video žaidimuose rodomos smurto pasekmės yra neadekvačios ir nerealistiškos. Tyrimo rezultatai rodo, jog video žaidimai yra koncentruotas smurtinės informacijos šaltinis, todėl gali stimuliuoti žaidėjus ir skatinti imituoti žaidimo veiksmus realybėje (Haninger, Ryan, 2004).

C. Andersonas ir K. Dillas matavo laiko, praleidžiamo prie video žaidimų ir vaiko agresijos koreliaciją. Tyrimas patvirtino, jog egzistuoja tiesioginis ryšys tarp video žaidimams skiriamo laiko kiekio ir asmens agresyvumo lygio. Tikru gyvenimišku vaizdu paremtų video žaidimų mėgėjai yra sąlyginai agresyvesni. Stipresnė sąsaja tarp agresyvaus elgesio, nusikalstamumo ir video žaidimų nustatyta vyriškos lyties tiriamiesiems ir tiems, kurie pirminėje tyrimo stadijoje buvo charakterizuoti kaip agresyvios asmenybės. Akademiniai pasiekimai buvo atvirkščiai proporcingi laiko kiekiui, praleidžiamam žaidžiant video žaidimus. Pastebėta, jog susidūrimas su smurtiniu video žaidimų turiniu paskatino agresyvių minčių ir emocijų kilimą, be to, nustatyta, jog vyrai projektavo agresyvesnį pasaulio vaizdą nei moterys. Tyrimo išvada: susidūrimas su smurtiniu video žaidimų turiniu potencialiai kelia grėsmę, jog pasireišk trumpalaikiai ar ilgalaikiai agresyvaus elgesio efektai (Anderson, Dill, 2000).

Taigi, aptartos smurtinių video žaidimų studijos leidžia daryti išvadą, jog egzistuoja tiesioginis ryšys tarp pomėgio žaisti smurtinius video žaidimus ir padidėjusios tikybės, jog žaidėjas bus linkęs smurtauti (arba jam pasireišk kiti neigiami efektai). Aptari tyrimai demonstruoja, jog potencialios video žaidimų pasekmės gali būti: agresyvios mintys, emocijos, elgesys, psichologinis susijaudinimas bei susilpnėjęs pro-socialus elgesys.

Internetas kaip smurtinio turinio skleidimo kanalas. Kadangi internetas pagal turinio pateikimo pobūdį (vizualinė informacija, interaktyvumas) yra panašus į kitus vaikų naudojamus informacijos platinimo kanalus, todėl nėra priežasties manyti, jog interneto kanalu skleidžiamos smurtinio turinio informacijos poveikis skiriasi nuo kitais žiniasklaidos kanalais platinamo smurto sukeliama efektu.

Rachel Halliburton savo straipsnyje apie internetu skleidžiamo smurtinio turinio įtaką vaikams siūlo tirti smurto poveikį internete, kai matomas smurtas yra izoliuotas nuo bendro konteksto. Turinio fragmentiškumas ypač būdingas internetui, nes informacija „renkama“ porcijomis peršokant iš vieno puslapio į kitą ir taip iškraipant kontekstą. Taip pat siūloma tirti, kaip vaikus veikia galimybė matyti įvairaus pobūdžio smurtą vienu metu – nuo karo žiaurumo iki seksualinio smurto (Halliburton, 2005).

Muzikiniai video klipai ir dainų tekstai kaip smurtinio turinio skleidimo šaltinis. Pastebima tendencija, jog tam tikrų muzikinių žanrų vaizdo klipai vaizduoja agresiją prieš moteris, smurtines scenas, o kadangi vaikai yra vieni pagrindinių muzikinių vaizdo klipų stebėtojų, tai šių vaizdų įtaka jų elgesiui yra aktuali tema. Muzikos vaizdo klipams ir dainų tekstams mokslininkai skiria nedaug dėmesio lyginant su televizijos poveikio ar video žaidimų tyrimais, tačiau tai nėra argumentuotas sprendimas, nes muzika kaip fonas daugelį vaikų lydi didžiąją paros dalį.

Iki šiol atlikti tyrimai dėl dainų žodžių ir muzikos klipų efektų rodo panašias išvadas – antisocialiniai dainų tekstai nors ir daro poveikį klausytojui, bet negalima tvirtinti, jog šis poveikis provokuoja agresiją. Egzistuoja ir priešinga nuomonė, jog agresijos ir smurtinio elgesio apraiškos įmanomos pasižiūrėjus muzikinių vaizdo klipų. Tyrimo „Priešiškos Hip-Hop muzikos įtaka seksualinei agresijai prieš moteris“ (angl. „The influence of misogynous rap music on sexual aggression against women“) rezultatai tai patvirtina (Baronan, Hall, 1995). Tačiau C. Andersonas teigia, kad prieitas konsensusas, jog brutalių ir antisocialinių dainų tekstų klausimasis nedaro jokios įtakos ir nekelti akivaizdžių smurtinių reakcijų, neskatina jokio tiesioginio agresijos protrūkio. Kita vertus, muzikinių klipų vaizdai sukuria priešiškus nusistatymus ir įsitikinimus, kurie sąlyginai paremia agresyviai besielgiančius ir skatina priimti smurtą kaip normalų reiškinį.

Neigiamo smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio įrodymų kritika. Egzistuoja nuomonė, jog smurtas žiniasklaidoje nesukelia jokių neigiamų efektų auditorijai. Smurtinis žiniasklaidos turinys pristatomas kaip visuomenę šokiravusių nusikaltimų priežastis ir naudojamas teismuose, kaip gynybos priemonė norint įrodyti, jog nusikaltėlių (dažniausiai nepilnametį) inspiravo konkretus žiniasklaidos turinys, todėl kaltinamojo atsakomybė mažėja ir svarbu į tai atsižvelgti skiriant bausmę. Taip pat smurtas žiniasklaidoje kritikuojamas dėl nepalankaus, smurto prisodrinto

visuomenės klimato kūrimo, kuris gali sąlygoti nenuspėjamą agresyvų nestabilių individų elgesį, tokį kaip pavyzdžiui, paauglio Thomo Hamiltono, Škotijos mokykloje sukėlusio masinės skerdynės, kur jis 1996 m. nušovė šešiolika mokinių ir mokytoją (Gunter, 2008). Tokiais atvejais smurto per žiniasklaidą apkaltinimas yra atsakymo paieškų proceso dalis ir noras rasti kaltus dėl įvykusios nelaimės.

Identiškas filmų, straipsnių, žaidimų scenų atkartojimas, kaip pavyzdžiui, rusiškos ruletės scena iš filmo „Deer Hunter“ (liet. „Elnių medžiotojas“) ar specifinės prievartavimo scenos kuria visuomenės nuomonę dėl smurto žiniasklaidoje žalos neginčijamumo. Tačiau išvardinti atvejai, tariamai iliustruojantys smurtinės žiniasklaidos efektus, yra ypač visuomenei jautrūs rezonansiniai nusikaltimai, todėl spekuliacijos jų temomis gali privesti prie klaidingų išvadų (ypač stengiantis surasti kaltus) ir neturėtų būti vertinamos vienareikšmiškai. Norint įrodyti ryšį tarp minėtų nusikaltimų ir smurtinio žiniasklaidos turinio, reikia atlikti daugiapakopį tyrimą: įrodyti, jog nusikaltėlis buvo iš tiesų paveiktas smurtinio turinio, kuris jį inspiravo agresyviai aktui, nustatyti ar nusikaltėlis perkėlė smurtinio turinio veikėjų roles į nusikaltimo vietą (Wilson, Hunter, 1983). Detaliuose klinikiniuose interviu nusikaltėliai prisipažįsta, jog tyčia naudoja stimuliuojančią medžiagą (pvz. pornografiją) prieš atlikdami nusikaltimus, tačiau galimas daiktas, jog nusikaltėliai valingai stengiasi susieti savo veiksmus su aplinkos faktoriais (smurtas žiniasklaidoje yra vienas iš jų), kad galėtų išsilaisvinti nuo pilnos atsakomybės už savo veiksmus ir perkelti kaltę ant žiniasklaidos daromos įtakos (Gunter, 2008).

Kitas aspektas, verčiantis abejoti neginčijama smurto žiniasklaidoje žala – mokslinių tyrimų išvadų interpretacijų tikslumas ir manipuliavimas jomis priklausomai nuo pageidaujamų rezultatų (kaip pvz., Phillipso ir Hensley`aus tirtas ryšys tarp bokso čempionato transliacijų per televiziją ir realių žmogžudysčių skaičiaus, kurį paneigė Baronas ir Reisas 1985 m).

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad skirtingų tyrimų rezultatai smarkiai varijuoja – vieni įrodo ryšį esant, kiti jį absoliučiai paneigia. Kalbant apie tyrimus, analizuojančius televizijoje vaizduojamo smurtinio turinio žalą vaikams, siūloma atidžiai interpretuoti jų rezultatus, nes iki šiol nėra jokio patikimo būdo sužinoti, koks televizijoje vaizduojamas aspektas sąlygoja smurtinio turinio efektus vaikams (už poveikį padidėjusiam vagysčių skaičiui gali būti atsakingas, pavyzdžiui, kylantis vartotojų troškimas, kurį skatina televizijos reklamos ir t.t.) (Anderson, *et al.*, 2003).

Vieni didžiausių savo apimtimi tyrimų nustatė, kad ryšys tarp video žaidimų ir agresijos yra minimalus (jei jis apskritai egzistuoja) ir kad ši žaidimų rūšis, skirtingai nei manoma, vaikams teikia naudą: skatina socializaciją, ugdo bendravimo patirtį (kalbama apie žaidimus, kuriuos tinklu sujungtuose kompiuteriuose žaidžia keletas vaikų vienu metu), padeda vaikams susikurti savo socialinį ratą ir ugdyti problemų sprendimo įgūdžius (Lessons We've Learned from Society, p. 7).

Teorijoje smurto žiniasklaidoje efektai nėra išimtinai neigiami, manoma, jog smurtas žiniasklaidoje ne skatina agresyvų elgesį, o kaip tik jį mažina. Tai vadinama „katarsio hipoteze“ – pagal šią teoriją smurtinio turinio žiūrėjimas padeda išlieti, „išventiliuoti“ susikaupusią agresiją (Gentile, 2009). Feshbacho ir Zingerio eksperimentas 1971 internatinėje berniukų mokykloje parodė, jog nesmurtinį turinį per televiziją žiūrėję berniukai buvo pastebimai agresyvesni, todėl galima teigti, jog rezultatai patvirtina „katarsio“ teoriją (Gunter, 2008).

1.3. Vidiniai tarpiniai veiksniai: asmeninės charakteristikos

Žiniasklaidos turinio sąlygojami psichologiniai procesai, kuriuos patiria vartotojas, kiekvienu individualiu atveju yra unikalūs dėl asmeninių žiniasklaidos vartotojo savybių ir kitų tarpinių veiksnių – faktoriaus, kuris įneša savo indelį į smurtinio turinio suvokimą ir priėmimą. Dėl šios priežasties vaikams skirtingu stiprumu pasireiškia smurtinės informacijos sukeliami efektai. Žiniasklaidos vartotojo charakteristikos yra kritinės smurtinės žiniasklaidos turinio priėmimui, nes kiekvienas individas veikiamas asmeninių savybių rinkinio interpretuoja smurtinę informaciją kitaip.

Amžius ir lytis. Pagal „scenarijų teoriją“ jaunesni vaikai, kurių socialinių scenarijų schemas dar neištobulintos, turėtų būti žymiai jautresni smurtiniam turiniui. „Mokymosi per stebėjimą“ teorija teigia, jog vaiko amžius ir lytis sąlygoja mastą, kuriuo vaikas save identifikuoja su vaizduojamais veikėjais, o tai savo ruožtu gali lemti, kaip vaikas elgsis peržiūrėjęs smurtinį vaizdą (Anderson, *et al.*, 2003). Nustatytas tiesioginis ryšys tarp žiūrovo amžiaus ir patiriamo televizinio smurto efekto dydžio bei antisocialinio elgesio pasireiškimo. Teigiama, jog efektas tuo didesnis, kuo vaikas yra jaunesnis (Paik, Comstock, 1995). Tačiau tas pats tyrimas nustatė, jog nebūtinai smurtinio žiniasklaidos turinio poveikis mažėja tolygiai didėjant žiūrovo amžiui.

Skirtingų amžiaus grupių poveikiui nustatyti taikoma skirtinga tyrimų metodika: jauniems vaikams naudojamas smurtinio pobūdžio elgesio matavimas, kol tuo tarpu studentams matuojamos agresyvios mintys, emocijos. Tai rodo, jog smurtinio turinio vartojimo rezultatai skirtingų amžių žmonėms pasireiškia ne vienodai. Atliekant ilgo laikotarpio tyrimus su tais pačiais dalyviais skirtingu jų amžiaus periodu ir matuojant jų atsaką į agresiją keliantį stimulą pastebėta, kad tas pats stimulus, kuris žmogui ankstyvajame amžiuje sukeldavo tam tikrą efektą, suaugus jo visiškai neveikia ir efektas nepasireiškia (Anderson, *et al.*, 2003).

Minėtas H. Paiko ir G. Comstocko tyrimas „Televizinio smurto efektai antisocialiniam elgesiui: meta-analizė“ parodo, kad efektai nežymiai varijuoja tarp skirtingų lyčių (efektai stipriau pasireiškia berniukams negu mergaitėms). Didesnis skirtumas tarp poveikio berniukams ir

mergaitėms pastebėtas tuomet, kai vaikas ankstyvajame amžiuje susiduria su smurtiniu žiniasklaidos turiniu ir to pasekmės matuojamos brandžiam amžiuje: pastebėta, jog tokiu atveju moterys labiau nei vyrai linkusios į netiesioginę agresiją: melą, apkalbas, intrigas. Skiriasi vyrų ir moterų smurtinio turinio naudojimo įpročiai ir smurto suvokimas. Tyrime „Smurtiniai video ir kompiuteriniai žaidimai bei paauglio savęs supratimas“ pastebėta, kad mergaitės renkasi fantastinio smurto žaidimus, kol tuo tarpu berniukai labiau mėgsta žaidimus su realiu žmonių smurtu (Funk, Buchman, 1996).

Individualus žiūrovo agresyvumo lygis. Agresyvesnius vaikus labiau domina smurtinis žiniasklaidos turinys nei tuos, kurie charakterizuojami kaip mažiau agresyvūs – viena iš priežasčių gali būti ta, jog tokie vaikai ieško būdų pateisinti savo agresyvų elgesį ir dalinį pritarimą gauna matydami, kaip personažai smurtauja vieni prieš kitus (Anderson, *et al.*, 2003). Agresyviais laikomiems vaikams pasireiškia akivaizdžiai stipresni efektai: kyla agresyvios mintys, jausmai. Tai suponuoja, jog tokie vaikai turi didesnę rizikos faktorių būti stipriau paveikti smurtinio žiniasklaidos turinio efektų: didelė tikimybė, jog tokie vaikai suvoks smurtą, kaip normalų reiškinį ir labiau identifikuosis su smurtaujančiais veikėjais. Kita vertus, asmeninio agresyvumo lygio poveikis smurtinio žiniasklaidos turinio priėmimui negali pilnai paaiškinti vienokio ar kitokio informacijos priėmimo – prielaidos apie agresyvumo įtaką vis dar lieka daugiau hipotetinės nei moksliskai pripažintos, tačiau viena aišku – didelis vaiko agresyvumas sąlygoja vaiko potraukį smurtiniam žiniasklaidos turiniui (Anderson, *et al.*, 2003).

Žiūrovo intelektas kaip tarpinis veiksnys. Analizuojant smurtinės informacijos poveikį vaikams kyla klausimas, kaip asmens intelekto lygis veikia tai, ką jis mato. Deja, su šia tema susiję tyrimai praktiškai neatskleidžia intelekto, kaip tarpinio veiksnio, svarbos informacijos priėmimui. Vienintelis pastebėjimas yra tas, jog mažiau gabūs ir žemesnio intelekto vaikai labiau linkę laiką leisti žiūrėdami televiziją, todėl dažniau susiduria su smurtiniu jos turiniu – taigi, jiems didėja rizika tapti agresyvesniais nei aukštesnio intelekto lygio bendraamžiai (Anderson, *et al.*, 2003).

Kita vertus, aukštas vaiko intelektas sąlygoja geresnius gebėjimus greitai įsisavinti informaciją, todėl netgi turėdami mažiau laiko stebėti smurtinio turinio vaizdus, vaikai visgi ganėtinai lengvai gali išmokti šiuos elgesio modelius. To padarinys: aukštesnio intelekto lygio vaikai smurto per žiniasklaidą gali būti paveikti taip pat smarkiai ar netgi smarkiau nei mažesnio intelekto lygio bendraamžiai.

Polinkis sekti sensacijas. Emocinė būklė turi įtakos smurtinio vaizdo priėmimui, tačiau vienkartinė trumpalaikė emocija nėra tokia reikšminga, lyginant su asmenybės polinkiais. Pastarasis veiksnys nuolatos lydi individą ir tarpininkauja suvokiant aplinką. Tokio polinkio pavyzdys –

sensacijų vaikymasis. Tai polinkis siekti naujovių ir noras priimti riziką, kaip trokštamą sujaudinimo šaltinį (Slater, Henry, Swaim, Cardador, 2004). Tai yra vidinė charakteristika, nurodanti, jog vaikas ar paauglys linkęs nuolatos ieškoti naujų, jaudinančių stimulų iš aplinkos, stengiasi atsidurti įvykių sūkuryje. Ši savybė laikytina asmenybės bruožu, darančiu įtaką bendram žiniasklaidos turinio poveikio rezultatui. Svarbu paminėti, jog ši savybė kinta bėgat laikui ir labiausiai sustiprėja paauglystėje.

Sensacijų vaikytojai labiau linkę į smurtinį žiniasklaidos turinį. Pastebėta, jog tokie žmonės dažniau elgiasi antisocialiai ir jų veiksmai būna laikomi nukrypusiais nuo bendrų normų. Kuo stipriau pasireiškia šis bruožas, tuo labiau tikėtina, kad paauglys nejaučia vidinių suvaržymų ir yra linkęs atviriau reikšti agresiją (Slater, *et al.*, 2004). Sensacijų vaikymasis, kaip bruožas, yra reikšmingiausias tada, kai vaikas renkasi kaip vartoti smurtinį turinį, o vėliau sprendžia, kaip panaudoti tai, ką patyrė.

Prieš tai minėtame M. Slaterio (2004) tyrime nustatyta, jog sensacijų besivaikantiems žiniasklaidos vartotojams pasireiškė tarpasmeninio bendravimo efektas: paaugliai, kurie turėjo polinkį ieškoti naujovių, rizikuoti, buvo agresyvesni. Taip pat pastebėta, jog tais gyvenimo periodais, kai sensacijų vaikymasis sustiprėdavo, proporcingai padidėdavo ir agresyvumo lygis.

Polinkis identifikuotis su agresyviais personažais. Nekvestionuojamas žiniasklaidos turinio kaip tikrovės išraiškos vertinimas ir besąlygiškas pasitikėjimas, jog tai, kas skelbiama – realu, yra kritiško naudojimosi žiniasklaida įgūdžių trūkumas. Žiniasklaidos žinučių, kaip neabejotinos realybės, suvokimo savybę galima priskirti ir prie žiūrovo charakteristikų ir prie turinio charakteristikų, nes suvokimui didelę reikšmę turi tai, kaip tas jis vaizduojamas (multiplikacija ar realus vaizdas ir t.t.), tačiau šiame poskyryje kalbama išimtinai apie žmogaus (vaiko) pajėgumą suprasti kas realu, o kas išgalvota.

Išmokimo per stebėjimą teorija siūlo teiginį, kad tie vaikai, kurie stipriai identifikuojasi su agresyviais televizijos herojais arba smurto scenas suvokia kaip ypač realistiškas yra labiau linkę „aktyvuoti“ smurtinio elgesio schemas, stipriau imituoti smurtą naudojančius herojus ir taikyti matytą elgesį realiose gyvenimiškose situacijose (Anderson, *et al.*, 2003). Galima konstatuoti, jog padidintą rizikos faktorių elgtis agresyviai turi tie vaikai, kurie ir žiūri smurtinius vaizdus, ir identifikuoja save su agresyviai besielgiančiais herojais.

1.4. Išoriniai tarpiniai veiksniai: socialinės aplinkos faktoriai

1.4.1. Tėvų įtaka

Nors šeima visais gyvenimo periodais yra svarbi nuomonės formuotoja, tačiau vaikui augant, su tėvų daroma įtaka ima varžytis ir kiti nuomonių formavimo šaltiniai: bendraamžiai, žiniasklaida, bendruomenė. Paauglystės etape žiniasklaida žmogui gali veikti kaip viena iš pagrindinių socializacijos formų, nes pereinamuoju paauglystės laikotarpiu žiniasklaida naudojama kaip įrankis tapatybei formuoti – ji padeda atsiskirti nuo tėvų nuomonės, kuri iki šiol buvo ir vaiko nuomonė (Padilla-Walker, 2006). Todėl dar vaikystėje tėvams aktualu kurti stiprų tėvų-vaikų ryšį, norint tarpininkauti vaiko žiniasklaidos priėmimo procese. Menkas tėvų-vaikų ryšys siejamas su aukštu vaiko nerimo lygiu, padidėjusiu polinkiu į mentalinės sveikatos problemas ir elgesio sutrikimus (Slater, *et al.*, 2004).

Tėvų tarpininkavimas smurtinio turinio priėmimo vaidina lemiamą rolę smurto stebėjimo efektų pasireiškimo stiprumui. Tėvai, tam tikru būdu bendraudami su savo atžalomis turi galimybę išugdyti kritinį vaiko mąstymą, televizijos žiūrėjimo ir informacijos atrankos įgūdžius ir taip sumažinti neigiamų efektų padarinius vaikams. Vaikai, kurie sulaukia aktyvaus tėvų bendravimo ar apribojančio elgesio (viena iš tarpininkavimo formų), gauna teigiamų rezultatų: geresnį televizijos supratimą, skeptišką požiūrį į televizijos turinį, silpnesnį kultivacijos teorijos efektą (Nathanson, 1999). Taip pat pastebėta, jog vaikai, kurių tėvai negatyviai komentuoja televizijos turinį, įskaitant ir smurtinio pobūdžio vaizdus (kitas tarpininkavimo būdas), yra mažiau agresyvūs ir silpniau išreiškia neigiamas emocijas po susidūrimo su smurtiniais vaizdais.

Ne visi tėvų tarpininkavimo veiksmai pozityviai veikia vaiką. Pavyzdžiui, jei tėvai prisijungia prie vaiko, kai pastarasis žiūri smurtinio pobūdžio filmą ir nepareikšdami jokių neigiamų komentarų kartu stebi tokį filmą, tai atneša neigiamą efektą. Šio reiškinio priežastis paprasta: toks tėvų elgesys vaikams sufleruoja, jog rodomas turinys yra svarbus, naudingas ir turi būti atidžiai stebimas. Kai tėvai kartu žiūri smurto propagavimą skatinančią medžiagą ir nieko neigiamo apie tai nesako, vaikai tai interpretuoja kaip ženklą, kad tėvai tam, kas rodoma, pritaria ir leidžia suprasti, jog tai – naudinga ir įdomi veikla, nes suaugę aplinkiniai tam aukoja savo laiką (Nathanson, 1999).

Aktyvus ir apribojantis (draudimas ilgai žiūrėti televiziją, laidų pobūdžio kontroliavimas ir kt.) tėvų tarpininkavimas visų pirma veikia vaikus kaip televizijos turinį savarankiškai skatinantis įvertinti veiksny. Abiejų rūšių tarpininkavimas paauglius ir vaikus veikia tarsi orientacinė rodyklė, sufleruojanti, kaip reikėtų priimti smurtinį žiniasklaidos turinį ir padaro juos mažiau pažeidžiamus neigiamų efektų: pavyzdžiui, jei vaikams priėjimas prie smurtinės žiniasklaidos yra nuolat ribojamas jie ima suvokti, kad tai nėra svarbi ir reikšminga medžiaga (Nathanson, 1999).

Laura Padilla-Walker 2006 metais savo tyrime išskyrė keturias pagrindines auklėjimo strategijas, kurios naudojamos norint apsaugoti vaiką nuo smurtinio informacijos turinio. „Įsupimo į kokoną“ (angl. „cocooning“) strategija nusako globėjišką tėvų elgesį, kuriuo bandoma apsaugoti vaiką nuo žalingo aplinkos poveikio taip ilgai kaip tik įmanoma. Kita strategija – „iš anksto ištiesiamos rankos“ (angl. „prearming“) strategija. Ja besivadovaujantys tėvai bando sukurti sprendimų taikymo strategiją paties vaiko naudojimui (kad iškilus problemai vaikas žinotų kaip rasti išeitį). Išskiriamos dar dvi iniciatyvaus auklėjimo strategijos: „kompromiso“ (angl. „compromise“) ir „pagarbumo“ (angl. „deference“). Kompromiso strategija nusako tėvų auklėjimo politiką, kai tėvai atsižvelgia ir vertina vaiko asmeninę erdvę, tačiau palaiko tam tikro laipsnio valdžią. Kaip pavyzdys galėtų būti tėvų nuomone žalingo žiniasklaidos turinio ribojimas arba jo vartojimo kontrolė. Pagarbumo strategija apibūdina tėvų elgesio modelį, kai jie leidžia vaikui susidurti su jų nustatytoms vertybėms prieštaraujančiu šaltiniu be jokios ypatingos apsaugos.

Geriausias būdas mažinti neigiamus smurtinio turinio efektus yra ne kardinaliai uždrausti smurtinio turinio naudojimą (televizijos žiūrėjimą, video žaidimus), o užtikrinti kad informacijos priėmimo metu vaikai mąstytų, suprastų tai, ką mato ir galėtų tinkamai įvertinti (Hogben, 1998). Nustatyta, jog bet koks motinos įsikišimas į vaiko susidūrimą su smurtiniu turiniu, priverčia vaiką atidžiau ir labiau susikoncentravus žiūrėti į tai, ką rodo ekrane ir tam neturi reikšmės ką tiksliai mama sako (Nathanson, 1999).

1.4.2. Bendruomenės ir makroaplinkos įtaka

Mokyklos bendruomenės, šeimos atstūmimas ir bendraamžių persekiojimas. Problemos socializacijos procese yra reikšmingas veiksnys, lemiantis emocinę vaiko būseną. Ryšio su mokyklos draugais ir kitais bendraamžiais trūkumas sąlygoja prastą psichologinę būklę, sudirgimą. Jei vaiko izoliacija nuo mokyklos bendruomenės ir bendraamžių rato tampa reikšmingai didelė, auga tikimybė, jog jis bus pasirinktas kaip patyčių ar net stipresnių agresijos formų auka: bendraamžių persekiojimas paaugliui gali būti sunkiai ištvėriamas ir sukelti sunkesnių formų sutrikimus, tokius kaip depresija, nuolatinis nerimas, emocinis nestabilumas (Slater, 2004).

Paaugliai, kurie kenčia nuo bendraamžių persekiojimo ir atstūmimo automatiškai tampa labiau pažeidžiami ir imlūs neigiamiems aplinkos veiksniams, tarp jų ir žiniasklaidos turiniui, taigi smurtinis žiniasklaidos turinys gali lengviau sukelti neigiamas emocijas, mintis ar veiksmus. Tikėtina, jog nepersekiojamam asmeniui, priešingai nei kenčiančiam skriaudas, smurtinio pobūdžio informacija daro trumpalaikį poveikį.

Teoriškai ypač didelį neigiamą efektą gali kelti kelių rizikos faktorių egzistavimas vienu metu: pvz., bendraamžių persekiojimas ir ilgesnis nei vidutinis smurtinio turinio žiūrėjimo laikas.

M. Slaterio, (2004) tyrimo rezultatai parodė, jog prastai savo socialinėje aplinkoje besijaučiantys vaikai, tokie, kurie save įvardina kaip bendraamžių persekiojimo aukas, yra kur kas agresyvesni. Laikotarpiais, kai vaikai jautė mažesnę priespaudą ir patyčias, agresyvumo lygis silpnėjo. Įrodyta, jog persekiojimas sukėlė didžiulį intra-asmeninį agresijos efektą ir ne tokį žymų tarpasmeninį efektą. Tokios pat išvados galioja ir šeimos bei mokyklos bendruomenės atstumiamiems paaugliams: agresyvumas didėja tada, kai paauglys jaučiasi labiau atstumiamas ir atvirksčiai – mažėja, kai jam atrodo kad yra priimamas.

Socioekonominis statusas bendruomenėje. Žemo socioekonominio statuso šeimos ir vaikai iš tokių šeimų dažniau žiūri televizorių lyginant su aukštesnį socioekonominį statusą turinčiais žmonėmis. Socioekonominis statusas negali būti laikomas faktoriumi, tiesiogiai darančiu įtaką smurtinio žiniasklaidos turinio suvokimui, todėl nėra tikslių įrodymų kad tai kaip nors veiktų smurtinio turinio efektų stiprumą (Anderson, *et al.*, 2003). Šis faktorius gali lemti ilgesnę prie televizoriaus praleidžiamo laiko trukmę, ką jau galima vadinti rizikos veiksniumi ir potencialiai tikėtis neigiamų pasekmių.

Prisirišimo prie vietos jausmas. Iki šiol aptarti smurtinio turinio suvokimą veikiantys moderatoriai plačiai analizuojami tyrimuose, tačiau vietos reikšmė ir prisirišimo prie konkrečios vietos jausmas, retai nagrinėjami. Vertėtų akcentuoti, kad tai – svarbus tarpininkas, lemiantis kaip matomas ir priimamas smurtas (ypač kriminaliniai įvykiai) vaizduojamas žiniasklaidos priemonėse (Banks, 2005). Kiekviena šeima ir pavieniai jos asmenys individualiai jaučia baimę ir nerimą susidūrę su smurtu per televiziją. Manoma, jog taip yra todėl, kad šeimos formuoja skirtingus požiūrius į tai, kas rodoma, ir tie požiūriai yra lemiami specifinio „namų“, „bendruomenės“, „vietos“ jausmo.

Priklausomybės nuo tam tikros vietos, jausmas yra tarpininkas, sąlygojantis namų ūkių, kaip atskirų vienetų, santykį su žiniasklaidoje vaizduojamu smurtu. Vietinis kontekstas, namų aplinka, bendruomenės gyvenimo situacijos formuoja prizmę, per kurią smurtinis žiniasklaidos turinys yra suvokiamas.

Kultūros įtaka smurtinio turinio suvokimui laikytina ypatingai svarbiu veiksniumi. Yra tautų, kuriose smurtas netoleruojamas ir už tokį elgesį taikomos griežtos sankcijos, tačiau yra ir tokių, kuriose smurtas yra kasdienybės dalis, priemonė pasiekti norimus tikslus ir savaime suprantamas reiškinys. Tai lemia religinės nuostatos (pavyzdžiui, islamas pripažįsta smurto naudojimą ir pateikia situacijų sąrašą, kuriose smurtinis elgesys yra ne tik kad nebaudžiamas, bet ir pateisinamas), susiformavę elgesio kanonai. Kad pamatytume skirtumus, nebūtina lyginti tautinių kultūrų įtakos smurtinio žiniasklaidos turinio suvokimui (juolab, kad nevakarietiškos kultūros smurto vaizdavimo priėmimo tyrimų bazė nėra gausi). Vietoje to, galima analizuoti kiekvienos šalies viduje susidariusias subkultūras. Pvz., vaikas, priklausantis rasistiškai nusiteikusioms subkultūroms,

greičiausiai bus linkęs smurtą prieš kitataučius suprasti kaip normalų elgesį ir netgi jį propaguos.

1.4.3. Žiniasklaidos požymiai

Žiniasklaida gali manipuliuoti savo auditorija pasirinkdama kaip pristatyti savo turinį. Smurtinis žiniasklaidos turinys gali būti suvokiamas skirtingai ir jo įtaka vaikams gali varijuoti priklausomai nuo turinio pateikimo – žiniasklaidos charakteristikos gali veikti kaip stiprus tarpininkas.

Agresyvaus nusikaltėlio charakteristikos. Vaiko identifikavimosi su veikėju laipsnis tiesiogiai koreliuoja su efekto pasireiškimo stiprumu, taigi, kopijuojamo veikėjo charakteristikos gali būti perkeltos į realų gyvenimą. Patraukliai vaizduojamas herojus vaikui atrodo geras elgesio kopijavimo modelis. Tokios realiame gyvenime vertinamos savybės kaip grožis, stiprumas, populiarumas skatina stebėtoją ne tik identifikuotis su herojumi, bet ir priimti jo smurtinį elgesį kaip patrauklų ir pateisinamą reiškinį.

Vaizduojamo smurto teisėtumas ir pasekmių vertinimas. Biheivoristinėmis teorijomis paremtas vaikų auklėjimas (blogas elgesys kritikuojamas, už nusižengimus baudžiama, o už gerus poelgius skatinama) ugdo nuostatas, jog pageidautinas elgesys sulaukia teigiamo atlygio, todėl matydami smurtą naudojančius herojus vaikai linkę su jais identifikuotis ir jų poelgius paremti tada, kai tie herojai apdovanoti. Vaikams veikėjų smurto naudojimas mažiau patrauklus, kuomet pastarieji susilaukia bausmės. Tačiau jau 1965 metais A. Bandura įrodė, jog nenubaustas smurtinis elgesys lygiai taip pat skatina žalingų efektų augimą. Vaikui nebūtina matyti apdovanojimą už atliktą smurtinį aktą, jam užtenka suprasti, kad smurtautojas nesusilaukia bausmės ir tai savo ruožtu skatina agresyvių minčių kilimą ar agresyvaus elgesio panaudojimą savo aplinkoje (Bandura, 1965).

Adekvatus atsakas ir smurto pasekmes atitinkanti bausmė taip pat yra tarpinis veiksnys smurto žiniasklaidoje priėmimo procesui. Tikėtina, kad vaikas matydamas realistiškas smurtinių įvykių pasekmes, tokias kaip skausmas, kraujas, kančia priima tai kaip bausmę sau (tokiu atveju, kai vaikas identifikuojasi su stebimu herojumi) – adekvačios bausmės vaizdavimas atliktų neigiamus efektus mažinančio tarpininko vaidmenį smurtinio turinio priėmimo procese.

Smurtinio akto suvokimas, kaip tinkamo elgesio susiklosčiusioje situacijoje yra vienas iš svarbių tarpinių veiksnių. Jei rodomas smurtinis vaizdas žiūrovo yra suprantamas kaip realistiškas ir tinkamas atlikti susiklosčius demonstruojamoms aplinkybėms, vaikas ar suaugęs bus linkęs tam elgesiui teikti daugiau reikšmės, suvokti jį kaip prasmingą. Jaudinanti scena, kaip tarpininkaujantis faktorius, veikia tuomet, kai ekrane rodomas smurtinis ar nesmurtinis vaizdas yra jaudinantis, ryškus, greitai kintantis (viskas, kas kelia susižavėjimą, nuostabą, prikausto dėmesį), nes susijaudinimo būsenoje esantis žiūrovas bus labiau linkęs elgtis agresyviai (Jason, Fries, 2004).

2. ŽINIASKLAIDOS SMURTINIO TURINIO POVEIKIO MAŽINIMO PROGRAMŲ RŪŠYS

Sinergiškai veikiančių faktorių sąlygojama vaikų agresija – pasaulinio masto „epidemija“ ir rimta socialinė problema, kuri nepaisant pastangų nėra efektyviai įveikiama. Iš apžvelgtų tyrimų matyti, jog nors daugelis šalių susiduria su paauglių smurtu ir agresija, bet JAV aiškiai išsiskiria kaip pasaulinė empirinių smurto žiniasklaidoje tyrimų bei smurtinio turinio poveikio mažinimo iniciatyvų lyderė. Šviečiamosios programos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui kuriamos norint pasiekti skirtingo masto socialinius, edukacinius ar prevencinius tikslus.

Šviečiamąsias programas galima skirstyti į kategorijas pagal du požymius: programos sudarymo pobūdį ir tikslinį poveikio subjektą.

Pirmojoje kategorijoje pagal sudarymo pobūdį gali būti:

- savarankiškos programos, orientuotos į smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimą, kaip pagrindinį ir vienintelį programos tikslą;
- integruotos programos, kur smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo komponentas yra integruotas į platesnę programą (prevencinę, žiniasklaidinio raštingumo, auklėjimo įgūdžių ugdymo). Kitaip tariant, smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimas gali būti viena iš programos dalių, padedančių siekti pagrindinio programos tikslo.

Antroje kategorijoje pagal poveikio subjektą šviečiamosios programos gali būti skirstomos į skirtas:

- tėvams,
- vaikams,
- pedagogams.

Programos sudaromos pasirenkant vieną požymį iš pirmos kategorijos ir vieną (arba kelis, jei programa siekia kompleksinio poveikio) iš antros kategorijos. Žemiau pateikiama lentelė su tarptautinę praktiką iliustruojančiomis programomis, suskirstytomis pagal įvardintas kategorijas, kurios šioje dalyje aprašomos siekiant atskleisti tarptautinę žiniasklaidos neigiamo poveikio mažinimo praktiką. Kadangi programos dažnai yra kompleksinės ir apima keletą išvardintų požymių, tai siekiant išvengti pasikartojimų parinkti geriausiai tam tikrą kategoriją atitinkantys ir ryškiausiai konkrečius požymius iliustruojantys programų pavyzdžiai.

1 lentelė. Užsienio praktiką iliustruojančios programos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti, suskirstytos pagal kategorijas atitinkančius požymius.

Programa (pavadinimas, šalis)	Sudarymo pobūdis				Tikslinis poveikio subjektas		
	Savarankiška	Integruota į:			Tėvai	Vaikai	Pedagogai
		Žiniasklaidos raštingumo programa	Prevencinė programa	Auklėjimo kompetencijų programa			
„Beyond Blame” (JAV)		X			X	X	
SMART (Kanada, JAV)	X					X	X
DePaul Universiteto programa (JAV)	X				X	X	
Prinstono Universiteto gairės (JAV)	X				X		
Edukacinių tyrimų ir vystymo centro gairės (Kanada, JAV)	X				X		
LST (JAV)			X			X	X
Žiniasklaidinio raštingumo programa „Media Literacy of The Academy of Motion Picture arts and Science” (JAV)		X				X	
„Triple P – Positive Parenting Program“ (JAV, Australija, Belgija, Kanada, Vokietija, Honkongas, Olandija, Naujoji Zelandija, Singapūras, Šveicarija)				X	X		
ATC (JAV)			X	X	X		
„Play nicely“ (JAV)				X	X		
ERIC gairės mokytojams (JAV)	X						X

2.1. Savarankiškos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos

Kadangi neigiamas smurto žiniasklaidoje poveikis vaikams vis dažniau priimamas kaip neginčijamas įrodytas faktas, kyla poreikis rasti efektyvų būdą valdyti ir sumažinti žiniasklaidos efektus. Tam tikslui kuriamos šviečiamosios programos, kurios parengtos išimtinai smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimui, kaip pagrindiniam programos tikslui siekti. Tokios programos turi siaurą objektą – smurtinės žiniasklaidos turinio poveikį vaikams.

Priežastis, lemianti tai, kad programos parengtos išimtinai smurtinės žiniasklaidos poveikiui mažinti nėra išvystytos taip, kaip pavyzdžiui, narkotikų prevencijos strategijos ar smurto šeimoje mažinimo programos gali būti ta, jog pastarąsias visuomenė vienareikšmiškai įvardija kaip ypatingai reikšmingas, kol tuo tarpu smurtas žiniasklaidoje visuomenės akimis neturi akivaizdžios tiesioginės sąsajos su sunkiomis vaikų elgesio pasekmėmis.

DePaul Universiteto tyrėjų komanda parengė unikaliu metodu paremtą smurtinės žiniasklaidos turinio mažinimo programą, kurios metodas yra toks: vaikas turi „užsidirbti“ televizijos, video žaidimų ir filmų laiką atlikdamas tam tikras veiklas (Jason, Fries, 2004). Programa pradedama maždaug valandos trukmės instruktažu tėvams, kuris paprastai skaitomas šeimos namuose. Programos rengimo komanda taip pat skambina tėvams kartą per savaitę aštuonias savaites po instruktažo, tam kad surinktų informaciją apie intervencijos eigą ir dalyvių pažangą. Per vienos valandos trukmės edukacinį užsiėmimą tėvams demonstruojama ir išaiškinama visa programos esmė – vaiko elgesio modifikacija, paremta atlygiu už gerą elgesį. Ši metodika taikoma programose įvairių žalingų įpročių (rūkymo, persivalgymo, lošimo) mažinimui skirtose programose. Programa vykdoma taip: šeimai panorus išbandyti programą, prie kiekvienos elektroninės žiniasklaidos priemonės prijungiamas specialus prietaisas, matuojantis jos panaudos laiką – į minėtą prietaisą metami žetonai, kurių kiekvienas leidžia pusę valandos naudotis atitinkamu prietaisu: kompiuteriu, video žaidimų konsole, televizoriumi, naršyti internete ar naudoti kitą priemonę (Jason, Fries, 2004).

Prieš pradedant naudoti šią sistemą vaikai nuosekliai informuojami, kaip ir už ką „uždirbami“ žetonai, kaip veikia skaičiavimo prietaisai ir supažindinami su pačiu programos tikslu ir idėjos esme. Programos kūrėjai padeda tėvams paaiškinti vaikui, kokiomis veiklomis jis gali „uždirbti“ laiką prie televizoriaus ar kompiuterio. Tokių veiklų pavyzdžiai: namų darbų ruošimas, papildomas skaitymas, choras, žaidimai lauke, buvimas su draugais, sportas, praktikavimasis groti muzikiniu instrumentu ir t.t.

Intervencija pradedama po „žvalgomosios“ savaitės, kuomet tėvai privalo nuosekliai žymėti, ką ir kada jų vaikas žiūri per televizorių ar kompiuterį. Vaikai motyvuojami sąžiningai dalyvauti programoje, o tėvai skatinami atsakingai ir teisingai vertinti, ar vaikas nusipelno atlygio žetono (patariama juos saugoti atokioje, atžaloms nepasiekiamoje vietoje).

Programa paremta tarpusavio supratimu ir bendradarbiavimu, todėl ją pradedant tėvai pasirašo susitarimą – savotišką kontraktą – su savo vaiku, kuriame nurodoma, jog abi pusės sutinka su siūloma strategija. Tai svarbus psichologinis momentas, ypatingai reikšmingas sėkmingai intervencijos eigai, nes vaikas jaučiasi lygiateisiu programos dalyviu, o ne vien prievartiniu vykdytoju (Jason, Fries, 2004). Kartu su kontraktu tėvams įteikiama papildoma informacinė brošiūra, kurioje pateikti detalūs paaiškinimai apie tai, kodėl taip svarbu mažinti vaiko matomą smurtą per žiniasklaidos priemones bei kontroliuoti prieigą prie kompiuterio, televizijos ir video žaidimų, kurie kartu atima didelę dalį vaiko laiko. Tėvai mokomi apie smurto žiniasklaidoje tipus, nurodant keturias skirtingo smurto vaizdavimo kategorijas ir nuo to priklausančius efektus: kuomet smurtas žiniasklaidoje nesulaukia kritikos, jaunas žiūrovas gali suprasti, jog tai socialiai priimtina; smurtas žiniasklaidoje sulaukia apdovanojimo (tokio, kaip socialinis pripažinimas, ar materialinis atlygis)

žiūrovas gali smurtinį elgesį vertinti kaip naudingą socialinę praktiką; kuomet vaizduojama scena suvokiama kaip realybė, o smurtas joje suprantamas kaip tinkamas elgesys atitinkamoje situacijoje, tuomet vaikas linkęs pozityviau vertinti šį aktą; kuo intensyvesnis veiksmas vaizduojamas (greitai besikeičiantys vaizdai, staigios scenos) tuo labiau tai stimuliuoja žiūrovą ir skatina agresyvių elgesį (Jason, Fries, 2004).

Programa yra aštuonių savaitių trukmės, todėl praėjus minėtam laikotarpiui dvišalis kontraktas baigiamas, prietaisai išinstaliuojami, o žetonai surenkami, tačiau šeima bendru sutarimu gali (netgi rekomenduojama) įsisavintą praktiką tęsti ilgiau, nes tai stabilizuoja žiniasklaidos vartojimo elgseną ir padeda išlaikyti pasiektus rezultatus.

Programoje pabrėžiami trys pagrindiniai akcentai: sistema vaikui turi būti smagi, svarbus vaiko įsitraukimas, siektinas abipusis taisyklių laikymasis. Nėra paprasta vaikui parodyti programos patrauklumą ir paaiškinti, kodėl verta jos laikytis, todėl patartina tai pabrėžti per pasiekiamus rezultatus, įrodant, kad atsisakius televizijos ir kompiuterio galima atrasti kitų malonių veiklų. Vaikų įnašas ir aktyvus dalyvavimas programos eigoje yra reikšmingas dėl to, jog įdėję pastangų ir gavę atlygį, jie geriau priima strategijos taisykles. Tai padeda visai šeimai suvokti, dėl ko vaikas taip mėgsta žiūrėti tam tikro turinio televiziją ir kur slypi blogų įpročių priežastys.

Prinstono Universitetas parengė gaires, kaip pagalbą tėvams žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti. Tyrėja Barbara Wilson nustatė, jog žiniasklaidos poveikį vaikui lemia ne prie žiniasklaidos priemonių praleistas laikas, o žiniasklaidos turinys bei įrodė, jog vaikas išmoksta, supranta skirtingų emocijų prigimtį, priežastis ir pasekmes stebėdamas fikcinius herojus (efektas tuo didesnis, kuo didesnė stebėtojo empatija herojui) – šios išvados parodo, jog žiniasklaida gali mokyti tiek prosocialinio, tiek smurtinio elgesio modelių (Wilson, 2008), taigi, remiantis minėtais rezultatais parengtos gairės jauno amžiaus vaikų tėvams.

B. Wilson tyrimo metu nustatyta, jog žiniasklaidos turinys daro didelę įtaką socialiniam vaiko vystymuisi – tiek smurtinio pobūdžio fikcinis (žaidimai, animaciniai filmai), tiek realus (žinios, laidos) žiniasklaidos turinys sukelia padidintą nerimo ir baimės jausmą. Taip pat įvardinta, jog egzistuoja tiesioginė koreliacija tarp vaiko matomo smurto per įvairius žiniasklaidos kanalus kiekio ir agresijos realiame gyvenime. B. Wilson įrodė, jog smurtinio žiniasklaidos turinio poveikis priklauso nuo keturių pagrindinių faktorių, į kuriuos koncentruotos jos sukurtos elgesio gairės tėvams: tai vaiko amžius, lytis, kaip realistiškai vaikas suvokia žiniasklaidos turinį ir kiek stipriai vaikas linkęs identifikuotis su smurtaujančiais veikėjais (arba tais veikėjais, prieš kuriuos smurtas yra naudojamas).

Remiantis Barbaros Wilson tyrimu parengtos gairės yra skirtos sumažinti rizikai, kuri kyla naudojant smurtinį žiniasklaidos turinį ir padidinti pro-socialaus turinio edukacinį poveikį. Tyrimu įrodyta, jog pro-socialinės žiniasklaidos teigiami efektai altruizmui yra didesni nei bet kokie kiti

efektai, kuriuos gali padaryti bet kokios kitos rūšies žiniasklaidos turinys. Tačiau smurtinės žiniasklaidos turinio keliamas efektas agresyviai vaiko elgesiui yra tik nežymiai mažesnis. Lyginant su šiais efektais, trečioje vietoje atsiduria smurtinių video žaidimų daromas poveikis agresijai, dar šiek tiek mažesnis pro-socialaus turinio žiniasklaidos poveikis socialinei sąveikai, toliau – pro-socialaus turinio žiniasklaidos poveikis skatinantis mokyti kitus vaikus tolerancijos. Pats mažiausias iš visų ištirtų efektų – televizijos kuriama baimė tapti žiaurumo auka pačiam stebėtojiui.

Princtono universiteto (JAV) parengtų elgesio gairių tėvams turinį sudaro minėto B. Wilson tyrimo išvadomis paremtos rekomendacijos. Norint apsaugoti vaiką nuo smurto žiniasklaidoje, skatinama televizijos ir kitų žiniasklaidos priemonių ribojimą taikyti atsižvelgiant į vaiko amžių. Smurtas labiausiai pažeidžia ikimokyklinio amžiaus vaikus, kol tuo tarpu pro-socialus televizijos turinys geriau suprantamas vyresnio amžiaus vaikams, nes jis pateikiamas subtiliau (tuo atveju, kai vengiama didaktiškumo). Tėvams patariama nepamiršti, jog žiniasklaidos formuojamas baimės ir nerimo jausmas egzistuoja visose amžiaus kategorijose, tačiau baimę keliantis turinys skiriasi priklausomai nuo vaiko amžiaus (Wilson, 2008).

Tėvai raginami stebėti, kaip jų vaikas suvokia žiniasklaidą, t.y. kaip realistiškai suprantamas ir vertinamas žiniasklaidos turinys. Kuomet vaizduojama istorija atrodo realistiškai, vaikai yra labiau linkę save tapatinti su herojais ir dėti daugiau kognityvinių pastangų apdoroti gaunamai informacijai (Wilson, 2008). Elgesio gairėse akcentuojama tėvų tarpininkavimo svarba vaiko žiniasklaidos turinio priėmimo procese. Efektyviausiu tarpininkavimu laikomos diskusijos prieš, per ir po televizijos (video žaidimų, filmų) žiūrėjimo, įvairūs paaiškinimai, moraliniai pamokymai apie turinio eigą, informacijos supratimo skatinimas per pakartojimus bei žaidimai, leidžiantys prisiimti veikėjo vaidmenį. Tėvai raginami skatinti kritinį vaiko mąstymą apie tai, kas rodoma per televiziją, pavyzdžiui, pasiūlyti vaikui galvoti vien tik apie tą herojų, kuris animacinio filmuko metu vaizduojamas kaip auka (Cantor, Wilson, 2008).

Rekomenduojama mokinti vaiką įvairių susidorojimo su gąsdinančiu žiniasklaidos turiniu strategijų. Pvz.: filme naudojamų specialiųjų efektų įvardinimas ir aptarimas, priminimas, kad ekrane rodomi įvykiai realiame gyvenime nevyksta – tokios ar kitos kognityvinės strategijos ypač veiksmingos mokyklinio amžiaus vaikams, kurie pajėgūs suprasti tėvų paaiškinimus (Wilson, 2008). Ikimokyklinio amžiaus vaikams susidoroti su išgąščiu padeda fizinis tėvų artumas ar paprasčiausias netinkamos televizijos laidos išjungimas bei pastangos išvengti filmų ir laidų, kuriose vaizduojami išgalvoti gąsdinantys herojai. Kuomet vaikas susiduria su kriminalinių įvykių vaizdais per žinių laidas tėvams rekomenduojama atkreipti vaiko dėmesį į tai, kad tam tikros naujienos žiniuose nušviečiamos tendencingai siekiant laidos populiarumo ar dėl kitų priežasčių. Svarbu kalbėti vaikui aiškia kalba ir terminais. Pagal Princtono universiteto gaires ikimokyklinio

amžiaus vaikui televizijos žinių metu rodomi grafiniai vaizdai yra žalingi netgi tuomet, kai jie tėra palikti kaip fonas, todėl siekiant apsaugoti vaiką privalu televiziją išjungti kiekvieną kartą, kai ji naudojama fonui. Taigi, gairėse akcentuojamas atidus, nuolatinis vaikų naudojamos žiniasklaidos monitoringas, atsižvelgiant į vaiko lytį, amžių, kritiško požiūrio ugdymas bei pro-socialinės žiniasklaidos turinio teikiamos naudos maksimizavimas.

2.2. Integruotas smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo komponentas kaip sudėtinis programos elementas

2.2.1. Integravimas į prevencines programas

Šiame skyriuje pristatomos smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo programos, kurios yra sudedamoji daugiaaspektė, skirtingus komponentus apėmiančios šviečiamosios (socialinės problemos sprendimo) programos dalis. Smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo komponentas įtraukiamas į šeimyninio smurto prevencijos programas, patyčių mokykloje problemos sprendimus, narkotinių medžiagų vartojimo prevenciją ir kita. Tokiose programose smurtinis žiniasklaidos turinys pripažįstamas kaip neigiamą įtaką programos auditorijai darantis veiksnys, kuris veikdamas sinergiškai su kitais faktoriais sukelia tam tikrą socialinę problemą.

Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimas, kaip programos elementas, dažnai figūruoja prevencinėse programose, skirtose psichotropinių medžiagų naudojimo mažinimui paauglių tarpe. Amerikos Nacionalinės sveikos gyvensenos asociacijos (angl. „National Health Promotion Associates) parengta programa LST (angl. „Life Skills Training“) yra tokios programos pavyzdys, turintis integruotą žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentą. LST programa sukurta piktnaudžiavimo narkotikais mažinimui ir paremta jaunimo narkotikų vartojimo priežasčių tyrimu. Intervencija sumodeliuota taip, kad paveiktų psichologinius ir socialinius faktorius, skatinančius pradėti vartoti psichotropines medžiagas. Atsižvelgiant į sudėtingą ir kompleksinę narkotikų vartojimo etiologiją parengta programa apima daugybę veiksnių, tokių kaip bendraamžių ar socialinės padėties įtaka, besiformuojančios normos, požiūriai, atsparumas spaudimui ir smurtinės žiniasklaidos poveikis, kaip vienas iš veiksnių (National Health Promotion Associates).

Programa trunka tris metus, įgyvendinama mokyklose dėstančių mokytojų. LST susideda iš penkiolikos akademinės valandos trukmės užsiėmimų pirmaisiais metais, dešimties užsiėmimų antrais ir penkių užsiėmimų trečiais metais – užsiėmimas vedamas kartą per savaitę. Ši programa, kaip ir daugelis kitų, sudaryta iš keleto komponentų siekiant paveikti įvairias subjekto veiklos ir suvokimo sritis vienu metu. Teorinės žinios sustiprinamos per praktinius užsiėmimus. LST

programą sudaro trys komponentai: bendrųjų asmenybės valdymo įgūdžių tobulinimas, socialinių sugebėjimų ir informacijos priėmimo įgūdžių ugdymas. Smurtinio turinio žiniasklaidos vartojimo įgūdžių formavimas priskirtas trečiajam programos komponentui. Šeštų ir septintų klasių vaikai mokomi kritiškai vertinti žiniasklaidą ir atsispirti žiniasklaidos romantizuojamam smurtui, kurį dažnai lydi alkoholis, cigarečių ir narkotikų vartojimas. Programos taikymo technikos yra įvairios: demonstracijos, instruktažai, praktinis žinių taikymas, atgalinio ryšio skatinimas ir kt.

Tam, kad programa būtų paveiki, ji modeliuojama siekiant praturtinti asmenybę ir jos socialinį vystymą visapusiškai, neapsiribojant siauru informavimo apie psichotropinių medžiagų žalą tikslu. Tačiau šios programos efektyvumo tyrimai parodė, jog jos metu taikytas diskusijos klasėje metodas nedavė laukto poveikio dėl paradoksalios priežasties: jis nedaro poveikio tiems faktoriams, kurie lemia narkotikų vartojimo pradžią (ankstyvąją vartojimo fazę).

Tyrimuose atliktuose prieš LST programos sukūrimą ir kitose prevencinėse programose pabrėžiama, jog didžiausią pavojų narkotikų vartojimo iniciavimui kelia ne tam tikri specifiniai veiksniai, bet tų veiksmų akumuliacija. Galima daryti prielaidą, kad tuomet, kai žmogaus aplinkoje egzistuoja daug rizikos faktorių ir narkotikų vartojimą sąlygojančių veiksmų, tikimybė, kad jis ims vartoti narkotines medžiagas yra proporcingai didesnė. Kadangi smurtas žiniasklaidoje yra svarbus rizikos faktorius, tai sufleruoja šio komponento būtinybę programoje. Ne rizikos faktorių pobūdis, bet jų skaičius yra reikšmingas tiek narkotikų vartojimo iniciatyviniame tarpsnyje, tiek vėliau, kuomet kyla pavojus dėl perdozavimo (National Health Promotion Associates, toliau NHPA). Tai leidžia manyti, kad programos, siekiančios paveikti daug rizikos faktorių gali būti žymiai efektyvesnės.

LST efektyvumo tyrimai rodo, jog geriausiai veikia programos, paremtos personalinės aplinkos sąveikos modeliu (NHPA). Kaip ir kiti žmogaus elgesio pavyzdžiai, narkotikų vartojimas yra įvairių dinamiškų aplinkos ir asmenybės sąveikų rezultatas. Socialinės aplinkos įtaka paveikia žmogų priklausomai nuo jo pažeidžiamumo. Taigi, galima daryti prielaidą, kad geriausių programos rezultatus galima pasiekti individualiai taikant programos komponentus ir atsižvelgiant į tai, kas subjekto aplinkoje egzistuoja kaip socialinės problemos priežastinis veiksnys.

Individų elgesį lemia daug skirtingų faktorių ar unikalių jų junginių. Alkoholio, cigarečių ar narkotikų vartojimą skatinantys rizikos faktoriai dažniausiai yra bendraamžių spaudimas, teigiamas aplinkinių nusistatymas narkotikų vartojimo klausimu, intrapersonaliniai veiksniai, tokie kaip menkas savęs vertinimas, nuolatinio pakylėjimo ir euforijos jausmo siekimas (NHPA). Kitiems didelę įtaką daro smurtinė žiniasklaida, kuri filmuose iškreiptai nušviečia narkotikų naudojimą ir to pasekmes, parodo smurtą ir narkotikus vartojančius personažus kaip pranašesnius, turinčius aukštą statusą ar daug turto, vaizduoja minėtą elgesį kaip normalų socialinį reiškinį. Todėl idealiu atveju žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentas turėtų būti taikomas tik tiems

subjektams, kurie yra linkę žiūrėti smurtinius filmus, žaisti smurtinius žaidimus. Tam, kad programos dalyviai gautų efektyviausią intervencijos rezultatą logiška būtų atlikti išankstinį dalyvių elgesio tyrimą (pvz., anketavimo būdu) ir suskirstyti dalyvius į intervencijos grupes, kurioms būtų taikomi individualiai adaptuotos programos komponentų grupės.

Smurtinės žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo komponentas narkotikų prevencijos programoje galėtų būti įtraukiamas privaloma tvarka, kadangi dažnas jauno žmogaus susidūrimas su smurtiniu žiniasklaidos turiniu, šiuo atveju – narkotikų ir alkoholio vartojimo vaizdavimu per televiziją – iškreipia vaiko suvokimą. Šia tema tyrimus atliekantys mokslininkai priėjo konsensuą, jog dažnas susidūrimas su smurtu žiniasklaidoje formuoja realybės neatitinkantį pasaulio vaizdą ir daro žiūrovą palankesnę smurtą propaguojančiųjų elgesiui (Anderson, *et al.*, 2003). Net jei žiūrovas neketina elgtis agresyviai, tačiau nusistatymas prieš antisocialų elgesį tampa ne toks griežtas. Trinasi ribos tarp to, ką asmuo laiko normaliu elgesiu ir tarp to, ką laiko žalingu sau bei kitiems, formuojasi palanki nuomonė smurto, žalingų įpročių klausimu. Kadangi vaikai žiūrėdami televiziją neišvengiamai susiduria su smurtu ir alkoholio bei narkotikų vartojimo vaizdavimu kyla didelė tikimybė, jog dažno susidūrimo su smurtiniais vaizdais dėka skatinama palanki arba bent jau neutrali jaunimo bendruomenių nuomonė dėl psichotropinių medžiagų vartojimo, todėl tai gali tapti potencialiu paskatinimu pradinėje šių medžiagų vartojimo fazėje. Galima teigti, jog tai pakankama priežastis į prevencines programas privaloma tvarka įtraukti efektyvaus žiniasklaidos poveikio valdymo strategijas.

Prevenčių programų efektyvumo tyrimai daromi daugiau nei dvidešimt metų ir didžiosios jų dalies rezultatai negali įrodyti, kad prevencinės programos veikia, ir kad pedagogų, sveikatos specialistų, prevencinių akcijų organizatorių pastangos išmatuojamai paveikia narkotinių medžiagų vartotojų elgesį, nors yra tyrimų įrodančių, jog tokios programos gali paveikti subjektų požiūrį į narkotikų vartojimą (*NHPA*). LST programos vertinimo tyrimu nustatyta, jog programa yra efektyvi ir gali sumažinti narkotikų vartojimą daugiau nei penkiasdešimt proc., todėl ši programa taikoma nacionaliniu lygmeniu JAV.

2.2.2. Integravimas į žiniasklaidos raštingumo ugdymo programas

Apsaugoti vaiką nuo smurtinio žiniasklaidos poveikio sudėtinga, tačiau užtikrinti, kad toks turinys vaiko niekada nepasiektų – praktiškai neįmanoma. Kad ir kiek apeliuojama į pramogų industrijos „sąžinę“, tačiau filmų, televizijos laidų, kompiuterinių žaidimų kūrėjai visą atsakomybę dėl vaikų žiniasklaidoje matomo smurto perkelia ant tėvų pečių ir toliau platina smurtinio pobūdžio turinį, kuris ypač populiarus vaikų tarpe. Tėvai ir mokytojai prisiima „protaujančiojo“ vaidmenį ir vaikui belieka vykdyti duodamus nurodymus dėl televizijos žiūrėjimo ir interneto vartojimo. Norint

iš esmės keisti dabartinę padėtį būtina skatinti žiniasklaidinį ugdymą. „Žiniasklaidinis ugdymas yra mokymo ir mokymosi apie žiniasklaidą procesas; informacinis raštingumas yra jo rezultatas – žinios ir įgūdžiai, kuriuos įgyja besimokantieji. [...] žiniasklaidinis ugdymas siekia suformuoti ir gebėjimą ją kritiškai suprasti, ir aktyvų dalyvavimą.“ (Bakinghamas, 2003). Žiniasklaidinio raštingumo ugdymas apima tekstų analizės, tekstų interpretavimo, naudojimosi tekstaigūdžius (informacijos vadyba), tekstų poveikio išmanymą, suvokimą apie auditorijas ir gamintojus, intencijų suvokimą (Gudonienė, 2008).

Žiniasklaidos raštingumo programos skatina kritinio mąstymo ugdymą. „Kritinis mąstymas – tai sistemingas mąstymas vertinant stebėjimo, patirties, samprotavimo ir bendravimo būdu surinktą ar sukurtą informaciją; sąmoningai pasirenkant šia informacija tikėti, netikėti ar susilaikyti nuo sprendimo“ (LR švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 6 d. įsakymu Nr. ISAK-424 patvirtinta „Mokymo apie Visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa“).

Nepaisant smurtinio turinio paplitimo įvairiais kanalais, į smurto poveikio mažinimą koncentruotos žiniasklaidos raštingumo programos vis dar yra retenybė (Webb, Martin, Afifi, Kraus, 2010). JAV pediatrų akademija yra didelė žiniasklaidos raštingumo programų šalininkė. Amerikos pediatrų akademija rekomenduoja kelti bendrą žiniasklaidos raštingumo lygį mokyklose, šeimose, bendruomenėse ir šioje srityje lavinti vaikus, taip juos apsaugant nuo agresijos, antisocialių nusistatymų ir smurto žiniasklaidoje poveikio (American Academy of Pediatrics, 2001).

JAV žiniasklaidos raštingumo centras parengė specialią „Beyond Blame“ mokymo programą, kuri yra vienintelė tokio masto programa Amerikoje, koncentruota į smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimą per žiniasklaidos raštingumo ugdymą. Nuodugnai parengta mokymo disciplina ardo (analizuoja ir vertina) plačiai paplitusias žiniasklaidos turinio konstrukcijas, vyraujančias pramogų industrijoje, žiniose, reklamose. Žiniasklaidos raštingumo ugdymas padeda išvengti sunkių smurto žiniasklaidoje efektų jaunimui. „Beyond Blame: Challenging Violence in the Media“ programos tikslas „ugdyti jaunimo kritinio mąstymo įgūdžius, teikti žinias apie smurtą žiniasklaidoje ir realiame pasaulyje“ (Webb, *et al.*, 2010).

Pagrindinis programos akcentas – žiniasklaida daro neišmatuojamą įtaką vaikams vaizduodama smurtą, kaip normalų tarpasmeninių konfliktų aiškinimosi būdą. Mokymo programa sudaryta iš aštuonių pamokų ciklo, kurios vadinasi: „Ką tu žiūri? Kodėl visi tai žiūri? Smurtas nesprenžia problemų, jis sukelia jas. Herojai ir herojės: Kas tikra? Kas suklastota? Kiek smurto jūs pamatote? Ir kas gi čia tokio? Keturi smurtinės žiniasklaidos efektai. Kas už visa tai atsakingas? Ką išmokote?“ (Webb, *et al.*, 2010). Užsiėmimai vedami per socialinių mokslų ar sveikatos pamokas ir trunka apie 45-50 minučių. Mokymo programos priemonės sudaro vaizdajuostė su smurtinio

pobūdžio filmu, televizijos įrašai, pratybų sąsiuviniai, padedantys įsisavinti per pamokas sužinotas sąvokas ir terminus.

Programos mokymo metodika skirta pradinųjų, vidurinių ir aukštųjų mokyklų studentams bei tėvams ir globėjams. Programos kūrėjai deklaruoja kovojantys prieš norma tapusį žiniasklaidoje rodomą smurtą, priimamą kaip normalaus gyvenimo būdo dalį. „Beyond Blame” programa sudaryta taip, kad mažintų susidūrimą su smurtu per televiziją ir internetą, slopintų smurtinių vaizdų įtaką žiūrinčiajam, pateiktų ir ištirtų alternatyvas smurtui, kaip konflikto sprendimo būdai, nustatytų, kokie ekonominiai, kultūriniai ir politiniai veiksniai skatina smurtinį žiniasklaidos turinį, ir ugdytų vartojimo įgūdžius (Webb, *et al.*, 2010).

Žiniasklaidos raštingumo programos moko vaiką suvokti žiniasklaidos veikimo principus, sugebėti iškoduoti gaunamas žinutes ir kritiškai jas įvertinti. Siekdama padėti vaikams įvaldyti minėtus įgūdžius Amerikos Vizualiojo meno ir mokslo akademija (angl. The Academy of Motion Picture arts and Science) Kalifornijoje parengė savo metodais išsiskiriančią alternatyvią žiniasklaidos raštingumo ugdymo programą. Keletą kartų per metus Los Andželo mokyklų moksleiviai kviečiami į stovyklos tipo užsiėmimus akademijoje.

Programos tikslai (kritinis žiniasklaidos turinio vertinimas, analitinių įgūdžių ugdymas) pasiekiami įtraukiant vaikus į žiniasklaidos turinio kūrimo procesus. Moksleiviai patys kuria ir pristato projektus, privalo naudoti žiniasklaidos industrijoje priimtus terminus, prisiima režisierių, aktorių, prodiuserių vaidmenis ir gali išvysti ir įvertinti savo kūrybos rezultatus. Programos patrauklumą ir įtaigumą didina tai, jog prie mokymosi proceso ir gautų rezultatų peržiūros prisideda gerai tikslinei auditorijai žinomos Holivudo įžymybės.

Dalyviams leidžiama pasijusti temos „specialistais“, žiniasklaidos industrijos dalimi, todėl paskatinamas gilesnis požiūris į šią sritį, žiniasklaidos turinio vertinimas per kitą prizmę. Kadangi programos metodika yra patraukli vaikams, ji paremta aukšto laipsnio dalyvių įsitraukimu ir grįžtamuoju ryšiu, didelė tikimybė, jog jos efektyvumas yra ypatingai aukštas.

Europos Sąjungos šalys vysto bendrą žiniasklaidos raštingumo politiką. Šalių žiniasklaidos raštingumo ugdymo profiliuose pateikti žiniasklaidos raštingumo ugdymo siekiai, kurie turi būti kiekvienoje šalyje narėje vienodai vystomi. „Žiniasklaidos raštingumo kompetencija turi būti įtraukiama į šalies švietimo planavimą ir vertinama kaip ypatingai svarbūs įgūdžiai, ugdomi mokyklose lygiagrečiai su kitomis bendrojo lavinimo privalomomis disciplinomis“ (Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe. Country Profile Germany V4.0).

Menkas politikų aktyvumas griežtinant smurto per žiniasklaidą turinio ribojimą sąlygojamas visuomenės pasyvumo. Motyvuoti tėvų prašymai ir pastabos galėtų išjudinti šalių politikos progresą ir padaryti įtaką iki šiol sėkmingai žiniasklaidos kanalais platinamo smurto ribojimui. Menkai

apsišvietę ir pasyvūs tėvai prisideda prie neproporcingai didelio smurto per žiniasklaidą kiekio paprasčiausiai nieko nedarydami – sustabarėjusi visuomenė nesuvokia aktyvaus dalyvavimo žiniasklaidos reguliavime prasmės, to pasekoje nesprenžiamos tokios socialinės problemos kaip smurto per žiniasklaidą keliamą žalą jaunimui. Proaktyvus mokytojų ir tėvų požiūris galėtų stipriai koreguoti žiniasklaidos politiką, padaryti įtaką televizijos programų tinklelio formavimui, smurtinio turinio mažinimui, vaikui netinkamų laidų rodymo laiko parinkimui ir įgalintų daug svarbių ir pozityvių pokyčių.

Visgi, yra ir sektinų pavyzdžių: įvairios iniciatyvinės grupės kuria televizijos laidų, žaidimų ir filmų reitingavimo sąrašus, kurie palengvina žiniasklaidos turinio parinkimą vaikui (tokių reitingų pavydžiai: video žaidimų reitingų gidas: <http://www.parentfurther.com/technology-media>; televizijos žiūrėjimo ir programų gidas: <http://www.aap.org/family/smarttv.htm>, televizijos žymų gidas: <http://www.parentstv.org/ptc/parentsguide/tvratings2.html> ir kita). Minėtos iniciatyvos kyla iš apsišvietusios ir žiniasklaidos principus išmanančios visuomenės dalies, todėl būtent dėl šios priežasties suaugusiųjų žiniasklaidos raštingumo skatinimas yra lygiai toks pat reikšmingas ar netgi dar svarbesnis siekiant apsaugoti vaikus nuo smurtinės žiniasklaidos poveikio

2.3. Šviečiamosios žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos pagal tikslinį poveikio subjektą

Šviečiamosios programos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui dažniausiai skirtos trimis pagrindinėms subjektų kategorijoms: tėvams, turintiems nepilnamečių vaikų, pedagogams ir patiems vaikams. Pagal tai, kuriam subjektui, kaip tarpiniam smurtinio žiniasklaidos turinio priėmimo veiksniai, programa yra skirta, adaptuojamas ir jos turinys, įgyvendinimo priemonės, metodika, netgi aprašymo stilius.

2.3.1. Tėvai kaip tikslinis šviečiamosios programos poveikio subjektas

Šviečiamosios programos tėvams gali būti skirstomos į grupes pagal taikomus metodus ir priemones. Pagrindinis šviečiamųjų programų tikslas – paveikti tėvų elgesį per suteikiamas teorines žinias ir praktiką, kad jie galėtų savarankiškai kontroliuoti vaikų elgesį žiniasklaidos vartojimo klausimu ir būtų pajėgūs spręsti smurto per žiniasklaidą keliamas problemas. Pagal programų taikymo pobūdį galima išskirti saviuoklos priemones išdėstomas smurtinės žiniasklaidos poveikio valdymo strategijas, intervencines programas, aiškinamąsias-informacines bei terapinio pobūdžio programas, kurių tikslas pirmiausia padėti tėvams, kad jie būtų pajėgūs padėti vaikams.

2.3.1.1. Saviauklos priemonėmis išdėstomos auklėjimo strategijos

Nors su auklėjimo iššūkiais susiduria absoliuti dauguma tėvų, tačiau daugelis elgesio problemų turinčių vaikų globėjų vietoj psichoterapijos, profesionalios specialistų pagalbos ir intervencijų linkę ieškoti alternatyvių pagalbos metodų (Arkowitz, Lilienfeld, 2006). Vienas iš tokių metodų yra saviauklos priemonės, kuriose pateikiamos įvairios tematikos auklėjimo strategijos. Dažniausiai saviauklos priemonės pateikiamos elektroninės ar spausdintos knygos forma. Ne tik patys tėvai linkę naudotis saviauklos knygomis – maždaug aštuoniasdešimt procentų psichoterapijos specialistų rekomenduoja tokias knygas savo pacientams (Arkowitz, Lilienfeld, 2006).

Sudėtinga įvertinti saviauklos knygų efektyvumą, nes jų aprėpiama tematika smarkiai varijuoja, skiriasi turinio, paties leidinio kokybė. Nepaisant kontraversišku vertinimų šis žanras turi didelę potencialią, žada efektyvius sprendimus (Sorge, Moore, Toplak, 2009). Saviauklos priemonių efektyvumą lemia tai, kokią problemą bandoma spręsti jų pagalba. Galima apibendrinti taip: tuomet, kai globėjai susiduria su vaiko emociniais sutrikimais, saviauklos knygų naudojimas yra neabejotinai naudingesnis nei jokių priemonių nenaudojimas, tačiau elgesio problemų saviauklos priemonės negali išspręsti efektyviai, tokiais atvejais žymiai veiksmingiau kreiptis į terapeutą (Sorge, Moore, Toplak, 2009). Palyginamajame saviauklos knygų ir pasiteisinusių ugdymo strategijų tyrime nustatyta, jog saviauklos knygose tėvams, beveik visada įtraukiama pozityvaus auklėjimo strategija, skatinanti tėvus pastebėti ir pagirti pageidautiną vaiko elgesį bei biheivoristinę elgesio strategija, padedanti eliminuoti netinkamą elgesį, tačiau retai kurioje saviauklos knygoje skiriama dėmesio vaikų ir tėvų bendravimo ir tarpusavio supratimo skatinimui (Sorge, Moore, Toplak, 2009). Tai rodo, jog saviauklos knygos orientuotos į trumpalaikius efektus, tačiau ilgalaikio poveikio strategijų paprastai nepateikia.

G. Sorge, T. Moore ir M. Toplak lyginamajame tyrime teigiama, kad saviauklos priemonės remiasi pavyzdžiais „iš realybės“, kurie pateikiami kaip iliustruojanti situacija ar įrodymai, jog viena ar kita pateikta strategija veikia. Viena vertus, skaitantysis per pavyzdžius geriau įsisavina pateiktą informaciją, kita vertus, tai klaidina – formuoja iliuziją, jog patarimai privalo veikti kiekvienu atveju. Tai vyraujanti problema kalbant apie saviauklos knygas, nes jose aprašomos ugdymo strategijos pateikiamos kaip universalus kiekvienos šeimos poreikį atitinkantis metodas. Dėl praktikoje nepasiteisinusių metodų autoriai linkę atsakomybę perkelti „netinkamai“ nurodymus vykdantiems tėvams.

Saviauklos priemonės dažnai taikomos kompleksiškai su kitomis programų priemonėmis. Kaip pavyzdį, galima pateikti „Triple P – Positive Parenting Program“ (liet. „Trigubas P – pozityvios tėvystės programa“) programą, kurią sudaro šešių dalių serialas ir saviauklos priemonių komplektas: savipagalbos vadovėlis, interneto svetainėje pateikta saviauklos medžiaga, į kompiuterį

parsiunčiami patarimai, elektroniniu paštu reguliariai siunčiama medžiaga bei audio ir video medžiaga (Sanders et al., 2008). „Triple P – Positive Parenting Program“ rezultatai parodė, jog tiek tėvai naudoję savipagalbos priemones, tiek jomis nesinaudoję programos dalyviai pasiekė gerų vaiko elgesio pokyčio rezultatų. Pastebėta, jog saviuklos priemonių efektas nėra labai žymus lyginant su pagrindinių programos priemonių duodamu efektu (Sanders et al., 2008). Galima kelti prielaidą, jog saviuklos priemonių dalyviai paprasčiausiai nenaudoja, arba namų aplinkoje jas skaito atmestinais ir nesusikaupe.

Apibendrinant, saviuklos priemonės tėvams gali būti naudojamos tik kompleksiskai su kitomis šviečiamųjų programų priemonėmis. Ruošiant šviečiamųjų ugdymo programų metodiką netikslinga tikėtis didelio savipagalbos priemonių rezultato, tačiau esant poreikiui galima jas taikyti pagrindinių priemonių poveikio pastiprinimui.

2.3.1.2. Intervencinės programos smurtiniam žiniasklaidos poveikiui mažinti

Amerikos psichologų asociacija išvystė interaktyvią smurto prevencijos programą mažų vaikų tėvams pavadinimu „ACT - Against Violence Parents Raising Safe Kids program“ (liet. „ACT programa prieš smurtą: sveikus vaikus auginantys tėvai“). Programa moko tėvus vaiko ugdymo metodų tokiose srityse, kaip pykčio valdymas (tiek vaikų, tiek suaugusių), smurto priežasčių ir pasekmių supratimas, socialinių problemų sprendimas, disciplina ir žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio supratimas (Knox, Burkhardt, Hunter, 2010). Pagrindinis programos tikslas – sumažinti smurto prieš vaikus lygį ir suformuoti adekvatų globėjų požiūrį į fizines bausmes, smurto reikšmę auklėjime bei formuoti sąmoningumu grįstą atsakingo auklėjimo praktiką.

Programos efektyvumas įrodytas bendradarbiaujant trims skirtingoms tyrėjų komandoms: Amerikos psichologų asociacijai, Ligų kontrolės ir prevencijos centrui (angl. Centers for Disease Control and Prevention) ir Visuomenės sveikatos tyrimų ir vertinimo centro (angl. Centers for Public Health Research and Control). ACT programos išskiriamos auklėjimo sritys ir elgesys su vaiku turi lemiamos reikšmės vaiko sveikatai ir psichologinei būklei vyresniame amžiuje, kadangi smurtas ir netinkamas tėvų elgesys sąlygoja tokius padarinius kaip depresija, rūkymas, nutukimas, rizikingas seksualinis elgesys, paauglių nėštumas, narkotinių medžiagų vartojimas (World Health Organization, 2006).

Žiniasklaidos smurtinio turinio valdymo strategijos užima reikšmingą vietą ACT programoje – tai vienas iš penkių pagrindinių programos komponentų. Pagal intervencijos įgyvendinimo eiliškumą komponentai išsidėlioja taip: neprievartinės disciplinos šeimoje mokymas, žinių apie vaiko vystymąsi teikimas, pykčio valdymas ir socialinių problemų sprendimo įgūdžių ugdymas, žiniasklaidos efektų vaikui supratimas ir metodai, padedantys apsaugoti vaiką nuo

smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio (Knox, Burkhart, Hunter, 2010). Šis komponentas į programą įtrauktas todėl, jog programa kurta remiantis teorija, kad tiek namuose, tiek žiniasklaidoje matomas smurtas vaikams daro sunkų neigiamą poveikį, todėl pastarojo negalima ignoruoti ir nuvertinti. Įrodymai dėl sąryšio tarp smurtinės žiniasklaidos ir neigiamų pasekmių vaikui yra akivaizdūs, todėl suteikta galimybė vaikui stebėti smurtą per žiniasklaidą laikoma netinkamu elgesiu su vaiku (Edleson, Gassman-Pines, Hill, 2006). Šios programos dalies siekis užtikrinti saugią aplinką be smurto, kurioje vaikas gali sveikai vystytis, išmokti tinkamai reaguoti į situacijas nenaudojant agresijos. Ši ACT programos dalis moko tėvus suvokti smurto žiniasklaidoje poveikį vaikui ir elgesio pasekmes bei supažindina su metodais, padedančiais apsaugoti vaiką nuo smurtinės žiniasklaidos poveikio.

Programos mokymų sesija trunka aštuonias savaites, smurto ir žiniasklaidos poveikis vaikui išdėstomas dviem atskirais etapais: antros intervencijos savaitės tema: „Vaikai ir smurtas“, septintos savaitės intervencijos tema „Žiniasklaidos poveikio vaikui mažinimas“. Antros savaitės užsiėmimas skirtas bazinių žinių apie smurto poveikį vaikui išdėstymui – mokymų metu dėstoma, jog vaikas mokosi per stebėjimą ir imitavimą to, ką mato aplink save, todėl suaugę savo pavyzdžiu turi rodyti pageidaujamą elgesį ir atkreipti dėmesį į tai, ką kalba vaikų akivaizdoje (Edleson, *et al.*, 2006). Antra intervencijos prieš smurtą žiniasklaidoje dalis suteikia bazinių žinių apie televizinio smurto koreliaciją su vaiko požiūriu į smurtą pokyčiais ir agresyviu elgesiu. Aiškinama, kodėl tėvai privalo gerai įsisavinti metodus, padedančius sumažinti neigiamus žiniasklaidos efektus per televizijai, internetui ir video žaidimams skirtą laiką.

ACT programos komponentų parinktis pagrindžia teiginį, jog žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo elementas yra ypatingai reikšmingas prevencinėse prieš smurtą nukreiptose programose ir strategijose. Svarbu paminėti, kad šio elemento eiliškumas programos eigoje sufleruoja, jog žiniasklaidos poveikio kontroliavimo strategijos rengėjų nelaikomos bazinėmis auklėjimo žiniomis ir dėstomos tik tada, kad tėvai išklauso išsamią edukacinę programą apie pagrindinius auklėjimo principus (vaiko vystymosi etapai, disciplinos svarba ir t.t.). Taigi galima daryti išvadą, jog prevencinėse programose žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentas yra subsidiarinis komponentas, pastiprinantis kitų komponentų atnešamą rezultatą.

Ši intervencinė programa taikoma savanoriams ir (išskirtiniais atvejais) įgyvendinama priverstinai: tėvams skiriama teismo ar psichinės sveikatos agentūros nurodymu (Knox, Burkhart, Hunter, 2010). Intervenciją įgyvendina specialiai šiai programai paruoštas personalas, kuris lanko tėvus namuose. Tėvai ir patys vyksta į susitikimų centrą. Programą vykstantys specialistai yra tarsi suaugusiųjų mentoriai. Nuo ACT įgyvendinimo pradžios 2000 metais mokymus praėjo apie 4000 profesionalų, kurie intervencijos metu dirba su mažamečių vaikų turinčiomis šeimomis (Knox, Burkhart, Hunter, 2010), taigi, programos taikymo mastai JAV yra dideli ir nuolat plečiasi.

Intervencinių programų privalumas akivaizdus – nors žinios apie konkrečią auklėjimo sferą perduodamos programos dalyvių grupei, visa medžiaga išdėstoma žodžiu per bendrą paskaitos tipo užsiėmimą, tačiau kiekvienas programos dalyvis gauna individualias konsultacijas, personalas lankosi namuose, tiria šeimos elgesį, teikia unikalius kiekvienam atvejui adaptuotus patarimus, padedančius susidoroti su problema konkrečiai tai šeimai.

2.3.1.3. Aiškinamosios - informacinės programos smurtiniam žiniasklaidos poveikiui mažinti

Psichologijos mokslų institutai, edukacinės, sveikatos organizacijos kuria tyrimais pagrįstas informacinio aiškinamojo tipo programas, į kurių sudėtį įeina žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio vaikui tyrimų apžvalga, efektų aptarimas, rezultatų išdėstymas ir rezultatais grįsta informacija, apie tai, kaip iki minimumo sumažinti neigiamus žiniasklaidos efektus ir kaip elgtis siekiant apsaugoti vaiką. Paprastai aiškinamojo informacinio pobūdžio tekstai labiau primena rekomendacijas ar patarimus tėvams nei pilnavertes programas.

JAV Edukacinių tyrimų ir vystymo centro mokslininkų sukurtos rekomendacinės gairės žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui buvo paskelbtos trečiajame pasauliniame forume „Ankstyvoji priežiūra ir edukacija“ (angl. „Early Care and Education“) Atėnuose 2001 metais. Ši tėvams skirta programa parengta kaip naudojimosi televizija gidas – praktiniai patarimai taikytini šeimose. Tiek tyrimo medžiaga ir išvados, tiek pačios gairės parašytos populiariu stiliumi ir pateikiamos kaip keturiolika pozityvių žingsnių šeimos praktikai. Tėvams rekomenduojama kartu su vaiku žiūrėti jo mėgstamas laidas ir filmus bei diskutuoti apie juos, riboti televizijai skirtą laiką, pasirūpinti kitomis laisvalaikio alternatyvomis, selektyviai žiūrėti žinių reportažus, bendru sutarimu iš anksto suplanuoti, kada ir kiek laiko bus skiriama televizijai, kompiuteriui, internetui, neignoruoti televizijos programų, kurias vaikas naudoja kaip foną kitų veiklų metu (Eastman, 2001). Vaikai linkę kopijuoti elgesio modelius, todėl svarbu, kad patys tėvai elgtųsi pavyzdingai, neskirtų savo laisvalaikio vien televizijai.

Vienas reikšmingiausių programos aspektų – politinis dėmesys smurtinės žiniasklaidos problemai. Pabrėžiama tėvų iniciatyvos svarba: skatinama atsakingai elgtis pastebėjus, jog televizijos ar radijo laida gali kenkti vaikams ir apie tai informuoti tiek pačią informaciją skleidžiančią televiziją ar radijo stotį, tiek tokias institucijas, kaip žurnalistų etikos komisija, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą ir t.t. Gairėse pateikiama daug auklėjimo patarimų, tačiau nuolat išryškinama, jog kiekvienos šeimos įpročiai ir elgsena yra unikali, todėl tėvai yra geriausi savo vaikų ekspertai. Norint efektyviai kontroliuoti smurtinio žiniasklaidos turinio poveikį vaikui, tėvai privalo būti gerai informuoti ir sugebėti adaptuoti gautas žinias savo šeimos atvejui.

Egzistuoja iniciatyvos internetinėje erdvėje – internetinės duomenų bazės, portalai, kuriuose į vieną vietą surinkti moksliniai tyrimai apie žiniasklaidos smurtinio turinio poveikį. Tokiose svetainėse galima rasti atvirus informacijos fondus. Tai tėvams skirti laisvai prieinami informacijos šaltiniai, teikiantys patikimą ir patikrintą informaciją bei paaiškinimus. Pateikiama svarbi informacija, tokia kaip pavyzdžiui, kur kreiptis esant poreikiui, išvardina egzistuojančias metodikas, alternatyvas. Tokių internetinių portalų pavyzdžiai yra šie: <http://www.childwelfare.gov>, <http://www.cdc.gov>, <http://www.parentfurther.com>.

2.3.1.4. Terapinio pobūdžio programos smurtiniam žiniasklaidos poveikiui mažinti

Terapinės programos yra taikomos klinikos aplinkoje ir bent viena iš programos dalių paremta individualiu terapeuto darbu su programos dalyviu. Paprastai, programos metu tėvai mokinami elgesio su vaiku, jiems rodomi tinkamo ir neleistino elgesio pavyzdžiai. Tokios programos pavyzdys Vanderbilt Universiteto (JAV) sukurta „Play nicely“ programa taikoma siekiant išmokyti tėvus valdyti agresijos rizikos faktorius ir padėti susidoroti su agresyviu vaiko elgesiu (Scholer, Mukherjee, Gibbs, Memon, Jongeward, 2007).

„Play nicely“ programa įgyvendinta klinikos patalpose – profesionalūs terapeutai ir klinikos aplinka lemia tai, jog tėvai atidžiau klauso ir stebi perteikiamą informaciją ir atsakingai ją vertina, be to, geranoriškai priima pastabas ir patarimus, nes informacijos šaltinį laiko kompetentingu. Tai skatina taikyti išmoktas strategijas gyvenimiškose situacijose. Dalyviams aiškinta, koks elgesys ir vaiko auklėjimas yra veiksmingas ir kaip mažinti smurto kiekį vaiko aplinkoje, konsultacijos dėstoma kaip tai reikia daryti kiekvienu konkrečiu atveju.

Programos efektyvumo vertinimas parodė, jog terapinio pobūdžio programa įgyvendino iškeltus tikslus ir davė trumpo laikotarpio rezultatus – programos dalyviai įsisavino strategijas, padedančias mažinti smurtą namų aplinkoje, programa pakoregavo tėvų supratimą apie fizines bausmes ir netinkamos disciplinos žalą vaikui (Scholer, *et al.*, 2007).

2.3.2. Pedagogai kaip tikslinis šviečiamosios programos poveikio subjektas

Mokykla su visa infrastruktūra yra palanki terpė socialinio pobūdžio programoms įgyvendinti. Profesionalūs pedagogai sugeba įtikinamai perteikti programos turinį, be to, į pamokas susirenkantys vaikai yra nusiteikę išklausti ir pasimokyti. Mokytojai – vieni įtakingiausių lavintojų ir žinių perdavėjų vaiko aplinkoje, dirbdami mokykloje jie prisiima atsakomybę už vaiko auklėjimą, kuris paprastai neapsiriboja vien mokytojo dėstomu dalyku. Atsižvelgiant į visas minėtas

aplinkybes kuriamos pedagogams skirtos programos smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimui ikimokyklinio lavinimo įstaigose ir mokyklų mokytojams.

Efektyvi žiniasklaidos vartojimo įgūdžių ugdymo programa SMART yra mokykloje įgyvendinamos programos pavyzdys. Šviečiamoji programa SMART (angl. Student Media Awareness to Reduce Television viewing) – tai žiniasklaidos turinio poveikio kontrolei skirta programa, sukurta JAV Stanfordo Sveikatos Ugdymo Centre (angl. Stanford Health Promotion Resource Center). Ji taikoma JAV ir Kanados pradinio lavinimo įstaigose. Šios programos pirminis taikynys – mokytojai, kurie visų pirma patys mokomi apie žiniasklaidos keliamus efektus ir pavojus, supažindinami su programos metodika. Programa skirta trečių ir ketvirtų klasių moksleiviams. Pagrindiniai programos tikslai – mažinti vaikų televizijos, video įrašų ir video žaidimų naudojimą bei užtikrinti žymų smurtinių vaizdų, kurie vaikus pasiekia per minėtas medijas, sumažėjimą (Robinson, 2003). Programos priemonių komplektą sudaro aštuoniolika pamokų, kurias mokykloje išdėsto mokytojai.

SMART efektyvumo tyrimas parodė, jog SMART mokymo metodika smurtinių mokinių elgesį sumažina nuo 30 iki 80 procentų (Delta-Schoolcraft Intermediate School District, prieiga per internetą: <www.dsisd.k12.mi.us>). Galima teigti, kad SMART metodika šiuo metu yra viena efektyviausių žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų JAV, kurios poveikis patikrintas moksliniais tyrimais skirtinguose šalies regionuose. Kiekviena mokymo programos dalis (pamoka) turi aiškius ir detaliai aprašytus žingsnius, kuriuos mokytojas užsiėmimo metu dėsto klasėje. Mokymų metodika parengta atsižvelgiant į pradinių klasių mokiniams aktualų užsiėmimų ir priimtina veiklos pobūdį.

Programos mokymų tvarkaraštis paremtas vienos akademinės valandos trukmės pamokų ciklu, kurio metu aptariamas sąrašas įvairių, su žiniasklaidos vartojimu ir tykančiais pavojais susijusių temų (*Lesson 1* [...], 2004). Kiekviena programos SMART pamoka analizuoja vieną temą. Mokymo programoje pateikiama rekomenduojama pamokos eiga su pavyzdinėmis užduotimis. Programos aprašyme mokytojui įvardijami pamokos tikslai, reikalinga medžiaga ir pamokos procedūra. Pamokos procedūra suskirstyta į atskirus žingsnius, kiekvienas žingsnis savo ruožtu padeda išdėstyti skirtingas potemes per įvairiais užduotis, diskusinius klausimus ir žaidimus klasėje. Mokytojams rekomenduojama naudoti vaikų įsitraukimą skatinančias priemones ir užduotis. Pamokai pasiruošęs mokytojas yra temos ekspertas – jis tampa autoritetingu informacijos šaltiniu klasėje, padedančiu įsisavinti žinias per gyvą diskusiją.

Vašingtono ERIC (Education Resource Information Center) centro plėtros ir vystymosi komanda parengė smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo gaires mokytojams. Pagrindinis akcentas – kritinio vaikų mąstymo ugdymas, kurį galima pasiekti lavinant žiniasklaidos raštingumo

įgūdžius bei aktyvinant bendruomenės diskusiją, sužadinant interesą auginti vaikus sveikoje aplinkoje (Hepburn, 2001).

Vienas esminių ERIC gairių elementų – mokytojo motyvacijos ugdymas ir skatinimas domėtis žiniasklaidos poveikiu, todėl šio intereso vedami mokytojai privalo būti gerai susipažinę su smurto žiniasklaidoje poveikiu vaikui ir sistemingai sekti naują informaciją apie smurto per žiniasklaidą poveikį mokiniui ir ikimokyklinio amžiaus vaikui. Kadangi tyrimai šia siaura tema pateikiami tik specifiniuose leidiniuose, gairėse pateikiamas rekomenduojamas lengvai prieinamų internetinių šaltinių sąrašas, organizacijų tinklapiai, kuriuose kaupiama tyrimų bazė smurto per žiniasklaidą tema.

Gairėse sudarytas mokymo planas, pagal kurį mokytojai gali organizuoti darbą klasėje. Patariama, kokiomis temomis pradėti dialogą su mokiniais smurto žiniasklaidoje tema (pvz. viena jų – žiniasklaidos laisvę ir saviraiškos teises apibrėžiančių teisės aktų analizė). Kartu su mokiniais diskutuojama apie tai, kokia įstatymų apribojimų prasmė: pavyzdžiui, kam reikalingas tam tikro turinio programų rodymo laiko reguliavimas, vaikams netinkamo turinio žymėjimas televizijoje, video žaidimų platinimo ribojimas ir kokios grėsmės kyla nesilaikant minėtų taisyklių (Hepburn, 2001).

Mokytojai skatinami domėtis technologinėmis žiniasklaidos prietaisų ribojimo galimybėmis ir naujovėmis, informuoti tėvus. Svarbu sistemingai šviesti vaikus apie smurto žiniasklaidoje sukeltus efektus, skatinti atidžiau rinktis, ką ir kada žiūrėti per televiziją ar internete. Mokytojai kviečiami naudotis remtis ERIC centro sukaupta tyrimų duomenų baze ir kreiptis iškilus klausimams.

Mokytojams skirtų programų galutinis poveikio subjektas yra mokinys – jam mokytojas perteikia įgytas žinias, programų sumanytojų parengtas užduotis. Taigi, visos šviečiamosios programos žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti (kurių pirminė auditorija globėjai, tėvai ar mokytojai) parengtos taip, jog minėti tarpininkai būtų pajėgūs visas išmoktas technikas ir metodikas pritaikyti vaiko ugdymui savarankiškai ir būtų pajėgūs tobulinti ugdymo strategijas kintant aplinkybėms, kurias sąlygoja dinamiškas informacijos judėjimas ir jauno žmogaus specifinės charakteristikos.

2.3.3. Vaikai kaip tikslinis šviečiamosios programos poveikio subjektas

Vaiko aplinka, jo asmeninės charakteristikos didžia dalimi nulemia, kaip jis priims žiniasklaidos turinį ir kokio stiprumo efektus patirs. Todėl vaikams skirtų šviečiamųjų programų komponentai adaptuojami pagal vaiko amžių, lytį, intelekto lygį.

Galutinė mokytojams ir tėvams skirtų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų auditorija yra vaikai, todėl beveik visų šiame darbe pristatytų programų galutinio poveikio subjektas yra vaikas. Programos turi atskirus komponentų rinkinius kiekvienam auditorijos segmentui. Egzistuoja išplėstinės programos, kurių metu dirbama tiek su mokytojais, tiek su tėvais, tiek su vaikais, siekiant užtikrinti, kad tai, kas išdėstoma mokykloje būtų sustiprinama ir paremiama namuose, ir kad tiek vienoje, tiek kitoje aplinkoje būtų palaikomas vienodas požiūris į smurtą žiniasklaidoje ir tokio turinio vartojimą.

Norint sukurti smurtinio turinio mažinimo programą, kurią specialistai galėtų įgyvendinti be tėvų ir mokytojų tarpininkavimo, sudėtinga ir tai retai praktikuojama. Vaikas yra unikalus minėtų faktorių „rinkinys“, todėl siekiant tobulo efektyvumo, programą reiktų adaptuoti kiekvienam atvejui atskirai. Tai reiškia, jog veiksmingiausias būdas būtų asmeninės konsultacijos, o tai daug lėšų reikalaujantis metodas. Personalizuota individuali intervencija – tai terapinė konsultacija kiekvienam vaikui, tačiau nors jos efektyvumas vienam konkrečiam asmeniui yra aukštas, tačiau laiko, lėšų prasme tai yra visiškai neveiksminga, todėl šviečiamosios programos, kurių pagrindinis subjektas tėvai ir mokytojai yra palankios, nes šie asmenys po mokymų perduoda informaciją didesnei auditorijai. Jie gerai pažįsta savo auditoriją, todėl gali personalizuoti taikomas priemones ir gautą informaciją adaptuoti konkrečiam vaikui, klasei. Tėvai žino priėjimo prie savo vaikų specifiką, mokytojai pažinodami klasę turi galimybę išdėstyti medžiagą būtent tai auditorijai priimtinu būdu, todėl šie tarpininkai palengvina vaiko informacijos įsisavinimo procesą.

Visgi, egzistuoja programos, kurios taikomos tiesiogiai vaikams be jų aplinkos suaugusių įsikišimo. Šios programos pasižymi keletu aspektų: jos skirtos vyresnio mokyklinio amžiaus vaikams, su kuriais galima dirbti tiesiogiai (be globėjų tarpininkavimo), programos įgyvendinamos mokyklose, įtraukiamas pramoginis turinys, jos dažnai taikomos elgesio sutrikimų turintiems vaikams. Tokios programos pavyzdys Pasaulinės smurto prevencijos programos: žemos, vidutinės ir aukštos rizikos grupės vaikams (angl. Universal Violence Prevention Program: Low-, Medium-, and High-Risk Children) dalis, kuri vadinasi „Taikdarių smurto prevencijos programa“ (angl. „PeaceBuilders Violence Prevention Program“). Ji skirta abiejų lyčių vaikams, kurie priklauso žemai, vidutinei ar aukštai agresyvaus elgesio rizikos grupei (Vazsonyi, Belliston, Flannery, 2004). Programą sudarantys komponentai: socialinių įgūdžių tobulinimas, agresyvaus elgesio valdymas, pro-socialaus elgesio skatinimas. Ši programa įgyvendinama mokyklose, jos pirminis ir pagrindinis subjektas yra vaikas – tyrimu nustatomas jo agresyvaus elgesio rizikos laipsnis ir paskiriamas atitinkamas programos kursas. Tačiau šis atvejis parodė, jog išvengti tarpininkų iš vaiko aplinkos ir taikyti šviečiamąją programą tiesiogiai vaikams nėra efektyvu – bandyta dirbti tiesiogiai su vaikais, tačiau programos vystymo eigoje įtraukti savanoriai mokytojai, kuriems rengti specialūs mokymai.

Taigi, akivaizdu, jog vaikams skirtoje intervencijoje neišvengiamai dalyvauja suaugusieji, kuriems priskiriamas mokytojo ir pranašesnio sprendimų priėmėjo vaidmuo.

Galima daryti išvadą, jog didžioji dalis programų turi daugiau nei vieną tikslinio poveikio subjektą: jei šviečiamoji programa skirta mokytojams, ji taip pat bus skirta ir mokiniams (analogiška situacija su tėvais ir vaikais). Norint pasiekti numatytus tikslus svarbu šviesti visas suinteresuotas auditorijos grupes, todėl programos rengiamos atsižvelgiant į šį faktą. Įgijęs žiniasklaidos vartojimo, pro-socialinių įgūdžių ir kritiškas apie smurtą žiniasklaidoje mąstantis vaikas šiuos pasiekimus gali išlaikyti gana trumpai, jei nauji įgūdžiai nepalaikomi namuose ar mokykloje. Vaikui tenka adaptuotis prie tradicinių šeimos žiniasklaidos vartojimo įpročių, todėl programos efektas negali būti ilgalaikis. Į globėjus ir mokytojus nukreipta programa yra potencialiai efektyvesnė, nes namuose pastiprinamos mokykloje gautos žinios – ir atvirkščiai.

3. TYRIMAS: „ŽINIASKLAIDOS SMURTINIO TURINIO POVEIKIO MAŽINIMO PROGRAMOS LIETUVOJE“

Apžvalga: šviečiamosios ugdymo ir kompetencijų susijusių su žiniasklaidos vartojimu programos Lietuvoje

Šviečiamoji veikla susijusi su tėvų, pedagogų, vaiko kompetencijų, emocijų raiškos, elgesio ugdymu Lietuvoje vykdoma tiek valstybinių, tiek privačių organizacijų iniciatyva. Standartiškai, viešosios įstaigos ir organizacijos užsiima šviečiamųjų programų įgyvendinimu kaip pagrindine veikla, tačiau Lietuvoje santykinai auštas procentas šviečiamųjų iniciatyvų kyla iš privačių įmonių, kurių tiesioginė veikla nieko bendra su švietimu neturi. Privačių įmonių pastangos šviesti tam tikrą auditoriją ir ugdyti konkrečius įgūdžius – kompanijų socialiai atsakingos veiklos išraiška ir indėlis į jų nuomone reikšmingos visuomenės problemos sprendimą. Privatus sektorius Lietuvoje yra dalies šviečiamųjų iniciatyvų iniciatoriai, partneriai arba rėmėjai – tokiu principu (lėšos iš privataus sektoriaus) vystomos šviečiamosios programos „Augink atsakingai“, „Šeimų universitetas“, taip pat dalis „Paramos vaikui centro“ projektų ir kt. Įmonių finansinė parama būtina daugelio šalyje vystomų programų plėtrai ir žinomumo šalies mastu užtikrinimui, tačiau Lietuvoje verslo sektorius atlieka ne tik mecenato funkciją, tačiau taip pat šviečiamąsias programas inicijuoja, prisideda prie organizavimo ir vykdymo dalies.

Organizacijos. Lietuvoje nuo šalies nepriklausomybės atkūrimo pradžios pradėjo veikti viešosios įstaigos, klubai ir organizacijos, orientuotos į ugdomąją veiklą, smurto apraiškų mažinimą visuomenėje, tačiau tokių, kurios užsiimtų išskirtinai šviečiamąją veiklą žiniasklaidos smurtinio turinio neigiamam poveikiui mažinti, iki šiol nėra. Šiuo metu Lietuvoje neveikia jokia organizacija ar viešoji įstaiga, kurios prioritetinė veiklos kryptis būtų švietimas smurto žiniasklaidoje poveikio tema, tačiau dalis minėto tipo įstaigų smurtinės žiniasklaidos poveikį vaikams įsivardina kaip problemą ir inicijuoja specialius projektus, kuriuose smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimas yra vienas iš programos tikslų.

Galima paminėti aktyviausias šviečiamąją veiklą Lietuvoje vykdančias organizacijas ir klubus, kurie prioritetu laiko tėvų, mokytojų ir vaikų švietimą, kurio viena iš dalių dėmesys žiniasklaidos daromam poveikiui.

Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija – tai organizacija, siekianti lavinti tėvus ir vaikus, inicijuojanti su šeimos gerove valstybėje susijusių įstatymų pataisas ir tokius įstatymus, kaip „Nacionalinis susitarimas dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo“. Organizacijos veikla orientuota į visapusišką šeimos padėties visuomenėje ir pačios šeimos viduje gerinimą. Kadangi smurtas žiniasklaidoje yra rizikos veiksnys, darantis žalą vaikui, nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija kaip

reakciją į tai teikia informacinio pobūdžio straipsnius apie smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimą tėvams skirtoje svetainėje „www.mususeima.lt“, skiltyje „vaikų apsauga“. Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija kartu su Tarptautine šeimų vystymosi federacija (angl. „International Federation for Family Development“), Jungtinių tautų patarėja šeimos klausimais, pagal specialią metodiką ėmėsi įgyvendinti ugdomąjį projektą „Šeimos universitetas“. Tai tėvams skirta šviečiamoji programa, užsiėmimuose kviečianti analizuoti kasdienės šeimos situacijas asmeniškai, diskutuoti apie tai grupėse su kitomis šeimomis, dalintis savo patirtimis, nuomonėmis ugdymo klausimais ir taip tobulėti.

UNESCO klubas „Rafaelis“ – tai viešoji įstaiga, kurios „veikla nukreipta į pagalbą tikslinei socialinės rizikos grupei priklausantiems vaikams ir jų šeimoms. Klubo organizuojami seminarai ir paskaitos skiriami įvairių specialybių darbuotojams, dirbantiems socialinės apsaugos ir rūpybos bei socialinės rizikos prevencijos srityje“ (UNESCO klubo „Rafaelis" internetinė svetainė). Šis klubas organizuoja socialinius projektus bendram asmenybės ugdymui, į veiklą įtraukiami tiek vaikai, tiek tėvai.

Šviečiamąją veiklą vykdančių organizacijų pavyzdžiai Lietuvoje: Ugdymo ir plėtotės centras, vykdamas vienintelį Lietuvoje informacinio raštingumo projektą; Paramos vaikams centras, kuris „šviečiamąją ir intervencinės pagalbos veiklą vykdo Vilniuje ir visoje Lietuvoje. Organizacija įgyvendina tokias tarptautines programas kaip „Big Brothers Big Sisters“, „Second Step/ Antras žingsnis“, priešsmurtinę programą ir kitus šviečiamuosius bei intervencinio pobūdžio projektus; „Vaiko namas“ – nevyriausybinė organizacija, veikianti psichologinės-socialinės, informavimo, švietimo srityse („Vaiko namas“ internetinė svetainė).

Kiti vaikų švietimu suinteresuoti organizacijų pavyzdžiai, besikoncentruojantys į rizikos faktorių mažinimo galimybes yra viešoji organizacija „Gelbėkit vaikus“, „SOS vaikų kaimas“ Lietuvoje (organizacija be pagrindinės savo veiklos dar vykdanči ir prevencines bei šviečiamąsias programas), viešoji įstaiga „Kitas variantas“ (vystanti moksleivių gebėjimų ugdymo ir šviečiamąsias programas), „Pokyčių kelias“.

Socialinio emocinio ugdymo programos. Lietuvoje per paskutiniuosius metus vykdytos šviečiamosios programos, svarbios bendriesiems socialinėms ir emocinėms kompetencijoms ugdyti, darančios įtaką tarpiniams žiniasklaidos priėmimo veiksniams: „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“ (1 – 12 klasės), „Second Step/ Antras žingsnis“, „Įveikiame kartu“ – į vaiko ir šeimos socialinių įgūdžių ugdymą orientuota programa (7 – 9 m.), „Gera pradžia“, Lions Quest programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“, „Tiltai“ – paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa, „Linas – pagalba vaikams“, „Mokykla tėvams ir auklėtojams“ – tėvų ir auklėtojų ugdymo įgūdžių mokymo programa (vykdo Vilniaus pedagoginė psichologinė tarnyba), „Sveikos gyvensenos ugdymas“ – gyvenimo įgūdžių ugdymo programa 1 – 8 klasių mokiniams, „Gordon Training International“ –

tėvų efektyvumo ugdymo programa (angl. „Parent Effectiveness Training“), „Stalker“ – vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa 11 – 18 metų.

Priešmurtinės ir patyčių prevencijos programos. Kaip jau analizuota teorinėje darbo dalyje, smurtas žiniasklaidoje gali išprovokuoti agresijos apraiškas realiame gyvenime. Viena iš potencialių smurtinio žiniasklaidos turinio sukeltų pasekmių yra verbalinė agresija – patyčios – Lietuvoje per paskutinę dekadą sulaukė didelio dėmesio, todėl suaktyvintas patyčių ir smurto mažinimo programų įgyvendinimas. Lietuvoje vystomos programos ir projektai patyčių reiškiniui mažinti: tarptautinė programa „Olweus“, „Draugystė be sienų“, bandomasis projektas „Saugi mokykla“, „Vaikų grupės prieš smurtą“, kasmetinė akcija „Smurtui prieš vaikus – NE“, „Saugi aplinka – saugus vaikas“, „Nustok tyčiotis“, „Zipio draugai“. Sistemingą veiklą vaikų apsaugai nuo smurto vykdo VšĮ „Saugaus vaiko centras“, Šeimos santykių institutas, „Vaikų linija“, „Be patyčių“. Kadangi, remiantis aptarta teorija, smurtas žiniasklaidoje gali būti vienas iš dirgiklių, skatinančių patyčių augimą, svarbu tokiose programose įtraukti smurtinės žiniasklaidos neigiamo poveikio mažinimo komponentą.

Iniciatyvos internete. Dalis šviečiamųjų ir ugdymo iniciatyvų egzistuoja tik internetinėje erdvėje. Tokios svetainės skirtos informacijos sklaidai ir problemos aktualinimui.

„Ikimokyklinis.lt“ – puslapis skirtas visapusiškam ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdymui, kurio turinį be psichologų ir kitų sričių specialistų rengia ir Vilniaus pedagoginio universiteto dėstytojai, remdamiesi naujausiais moksliniais tyrimais. Puslapio „Ikimokyklinis.lt“ tikslinė auditorija – vaikų lavinimo specialistai ir ikimokyklinio amžiaus vaikų turintys tėvai. Puslapyje analizuojamos tokios temos kaip reklamos supratimas ikimokykliniame amžiuje, aptariama televizija, kompiuteriniai žaidimai, filmai, kaip baimės jausmą skatinantys faktoriai, animacinių filmų įtaka agresijos pasireiškimui ir daug kitų su žiniasklaidos turiniu susijusių temų.

„Draugiškas internetas“ – interneto svetainė, skirta tėvams ir jaunimui, kurioje talpinami patarimai, kaip apsaugoti save, kompiuterį, filtruoti informaciją, pranešti apie bet kokią rastą neteisėto turinio informaciją. „Draugiško interneto“ svetainės išskirtinumas lietuviškų svetainių kontekste – galimybė pranešti apie vaikui žalingą turinį internete yra. Tokio tipo „karštos linijos“ buvo pristatytos teorinėje darbo dalyje, kaip pažangi priemonė, padedanti tėvams globaliu mastu kontroliuoti vaikų prieigą prie smurtinio ar kitokio netinkamo žiniasklaidos turinio. Tęstinis šios iniciatyvos projektas – Saugesnio interneto akademija. Vienos telekomunikacijų įmonės iniciatyva organizuotas autobusas, keliaujantis po Lietuvą, kur šalies mokiniai ir jų tėvai kviečiami išklaudyti specialias pamokas saugesnio naudojimosi internetu tema, po kurių įteikiami simboliniai diplomai.

Išimtinai tėvų auditorijai pritaikytos svetainės su informacija apie technologines priemones ir programinės įrangos suteikiamas galimybes apsaugai nuo smurto ir kito vaikui netinkamo turinio internete Lietuvoje inicijuojamos informacinių technologijų įmonių. Tokią informaciją įmonės

paprastai pateikia atskirose korporacinių svetainių skiltyse – kompanijos pristato savo produktus vaiko apsaugai, todėl viena vertus, tai yra įmonės produktų populiarinimas, tačiau neesant jokių alternatyvių panašios informacijos šaltinių, tai tampa naudinga šviečiamąja priemone apie technologines vaiko apsaugos internete galimybes. Tokios svetainės pavyzdys „Microsoft Lietuva“ puslapis, kuriame tėvams pristatomi interneto naršyklės įrankiai, padedantys tėvams kontroliuoti vaikų prieigą prie nepageidaujamo turinio, antivirusinės programos įrankiai ir „tėvų kontrolės“ moduliai, skirti apsaugai nuo pornografinio turinio, stebėjimo ir vaikų lankomo turinio valdikliai, galimybė kurti kelių vartotojų abonentus viename kompiuteryje. Supažindinama, kokia programinė įranga ar įrankiai padeda įgyvendinti apsaugos funkcijas: leidžia tėvams blokuoti vaikų bandymus patekti į abejotino turinio ar įtartinas svetaines ir riboti abejotinų failų parsisiuntimą į kompiuterį iš interneto, įrašyti vaikų pokalbius susirašinėjimo ir bendruomeninėse programose.

Neformalią ugdymo informaciją pateikiančios svetainės – asmeniniai žmonių tinklaraščiai – gausi informaciją apie ugdymo problemas ir susidorojimo su jomis būdus pateikianti bazė lietuvių kalba. Pagrindinė šio šaltinio problema yra tokios informacijos subjektyvumas, suasmeninimas, patikimumo klausimas, todėl jie, kaip informacijos šaltinis ugdymo ir apsaugos nuo žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio klausimais, šiame darbe detalizuoti nebus. Galima paminėti vieną išimtį, kurią sukūrė Austėja Landsbergienė, socialinių mokslų daktarė edukologė. Jos tinklaraštis „www.austejosblogas.lt“ skirtas auklėjimo temoms – tinklaraštyje autorė talpina asmenines šeimos situacijas, iliustruojančias jos pačios ir kitų srities specialistų straipsnius ugdymo tema. Praktikos ir teorijos mišinys – patrauklus būdas auditorijai įsisavinti informaciją.

Kūrybinės interaktyvios programos. Lietuvos interaktyvios programos žiniasklaidos įgūdžių ugdymui pavyzdys – „Kinas mano mokykloje“ – tai medijų švietimo centro „Meno avilys“ įgyvendinamas analogas interaktyvioms žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programoms, taikomoms JAV. Šią programą galima prilyginti JAV vykdomiems interaktyvioms žiniasklaidos raštingumo projektams, kur kino kalbos mokymas mokykloje padeda vaikams suvokti, kaip konstruojama žiniasklaidos žinutė kine ir televizijos siužetuose. „Kinas mano mokykloje“ metodikos ir pačių užsiėmimų tikslas – išmokyti kritiškai vertinti aplinką ir jos dalį žiniasklaidą, kelti vizualinį raštingumą, suteikti galimybę dalyviams pasijusti temos ekspertais (kas pasibaigus užsiėmimams juos įgalina atidžiai vertinti žiniasklaidos žinutes).

Žalingų įpročių prevencijos programos. Iš aptartos užsienio šalių praktikos matyti, jog smurto žiniasklaidoje tema yra reikšmingas žalingų įpročių prevencinių programų komponentas, todėl Lietuvoje tai potenciali terpė šviesti auditoriją apie neigiamą smurto žiniasklaidoje įtaką. Šalyje įgyvendinamos programos: „Gyvai (UNPLUGGED)“ – tabako, alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos programa 12 – 14 metų mokiniams; „Sniego gniūžtė“ – psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos ir socialinių įgūdžių ugdymo programa; Švietimo ir

mokslo ministro patvirtinta Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa 2006 m. kovo 17 d. Nr. ISAK-494 (Žin., 2006, Nr.33-1197); Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos mokymo programa tėvams, patvirtinta specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro direktorės 2007 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. (1.3) V-263.

Iš visų Lietuvoje įgyvendinamų iniciatyvų, taikomų priemonių vaikų švietimui dėl masinių komunikacijos priemonių poveikio ir apsaugai nuo smurtinio žiniasklaidos turinio efektyviausiomis pagal tarptautinę praktiką laikomos šviečiamosios programos. Šioje dalyje pristatomas tyrimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti, kokia šiandieninė šviečiamųjų programų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui situacija Lietuvoje ir kiek jos išplėtos lyginant su užsienio šalių pastangomis tokiu būdu apsaugoti vaikus nuo minėto neigiamo poveikio.

3.1. Tyrimo metodika

Teorinėje darbo dalyje apžvelgta pirmaujančių užsienio šalių patirtis šviečiamųjų programų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti srityje. Šiame skyriuje pristatomas tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“ skirtas minėtų programų situacijai Lietuvoje ištirti.

Tyrimo tikslas: šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti šiandieninę šviečiamųjų programų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti situaciją Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

- Ištirti Lietuvoje vykdomų šviečiamųjų programų padėtį ir žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentų vaidmenį jose.
- Išanalizavus aplinkybes nustatyti smurtinio turinio poveikio mažinimui skirtų programų poreikį Lietuvoje.
- Nustatyti, ar (ir kaip) taikoma užsienio patirtis vystant šviečiamąsias programas žiniasklaidos.
- Įvardinti probleminius aspektus, kylančius rengiant šviečiamąsias programas Lietuvoje ir ekspertų rekomenduojamus būdus padėčiai gerinti.

Tyrimo metodas: atliekant šį tyrimą naudotas kokybinis tyrimo metodas – ekspertinis pusiau standartizuotas interviu.

Tyrimo objektai ir atrankos kriterijai. Šio tyrimo objektai – Lietuvoje vystomos šviečiamosios programos skirtos vaiko, tėvų ar mokytojų bendrųjų ir žiniasklaidos vartojimo kompetencijų ugdymui – jos tiesiogiai arba periferiškai susijusios su tarpiniais veiksniais, analizuotais teorinėje darbo dalyje, kurie reikšmingi žiniasklaidos smurtinio turinio priėmimo procese.

Programų, kurių atstovai buvo kalbinami, atranka pagrįsta šiais kriterijais: programa turi būti šviečiamoji, skirta tėvams, pradinio ar pagrindinio lavinimo pedagogams arba vaikams. Programos turinys privalo būti susijęs su sritimis, reikšmingomis siekiant apsaugoti vaiką nuo smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio – tai vaiko ugdymas šeimoje, bendra smurto prevencija, žiniasklaidos vartojimo įgūdžių formavimas, sąmoningumo ir prosocialaus elgesio ugdymas, kritiško mąstymo skatinimas.

Šiame tyrime atlikti septyni ekspertiniai interviu – apklausti asmenys, dirbantys su Lietuvos šviečiamosiomis programomis tėvams, pedagogikos specialistams arba vaikams. Šie respondentai pasirinkti tikslinės atrankos būdu, siekiant gauti informaciją iš aukštą kompetenciją, patirties ir praktinių žinių turinčių šviečiamųjų programų vykdytojų Lietuvoje, galinčių formuluoti išvadas dėl žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo priemonių ir programų situacijos šalyje bei tarptautinės praktikos taikymo galimybių padėčiai šioje srityje gerinti.

Konkrečių šviečiamųjų programų pasirinkimo pagrindimas. Tyrimui atrinktos šviečiamosios programos: „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“, „Augink atsakingai“, „Olweus“ patyčių prevencijos programa, „Šeimų Universitetas“ „Second Step/ Antras žingsnis“, Saugaus interneto programa „Microsoft Lietuva savanoriai mokykloje“

„Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ – iki šiol vienintelė Lietuvoje Švietimo ir mokslo ministerijos rengta programa, skirta žiniasklaidos vartojimo įgūdžiams ugdyti ir jos neigiamam poveikiui valdyti. Šią programą vykdo Ugdymo plėtotės centras – nacionalinė švietimo pagalba mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikianti Švietimo ir mokslo ministerijos įstaiga. Kadangi šios įstaigos misija yra „[...] koordinuoti ir vykdyti bendrojo ugdymo bei neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo turinio procesų raidos stebėseną Lietuvoje ir modernizavimą, kurti ir diegti ugdymo inovacijas bei skatinti ir remti jų sklaidą Lietuvos švietimo bendruomenėje“ (Ugdymo plėtotės centro nuostatai, 2011), tai leido daryti prielaidą, jog interviu metu respondentė galės ne tik detalai supažindinti su informacinio raštingumo ugdymo projektu bet ir išsamiai pristatyti bendrą šviečiamųjų programų situaciją Lietuvoje, jų vystymo tendencijas bei programų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti poreikį ir perspektyvas šalyje.

„Olweus“ patyčių prevencijos programos pasirinkimą lėmė tai, jog ši Lietuvoje įgyvendinama programa yra skirta tarpasmeninio fizinio ir psichologinio smurto mažinimui mokyklose. Ji pripažinta viena iš 12 efektyviausių smurto prevencijos programų pasaulyje („Be patyčių“, <http://www.bepatyciu.lt/lt/mokykloms/olweus-patyci-prevencins-programos-gyvendinimas-lietuvoje/>), todėl jos vykdytojai gali būti laikomi vienais geriausių šios srities ekspertų. Be to, ši programa yra įtraukta į Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 m. programos įgyvendinimo priemonių sąrašą.

„Augink atsakingai“ ir „Šeimų Universitetas“ tai dvi šviečiamosios programos tėvams, kurios plačiai pristatytos tradiciniais reklamos ir viešųjų ryšių kanalais ir sulaukusios masinio susidomėjimo. Tai programos, propaguojančios auklėjimo įgūdžių ugdymą šalies mastu, todėl norėta iširti, kokią vietą šiose programose užima žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentas.

Saugaus interneto programa „Microsoft Lietuva savanoriai mokykloje“ pasirinkta dėl dviejų aspektų. Pirmasis – tai privataus verslo sektoriaus socialinės atsakomybės iniciatyva, todėl norėta iširti tokio tipo programos vystymo specifiką. Antrasis atrankos motyvas: ši programa koncentruota į tėvų švietimą apie technologinių apsaugos nuo nepageidaujamo interneto turinio poveikio galimybes ir mokinių saugaus interneto naudojimo įgūdžių ugdymą. Interneto vystymosi dinamika ir tempai lemia tai, jog tradicinės mokymo įstaigos paprastai neturi pajėgumų sekti šią sritį taip, kad galėtų užsiimti šviečiamąja veikla, todėl informacinių technologijų įmonės savo žiniomis visuomet yra žingsniu priekyje. Taigi, pasirinkus saugaus interneto programą „Microsoft Lietuva savanoriai mokykloje“ norėta iširti privataus verslo sektoriaus ir interneto vartojimo įgūdžių ugdymo programos ypatybes.

Programos „Second Step/ Antras žingsnis“ esmė – „mažinti vaikų agresyvių elgesį, išmokyti vaikus susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviam elgesiui, išspręsti konfliktus, išspręsti problemas ir suprasti savo elgesio pasekmes“ (Paramos vaikams centras, www.pvc.lt). Šios programos pasirinkimo motyvacija pagrįsta šio darbo teorinėje dalyje pristatytais teiginiais, jog susidorojimo su agresija mokymo strategijoje turėtų būti įtrauktas smurto žiniasklaidoje poveikio valdymo įgūdžių ugdymas. Siekta iširti kaip Lietuvoje vystoma „Second Step/ Antras žingsnis“ programa moko valdyti agresiją ir ar programa turi smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo komponentą.

Respondento užimamos pareigos projekte – esminis atrankos kriterijus renkantis ekspertinio interviu kandidatus iš konkrečių Lietuvoje vykdomų programų. Tyrimo metu apklausti programose vadovaujančias funkcijas atliekantys asmenys – projekto vadovai arba vadovaujantieji koordinatoriai.

Šie žmonės pasirinkti dėl to, jog respondentų užimama pozicija vystant programą sąlygoja reikšmingą įnašą, todėl jie pajėgūs išsamiai išnagrinėti vykdomą programą įvairiais aspektais. Apklausiamųjų sukaupta patirtis Lietuvoje leidžia daryti apibendrinimus, identifikuoti šioje srityje kylančias problemas, formuluoti svarbius pastebėjimus šalies mastu ir teikti rekomendacijas.

Tirti keturi svarbiausi šviečiamųjų programų įgyvendinimo aspektų blokai: individuali kiekvienos programos įgyvendinimo patirtis, dabartinė šviečiamųjų programų situacija šalyje ir tam reikšmingos aplinkybės, žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų poreikis Lietuvoje bei tobulintinos šios veiklos sritys.

Tyrimo atlikimo data: kokybinis tyrimas (ekspertinis interviu) atliktas balandžio 14 – 27 dienomis.

Tyrimo metu kilusios problemos. Susidurta su atrinktų respondentų nenoru save vadinti srities ekspertais, nors asmenys yra arba buvo išitraukę į Lietuvoje vykdomą šviečiamąją programą ir užima ne žemesnę nei programos koordinatoriaus poziciją. Tai parodo, jog dalis šviečiamąsias programas Lietuvoje vykdančių žmonių nesijaučia kompetentingi. Taip gali būti todėl, jog Lietuvoje didelę dalį vykdomosios veiklos šviečiamosiose programose atlieka savanoriai, kurie nebūtinai turi adekvatų išsilavinimą. Sunku pasakyti, ar tai Lietuvos specifika, nulemta nuolatinio lėšų ir politikų dėmesio trūkumo, tačiau dalis tirtų šviečiamųjų programų (lygiai taip, kaip ir psichologinė pagalba vaikams telefonu) Lietuvoje sutelktos savanorių rankose su minimaliu valstybės finansavimu.

Dalis atrinktų respondentų nenorėjo atsakinėti į klausimus apie bendrą šviečiamųjų programų padėtį Lietuvoje, nes sakė esantys nesusipažinę su kitomis panašiomis programomis. Paklausti, kas galėtų būti susipažinęs, neturėjo rekomendacinio atsakymo. Tai parodo, jog tokiais atvejais prieš pradėdant vystyti konkrečią programą makroaplinkos apžvalga nėra daroma, šį faktą galimai lemia nepamatuota koncentracija į vieną konkretų probleminį aspektą, kurį sprendžia asmens įgyvendinama programa ir kompleksinio požiūrio į alternatyvius šiuo metu egzistuojančius sprendimo būdus trūkumas.

Nesugebėjimas atsakyti į klausimus apie bendrą šviečiamųjų programų padėtį Lietuvoje rodo, jog šviečiamosios programos dažnai inicijuojamos ne todėl, jog šalyje atsirado konkrečios problemos sprendimo poreikis, kurio nepatenkina kitos šalyje vystomos šviečiamosios programos, o pavyzdžiui dėl to, jog privati, pelno siekianti organizacija inicijuoja tokią programą siekdama iškomunikuoti savo, kaip įmonės, aktyviai vykdomą socialiai atsakingą veiklą ir neanalizuoja ar tokios veiklos rezultatai patenkina realų poreikį ir kokia panašių iniciatyvų situacija Lietuvoje.

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

Šviečiamųjų programų vystymo specifika Lietuvoje. Analizuojant Lietuvoje vystomas šviečiamąsias programas, susijusias su vaiko, tėvų ar mokytojų bendrųjų ir žiniasklaidos vartojimo kompetencijų ugdymu matyti, jog susiduriama su fundamentalia kliūtimi apsunkinančia bendros padėties šalyje vertinimą – „pagrindinė problema yra ta, kad nėra jokios bendros duomenų bazės, kurioje būtų visos programos, todėl sudėtinga daryti apžvalgas. Dalis programų sukelta Ugdymo plėtotės centro puslapyje, bet ne visos. Padėtis nuolat keičiasi – atsiranda vis naujų programų, o senos baigiasi“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Kadangi nėra jokios susistemintos duomenų bazės, į kurią būtų įtraukiamos ir registruojamos šalyje įgyvendinamos

šviečiamosios programos, todėl vertinti bendrą jų efektą šalies mastu, lyginti programas tarpusavyje tampa sudėtinga. Nesugebant susisteminti Lietuvoje vykdomų šviečiamųjų programų ir jų rezultatų leidžiama formuotis chaotiškai šviečiamųjų iniciatyvų situacijai – inicijuojama ir įgyvendinama daug pavienių projektų, kurie yra skirti siaurai auditorijos problemai spręsti, neturi metodologinio ryšio tarpusavyje ar efektų palaikymo tęstinumo. Šalyje „nėra vieningos strategijos, kuri formuotų visavertį sąmoningumą [...]. To neturėtų būti“ (E. Lasys „Šeimų universitetas“).

Išimtimi būtų galima laikyti šviečiamąsias programas patyčioms mažinti, kurios įgyvendinamos pakopomis skirtingo amžiaus grupėms taikant skirtingą metodiką ir taip siekiant išlaikyti efekto tęstinumą bei užtikrinti nuoseklų kompetencijų ugdymą per visą vaiko lavinimo ciklą. „Vykdam Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programos priemonės, Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centru orientavosi į ilgalaikes pasaulyje efektyviomis pripažintas smurto ir patyčių prevencijos programas. Taip pat siekta sudaryti galimybę mokykloms rinktis programas, pritaikytas skirtingo amžiaus vaikams. Tuo būdu buvo pasirinktos vykdyti šios programos: „Zipio draugai“ – priešmokyklinių grupių ir pirmų klasių vaikams, „Antrasis žingsnis“ – pradinių klasių vaikams bei „Olweus“ patyčių prevencijos programa, skirta visai mokyklai“ (Sigita Kemerienė „Olweus“). Tačiau geografinis programų taikymo nuoseklumas ir užtikrinimas, jog patyčių prevencijos programos bus įgyvendintos visose šalies ikimokyklinio ir bendrojo lavinimo mokyklose taip pat nėra sėkmingai išpildomas.

Galima daryti prielaidą, jog sistemingos centralizuotos informacijos platformos apie šviečiamąsias iniciatyvas nebuvimas sąlygoja dabartinę situaciją šalyje, kuomet „Lietuvoje tikrai stinga sistemingų programų tėvystės įgūdžiams ugdyti. Pavienių įstaigų ar organizacijų vykdomos šviečiamosios / mokymo programos tėvams sulaukia dėmesio tų tėvų, kurie nori išmokti spręsti problemas su savo vaikais, ieško tinkamų būdų tai daryti, rūpinasi tarpusavio santykių gerove ir emociniu vaikų gyvenimu. Tačiau išlieka problema – kaip įtraukti nemotyvuotus tėvus, kuriems tokie mokymai atrodo neverti dėmesio. Mokytojams [...] yra pakankamai literatūros prevencijos tema, belieka ją susirasti ir taikyti“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

Iš tyrimo duomenų matyti, jog šviečiamoji veikla Lietuvoje stokoja bendros įgyvendinimo politikos ir sistemiškumo. Dėl šios priežasties kyla informuotumo apie galimybes tokias programas taikyti trūkumas. Apklausus respondentus apie tai, kaip informacija apie programas pasiekia potencialią auditoriją paaiškėjo, jog tikslinės auditorijos subjektai gauna informaciją reklamos ir viešųjų ryšių kanalais: „televizija, radijas, spaudos ir internetinė žiniasklaida“ (E. Lasys „Šeimų universitetas“). „Naudojamos visos įprastinės priemonės, reklama, komunikacija „Facebooke“, viešieji ryšiai, kreipimasis tiesiogiai į įvairias organizacijas ir kitos šiuolaikinės priemonės“ (R.

Petruškevičiūtė, „Augink atsakingai“). Tokie informacijos sklaidos kanalai gali kelti auditorijos nepasitikėjimą, be to, tokiu būdu skleidžiamos informacijos fragmentiškumas apsunkena auditorijos galimybes rinktis, kokioje programoje konkrečiu atveju būtų tinkamiausia dalyvauti, nes nematomas bendras vaizdas. Suteikiama mažai galimybių palyginti skirtingų programų metodiką, tinkamumą subjektui.

Atskirų šviečiamųjų programų auditorijos segmentų galimybės gauti informaciją apie tokias programas skiriasi priklausomai nuo daugybės faktorių. Interviu metu paaiškėjo, jog programų įgyvendintojai ne visada atsižvelgia į tai, jog ne visi kriterijus atitinkantys potencialūs programos dalyviai sužino apie galimybę dalyvauti šviečiamojame programoje. Respondentė paklausta apie tai, kaip auditorija sužino apie informacinio raštingumo ugdymo programą sakė, jog buvo „sudarytos atrankos sąlygos ir kriterijai [...]“. Viena iš tokių sąlygų buvo motyvacija ir viena iš pagrindinių sąlygų – tam tikra patirtis šioje srityje, bet stengėmės įtraukti ir tas mokyklas, kurios neturi jokios patirties. Tos, kurios turėjo, galėjo tobulinti savo veiklą, o tos kurios neturi, galėtų pradėti“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Taigi, savaimė suprantamu dalyku laikomas faktas, jog visi tikslinės auditorijos subjektai (tiek šioje srityje turintys patirties, tiek ne) žino apie galimybę taikyti siūlomą šviečiamąją programą savo veikloje.

Privataus verslo sektoriaus inicijuojamos šviečiamosios programos mokykloms susiduria su apsunktu priėjimu prie tikslinės auditorijos, todėl matomos padidintos pastangos individualiems priėjimo kanalams steigti, kuriuos pristatė saugaus interneto iniciatyvos vykdytojai: „pirmas ir labai svarbus kanalas yra tas, kad mes turime labai didelę programą „Partneriai mokyme“, apimančią visas bendrojo lavinimo mokyklas. Tai daug metų kartu su Švietimo ir mokslo ministerija vykdomas projektas [...]. Kiekvienais metais vyksta keli suvažiavimai „Novatoriškiausi mokytojai“, ten jie informuojami ir instruktuojami. [...] Kitas kanalas – kadangi mes labai aktyviai bendradarbiaujame su nevyriausybinėmis organizacijomis, teikiame jiems programinę įrangą nemokamai, tai susitikdami su nevyriausybinėmis organizacijomis ir rengdami tokias, kaip mes vadiname, bendrystės dienas (kur į susitikimus atvyksta apie 100 organizacijų atstovų) mes tiesiogiai, gyvai ir paštu siūlome prisijungti. [...], prisijungia ir todėl, kad „kažkur kažkas girdėjo“. [...] Asociacija „InfoBalt“ irgi skelbia apie šią iniciatyvą“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva“ savanoriai mokyklose).

Kaip galima matyti, kiekvienas projektas turi individualizuotus tikslinės auditorijos informavimo metodus, tačiau paskiros pastangos sąlygoja tai, jog informacijos (apie galimybes pasinaudoti šalyje įgyvendinamomis šviečiamosiomis programomis) sklaidos centralizuotumo nėra.

Tyrimo metu pastebėta, jog beveik trečdalis respondentų teigė galintys kalbėti išimtinai apie savo įgyvendinamą programą, kitomis teigė nesidomintys ir negalintys komentuoti bendros šviečiamųjų programų įgyvendinimo veiklos Lietuvoje. Dalis respondentų teigė, jog šalies

kontekstas jiems neaktualus dėl tam tikrų priežasčių: „nedarėme jokios apžvalgos, nieko. Mums nereikia. Mes iš projektų gyvename. Net neturime tokių pajėgumų [...] Gal ir būtų buvę aktualu, bet kadangi mes šitą programą žinajome [...] tai ir nereikėjo nieko skaičiuoti. Lietuvoje situacija buvo tokia, jog faktas, kad kažko trūko. [...] gilintis nereikėjo, tam yra institutai ir ministerijos“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“). Tokia orientacija sufleruoja apie globalaus intereso nebūvimą ir išryškina tam tikrą norą ignoruoti paralelines iniciatyvas (galbūt bandoma vengti konkurencijos). Susidaro įspūdis, jog siekiama ne kuo efektyviau šviesti problemišką auditoriją, o vienareikšmiškai taikyti savo programos metodus nebandant išsiaiškinti ar konkretus auditorijos vienetas gauna tinkamiausią iš visų šiuo metu šalyje egzistuojančių priemonių problemai spręsti. Tai atskleidžia šalies šviečiamųjų programų sistemos spragas – siekiant programos veiksmingumo neabejotinai svarbu matyti bendrą šalies kontekstą. Kitu atveju gaunamos ribotos galimybės dalintis patirtimi, tobulinti programos metodus, efektyviau taikyti užsienio patirtį. Tai gali būti priežastis, dėl kurios taip lėtai keičiasi bendra padėtis Lietuvoje, nors iniciatyvų ir programų atsižvelgiant į šalies dydį yra daug (pavyzdžiui, lyginant su JAV).

Taigi, apžvelgus šviečiamųjų programų, skirtų vaiko, tėvų ar mokytojų bendrųjų ir žiniasklaidos vartojimo kompetencijų ugdymui, padėti šalyje matyti, jog šviečiamosios pastangos pasižymi fragmentiškumu, nuoseklumo ir tęstinumo trūkumu, kas didžiąja dalimi nulemta dabartinės švietimo politikos – poreikio nebūvimą sistemiškai įgyvendinti tokio tipo švietimą šalyje.

Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentas tiriamose šviečiamosiose programose. Apklausus pasirinktus respondentus matyti, jog žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentas neįtraukiamas į programų metodologiją, tačiau tampa aktualus programos vykdymo procese, interaktyvioje užsiėmimų dalyje. Auditorijos interesas iškyla diskutuojant, bandant modeliuoti praktines situacijas. Tai rodo smurto žiniasklaidoje temos aktualumą, tačiau kartu atskleidžia programų metodikos spragas.

Į programą „Šeimų universitetas“ smurto žiniasklaidoje tema neįtraukta dėl to, jog „smurtas yra giluminių problemų pasekmė. „Šeimų universitetas“ dirba su pamatinėmis priežastimis, tokiomis kaip silpni tėvų tarpusavio santykiai su iš to kylančiomis problemomis ir pasekmėmis šeimose, vaikuose. [...] Programa skirta intensyviai tėvų santykių vystymui kaip šeimai – pirmapradei aplinkai, kurioje formuojasi vaiko pasaulėžiūra, charakteris ir vertybės“ (E. Lasys „Šeimų universitetas“).

Į programą „Second Step/ „Antras žingsnis“ smurto žiniasklaidoje tematika specialiai nėra įtraukiama. „Nuo mokytojo priklauso, ar jis paliečia tuos šaltinius, kurie dirgina ir gali kelti neigiamas pasekmes. Kiekvienas mokytojas taiko pamokėles konkrečiai klasei. [...] smurto žiniasklaidoje tema greičiausiai paliečiama, kai kalbama apie patyčias, tačiau tiesiogiai tokios temos nėra. Mokytojai turi labai daug erdvės. [...] kuomet pamokoje ateina metas pasipraktikuoti, tuomet

paliečiamos kiekvienam atvejui aktualios temos. Yra daug situacijų, kurias klasėje reikia suvaidinti, kur mokytojai gali daug ko pasiūlyti ir nuveikti jų klasei aktualiomis temomis“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Saugaus interneto programoje „Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“ smurto žiniasklaidoje tema paliečiama tiek, kiek tai yra susiję su internetu. „Kalbama apie tai, kad suaugę žmonės ir 15 – 16 metų paaugliai turi išmokti pasirinkti, ką jie skaito, ką žiūri, kokia informacija jiems daro neigiamą poveikį arba nemaloniai nuteikia. Kai kalbama su tėvais (su tėvais irgi vyksta susitikimai), labiau kalbama apie tai, kad vaikus (ypač mažesnius, kurie dar sudėtingai gali apsiginti) galima apsaugoti – atfiltruoti ir pasirinkti turinį. Jiems kalbame apie priemones, kuriomis galima užkirsti kelią tam, kad vaikai iki tam tikro amžiaus netgi atsitiktinai nematytų ir nesilankytų netinkamo turinio svetainėse“.

Patyčių prevencijos programoje „Olweus“ „smurto žiniasklaidoje tema aktuali tiek, kiek išprovokuoja diskusijas mokytojų, mokymosi ir supervizijų grupių susirinkimuose bei pokalbiuose su vaikais klasės valandėlių metu“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

Į šiuo metu įgyvendinamą „Augink atsakingai“ programos dalį smurto žiniasklaidoje tema neįtraukta todėl, jog „pirmaisiais metais daug dėmesio skirta smurto temai, tačiau tai yra pasekmė, o ne priežastis. Dabar keliamas tikslas dirbti su priežastimis ir taip užkirsti kelią smurtui“ visomis formomis“ (R. Petruškevičiūtė, „Augink atsakingai“).

Programoje „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ pamokų tiesiogiai susijusių su smurto žiniasklaidoje tema nebuvo, tačiau buvo potėmė „Kinas ir siaubo filmai“, kurioje analizuotas smurtinis turinys. Respondentės teigimu, priežastį dėl kurios smurto žiniasklaidoje tema programoje plačiai neišvystyta lėmė tai, jog informacinio raštingumo projektas „buvo pirmas Lietuvoje tokio tipo projektas. Jam parengti rasti tam tikri specialistai, kurie galėtų parengti pamokas bent jau tam tikromis informacinio raštingumo temomis [...] visumos, kas programoje turėtų būti, neturėta galimybės išdiskutuoti. Programa buvo ruošiama ne centralizuotai – kiekvienas specialistas tiesiog buvo atsakingas už savo dalį [...] jei būtų buvę paimti kiti specialistai, būtų atsiradusios kitokios temos, tarp jų greičiausiai ir smurto žiniasklaidoje tema, tačiau [...] pačiai pradžia, esminei bazei, užtenka tų temų, kurias turime. Tačiau sritis yra labai plati. Specialistai ruošė pamokas pagal savo srities specifiką“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Galima daryti išvadą, jog nors daugelis srities ekspertų sutinka, kad smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo tema yra aktuali, tačiau analizuojamose programose ji lieka periferine tema, kuri dėl skirtingų priežasčių neišvystoma ir jai neskiriamas didelis dėmesys kuriant programų metodologiją, tačiau programų įgyvendinimo praktika rodo, jog tema paliečiama užsiėmimų metu ir domina auditoriją.

Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponento integracija į bendrojo lavinimo programas šalyje. Apžvelgiant dabartinę žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų padėtį Lietuvoje matyti, jog šiai sričiai skirta atskira programa šalyje kol kas neįgyvendinama. Tačiau svarbu pristatyti žiniasklaidos ir jos poveikio tematikos integraciją į pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas Lietuvoje. Tai alternatyvi žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų forma ir pagrindinė priemonė šalyje, padedanti nuosekliai ugdyti žiniasklaidos turinio vartojimo kompetenciją. „Nacionaliniuose dokumentuose apibrėžiama, ko ir kaip turėtų mokytis atskirų dalykų mokytojai. Šie dokumentai yra pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (atnaujintos 2008 metais) ir vidurinio ugdymo bendrosios programos (atnaujintos 2011 metais).

Kalbant apie pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas žiniasklaidos tematika yra įtraukta į socialinio ugdymo dalykus t.y.:

- pilietinio ugdymo (tema: kritinis žiniasklaidoje pateikiamos informacijos vertinimas);
- ekonomikos (kalbama apie reklamą ir paklausą).

Taip pat žiniasklaidos poveikis svarbus dorinio ugdymo dalykuose:

- etika (kritinis žiniasklaidoje pateikiamos informacijos vertinimas);
- tikyba (virtualus bendravimas, žiniasklaidos poveikis).

Šis komponentas įtrauktas į kalbų dalykus, pavyzdžiui, lietuvių gimtąją kalbą. Ten mokoma skirti nuomonę ir faktą, reklamos, žiniasklaidos tekstų analizės, aptariamoms televizijos ir radijo laidos, filmai, interneto svetainės.

Žiniasklaidos kompetencijų ugdymas įtrauktas į gamtamokslinį ugdymą, ten yra kritiškas reklamos vertinimas, kalbant apie sveiką gyvenseną ir be abejo, informacinės technologijos (bendravimo elektroniniu būdu etiniai principai, interneto keliami pavojai, elektroninė valdžia, elektroninės paslaugos).

Kitų nepaminėtų dalykų programose tiesiogiai įtrauktų žiniasklaidos temų nėra, tačiau yra galimybės įtraukti žiniasklaidos tematiką nagrinėjant įvairias temas. Pavyzdžiui, pagrindinio ugdymo istorijos bendrajame plane numatomas šiuolaikinio pasaulio problemų nagrinėjimas, kur galima nagrinėti ir žiniasklaidos vaidmenį pateikiant šias problemas.

Svarbu, kad žiniasklaidos temos atsirastų atskirų dalykų vadovėliuose, tačiau šiandien Lietuvoje yra vienas etikos vadovėlis 8 klasei, orientuotas į šią sritį „Etika informacijos pasaulyje“. Paskirų žiniasklaidos temų taip pat galima rasti lietuvių kalbos, etikos, pilietiškumo pagrindų, istorijos, biologijos, informacinių technologijų ir kituose vadovėliuose. Tačiau šios temos labiau yra fragmentiškos, nėra sistemiško žiniasklaidos temų įtraukimo į vadovėlius.

Tai, kad žiniasklaidinis ugdymas per įvairių dalykų pamokas nėra visose mokyklose savaime įprastinis procesas, rodo ir buvęs aktyvus mokyklų domėjimasis Informacinio raštingumo projektu“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos poreikis. „2010 m., vykdant valstybės planavimo projektą „Iškritusių iš mokyklos mokinių gražinimas“, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro užsakymu buvo atliktas tyrimas „Prevenčių programų vykdymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose ypatumai“. Tyrimo tikslas buvo nustatyti, kokios ir kiek programų įgyvendinamos mokyklose, koks šių programų poreikis. Tyrime dalyvavo 1303 respondentai (mokytojai ir prevencinio darbo grupių nariai). Mokyklose įgyvendinamas prevencinės veiklos priemonės, akcijas, veiklos ar renginių planus mokytojai supranta kaip prevencines programas. Tyrimo rezultatai parodė, jog mokyklose aktualios problemos yra šios: mokyklos nelankymo ir alkoholio vartojimo problemos, taip pat gana dažnos rūkymo ir patyčių problemos“ (Sigita Kemerienė „Olweus“). Matyti, jog šiuo metu mokyklose juntamas fundamentalias problemas sprendžiančių šviečiamųjų programų poreikis. Neigiamo smurto žiniasklaidoje poveikio aktualumas tyrime neatsispindėtas, tai rodo, jog žiniasklaidos poveikis mokiniams nėra laikomas svarbiu, neigiamą įtaką darančiu faktoriumi. Tačiau galima daryti prielaidą, jog tokie tyrimai netinkami giliems priežastiniams problemų ryšiams nustatyti, jie išryškina pasekmes, kaip faktus.

G. Orintienė, programos „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ vadovė, pabrėžia, jog Lietuvoje deklaruojamas smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programų poreikis. Jis įtvirtintas Švietimo ir mokslo ministerijos dokumentuose: „Išsamūs masinės kultūrinės komunikacijos tyrimai pagrindžia išvadas, kad televizijos, interneto ir kitų informavimo šaltinių poveikis perteikiant žinias, rengiant pramoginius renginius ir auklėjant gali būti ir teigiamas, ir neigiamas. Europos Sąjungos šalyse ir JAV atlikta daugybė tyrimų apie ryšį tarp televizijos ekrane rodomo smurto ir padidėjusio žmonių agresyvumo. Šios srities žinovai svarsto, kiek ir kaip televizijos programų siužetai veikia žiūrovų požiūrį į kitus žmones ir aplinką. [...]. Darytina išvada, kad Lietuvoje būtina kurti ir įgyvendinti nuoseklią informacinio raštingumo politiką mokiniams ir jų tėvams, aiškinti, propaguoti žiniasklaidos etikos, įstatymų nuostatas, taip pat mokyti vertinti viešąją informaciją, ieškoti patikimų jos šaltinių, mokėti jais naudotis mokykloje ir namuose“ (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 6 d. įsakymu Nr. ISAK-424 „Mokymo apie Visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa“). Pasak Ugdymo plėtotės centro specialistės, smurto žiniasklaidoje tema Lietuvoje yra tikrai aktuali, tačiau išnagrinėjus situaciją šalyje matyti, jog realiai šiuo metu vykdomos šviečiamosios programos išimtinai orientuotos į pamatinį – svarbiausių kompetencijų, socialinių emocinių įgūdžių – ugdymą. Dedamos pastangos „išmokyti žmogų būti bendruomenėje, susitvarkyti su buvimo bendruomenėje uždaviniais“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Kaip teigia Ugdymo plėtotės centro specialistė, žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų poreikio ribotumą bei deklaruojamos švietimo pozicijos ir realybės neatitikimą lemia tai, jog „dar neišmokome bazinių dalykų, dar mokyklose mokytojai neišnaudoja galimų informacinio raštingumo integracijos terpių. Dar mums iki to tikrai yra kur kilti. Smurtas žiniasklaidoje ir jo poveikis yra gana specifinė tema, nors sutinku, kad jiniai yra gana aktuali“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Dabartinė Lietuvos studija sąlygoja tai, jog šiuo metu šviečiamosiomis programomis „turi būti ugdomi vaikų socialiniai įgūdžiai (mokykla prie to irgi prisideda), ugdomos tinkamos vertybinės nuostatos (tai vykdoma tiek įvairių dalykų pamokų metu, tiek pasitelkiant atskiras programas). Jei vaikai turės tinkamus socialinius įgūdžius, gebės kritiškai mąstyti, skirs gera nuo blogo, o kilus klausimams mokės kreiptis į suaugusiuosius pagalbos, jie bus atsparesni neigiamam aplinkos poveikiui, tame tarpe ir žiniasklaidos“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

Apklausus ekspertus matyti, jog šiuo metu šalyje trūksta šviečiamosios veiklos nuosekliam asmenybės ir bendruomeniškumo kompetencijų ugdymui, todėl žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos šioje studijoje nebūtų efektyvios ir neduotų pageidaujamų rezultatų. „Kai vaikas išmoksta bazinių strategijų, tai vėliau jam daug paprasčiau atsilaikyti prieš bet kokias kitas negeroves arba užsikabinti už „gerovių“. Visų pirma, reikia išsiugdyti ašį, kad galėtum gilintis į smulkesnes sritis, tokias kaip smurtas žiniasklaidoje. Teisingai ugdomas žmogus turi potencialą atsilaikyti prieš socialines problemas keliančias priežastis, tame tarpe smurtą žiniasklaidoje. [...] Lietuvoje mes dar neturime „stuburo“, kad galėtume atsilaikyti, kad tavęs visos aplinkos „negerovės nenulaužtų“. Svarbu asmenybės žinojimas „kas aš esu“ ir ko man reikia, tada matai, kad tokių dalykų kaip nekokybiškas žiniasklaidos turinys visai nereikia“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Šalies specifika diktuoja, jog dabartinis šviečiamųjų programų smurto žiniasklaidoje poveikiui mažinti poreikis yra minimalus, tačiau, kaip teigia „Second Step / Antras žingsnis“ programos vadovė Lietuvoje „visoms programoms turi atsirasti vietos, nes čia yra tiek daug ką „kuopti“, todėl tikrai nepakenks patvirtinimą duoti dar vienai programai. [...] tik tie paviršutiniški dalykai (turima galvoje siauros srities šviečiamąją programą, tokią kaip žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimas, aut. past.) yra labai geri, bet jie yra trumpalaikiai“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“). Ši ekspertė teigė nenuvertinanti tokių programų reikalingumo Lietuvoje, tačiau šiuo metu žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programa būtų tiesiog vienos problemos „pagydimas, kai visai nėra suformuotos esmės – ašies – jaunos asmenybės viduje. Jei ta ašis būtų, žmogus ir be programos smurto žiniasklaidoje poveikiui mažinti būtų mažiau pažeidžiamas“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

„Šeimų Universiteto“ koordinatorius sako, jog vykdamas „Šeimų Universiteto“ programą pastebėta, kad smurto žiniasklaidoje tema auditorijai aktuali, nes smurto masinėse komunikacijos

priemonėse ypač gausu, tad tėvams kyla natūralus klausimas kaip nuo turinio, kuris supa, apsaugoti vaikus. Tačiau ekspertas linkęs pasisakyti neigiamai dėl tokių programų įgyvendinimo, nes jo nuomone „su tomis programomis jau „perlenkta lazda“. Be to, jose trūksta pozityvumo (lygiai kaip iniciatyvoje „Augink Atsakingai“ kovota prieš diržą su diržu)“ (E. Lasys „Šeimų universitetas“). „Šeimų Universiteto“ koordinatoriaus nuomone, kuriant strategijas šviečiamajai veiklai plėtoti svarbu nusibrėžti prioritetus ir nusistatyti aiškia siekiamybę.

Apibendrinant galima teigti, jog šiuo metu Lietuvos švietimas ir visuomenė yra tokioje stadijoje, kuomet žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos šalyje neaktualios, nes neišugdytos bazinės emocinės socialinės kompetencijos. Nors Švietimo ir mokslo ministerija deklaruoja švietimo apie žiniasklaidos poveikį būtinybę, tačiau reali praktika to neatitinka. Galima daryti išvadą, jog šiuo metu Lietuvoje netikslinga koncentruotis į smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programas, kol auditorijai nesuformuotas fundamentalių socialinių emocinių kompetencijų pamatas. Kita vertus, atskiros smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programos apklaustų specialistų laikomos „estetiniu remontu“, duodančiu trumpalaikį poveikį.

Auditorija. Formuojant veiksmingą smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo sistemą šalyje, neteisinga programos auditoriją apriboti mokyklinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikais „pirmiausia reikėtų orientuotis į žiniasklaidos atstovus, kad jie pilnai suvoktų galimą savo „produkcijos“ poveikį atskiroms auditorijos grupėms. Dažnai, norint pritraukti didesnę auditorijos dalį ir produkciją padaryti patrauklią, orientuojamasi į „sensacingas“, emociškai jautrias sritis, tačiau lieka neįvertintas produkcijos (laidos, straipsnio ar kt.) poveikis dalyviams ir su jais susijusiems asmenims. Pavyzdžiui, atskiros laidos skiriamos po vaikų savižudybių, lydimos interpretacijų, kaltinimų mokyklai, bendraklasiams ir t.t., bet kokį poveikį tai sukelia visiems nusižudžiusiojo artimiesiems, neįvertinama“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

Kuomet galvojama apie potencialią šviečiamosios programos auditoriją, Ugdymo plėtotės centro ekspertė pažymi pastangų kompleksškumo svarbą. „Viskas eina kartu, nes jei švietimas ateina į mokyklą iki mokinių ir mokytojų, tai kartu ateina ir iki tėvų. Visos grandys yra susijusios. Aišku, galbūt galima pasielgti ir netradiciškai ir pradėti nuo tėvų švietimo, tačiau nežinia, kas tai darytų. Tėvų švietimu turėtų užsiimti nevyriausybinė organizacija. Puiku, jei mokykla sugeba pritraukti tėvus, tačiau net jei tėvams įsitraukti nepavyksta, tai mokiniai neišvengiamai savo naujus gebėjimus atneša į šeimą ir pamoko tėvus. [...] tačiau visų pirma tai turi ateiti iki mokytojo“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

„Jei darome prielaidą, kad žiniasklaidos smurtinis turinys daro neigiamą poveikį, tai liečia visus žiūrovus ar skaitytojus: sukelia įvairių nuomonių, interpretacijų, nes žmonės turi įvairių gyvenimo patirtį, vertybes ir nuostatas. Pavyzdžiui, jei rodoma laida, kurioje vaikas smurtu pasipriešino patyčioms ar kitokiam smurtui, gali kilti skirtingos reakcijos – vieni sakys: „teisingai,

taip ir turėjo pasielgti“; kiti manys, kad pats kaltas, kad iš jo tyčiojosi, tretį atsaką smurtu vertins kaip netinkamą. Todėl galvojant apie švietimą, svarbu vaikus mokyti socialinių įgūdžių, o tėvus šviesti per tėvų susirinkimus“ (Sigita Kemerienė „Olweus“). Išsakytai pozicijai pritaria Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos narys, tvirtindamas, jog šviečiamoji programa neturėtų būti orientuota išimtinai į vieną konkrečią auditoriją – naudingiausia šviesti ir tėvus, ir pedagogus. „Kalbant apie programas kaip reiškinių - vaiko ugdymas negali būti sutelktas išimtinai švietimo sistemos rankose. Glaudus tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas užtikrintų vaiko ugdymo vientisumą, tad siekiant maksimalaus rezultato daugiausia dėmesio reikia tėvams, kaip pagrindiniams vaikų ugdytojams“ (E. Lasys „Šeimų universitetas“).

Aukšto efektyvumo pasiekianti programa „Antras žingsnis“ taikoma mokytojams (per juos moksleiviams), tačiau Paramos vaikams centro specialistė ir programos „Antras žingsnis“ vadovė remdamasi savo darbo metodika teigė „tėvus šviesti yra labai gerai, tačiau tėvus sunku pagauti“, todėl analizuojant tarptautinės programos „Antras žingsnis“ pavyzdį matyti, jog šviečiant mokytojus aprėpiama didesnė auditorijos dalis „galima užsiimti su vienu arba dviem tėvais, o nuėjus į klasę mokytoja gali šviesti jau 23 šeimas ir tai jau skirtingas dalykas. Be to, tėvams sunku suorganizuoti ilgalaikius ir nuoseklius užsiėmimus, nes jie paprastai neateina. O vaikai bet kokių atveju eina į klasę kiekvieną dieną. Aišku, tėvus mokinti būtų nuostabu, turėti ilgalaikę grupę – tobula, taip kaip, pavyzdžiui, Japonija turi tokius mamų ir vaikų užsiėmimus“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Iš to matyti, jog mokyklų sistema įgalina sklandų šviečiamųjų programų vykdymą. Efektyvus įgyvendinimas Lietuvoje remiasi mokyklos infrastruktūros panaudojimu. „Efektyvią programą parengti „popieriuje“ nesudėtinga subūrus gerą įvairių sričių specialistų komandą. Jie išdiskutuoja temą, įtraukia kuo įvairesnius aspektus ir susitaria, kas yra tos programos pagrindas. Sudėtingiausia programą įgyvendinti“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Sėkmingam įgyvendinimui išnaudojama mokykla: tam palanki mokyklos infrastruktūra, gaunamas patogus priėjimas prie mokinių, informaciją perduoda jiems patikimas šaltinis. Mokytojai gali personalizuoti informaciją kiekvienam atvejui. „Mokyklų infrastruktūra yra labai patogi visoms papildomoms programoms įgyvendinti. Be to, integracijos galimybės yra neribotos – jos yra visur, kiekviename dalyke, tiesiog mokytojams reikia žinoti aktualias temas (kaip smurtas žiniasklaidoje) ir gebėti pritaikyti jas savo pamokose“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Tačiau mokykla žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programoms nėra vienareikšmiškai palanki terpė, nes mokyklos bendruomenei būdingas sustabarėjęs požiūris, visos tokios iniciatyvos vertinamos skeptiškai. „Mokytojai rengia egzaminams mokinius ir tokius dalykus kaip diskusijos, darbas grupėse ir netgi aktyvius metodus

jie laiko žaidimais, kurie niekam nereikalingi“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Galimybė kurti integruotą komponentą ir savarankišką programą. Atsižvelgiant į ekspertų pastebėjimus dėl galimybių tokio tipo švietimui panaudoti Lietuvos mokyklų infrastruktūrą, galima daryti prielaidą, jog Lietuvoje labiau pasiteisintų smurto žiniasklaidoje komponento integravimas į kitas švietimo programas. Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos integraciją vienareikšmiškai rekomenduoja Ugdymo plėtros centro specialistė, kadangi „kaip atskira programa ji nelabai turėtų šansų, nes tokių paskirų programų yra begalės. Kadangi jų yra daug, tai sunku įsivaizduoti, kas būtų, jei kiekviena programa turėtų savo valandas mokykloje arba popamokinės veiklos metu – tai praktiškai neįmanoma. Efektyviausias būdas naujas idėjas įtraukti į atskirus dalykus, o privalumas tas, kad keičiasi pats dalykas, jis pasidaro įdomesnis ir patrauklesnis, yra apimama aktuali tema (smurto žiniasklaidoje poveikis, aut. past.). Taip pat, per tam tikrą konkretų probleminį aspektą pasiekama ne tik dalykinių siaurų žinių ir gebėjimų, bet ir pasižiūrima plačiau, pats dalykas mokykloje pasidaro įdomesnis ir ne toks ribotas. Integracijos padeda panaikinti griežtas ribas tarp dalykų“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Respondentė tvirtina, jog smurto žiniasklaidos temos integracija į bendrojo lavinimo programą yra ypač naudinga, tačiau Lietuvos vidurinio mokslo sistema integracijos galimybes apsunkina. „Tokios temos kaip ši (žiniasklaidos smurtinis turinys, aut. past.), kurios visuomenei yra aktualios į mokyklas ateina sunkiai, nes mokytojai vis dar yra išimtinai dalykų mokytojai ir jiems svarbiausia išdėstyti dalyką. Tokios papildomos temos ir krūvis jiems nėra patogus, nes jie mano, kad tai atima pamokos laiką (ir nesvarbu, kad tai padaro jų pamoką įdomesnę ir aktualesnę). Sustabarėjimas dar yra – mokytojai rengia mokinius egzaminams ir tokius dalykus kaip diskusijos, darbas grupėse ir netgi aktyvius metodus jie laiko žaidimais, kurie niekam nereikalingi. Čia yra bendra problema“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“) apsunkinanti siūlomą žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponento integraciją.

Ugdymo plėtotės centro specialistės nuomonei pritaria Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro Psichologijos skyriaus vadovė. Minėtos respondentės atsakingos už konkrečių švietimo sričių plėtotę nacionaliniu lygiu. Sigita Kemerienė nemano, jog reiktų atskiros programos žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti – smurtas žiniasklaidoje galėtų būti atskira tema, integruota į kitas programas praktiniam aptarimui, diskusijoms ir panašiai, todėl, pasak respondentės, žiniasklaidos smurtinio turinio programa Lietuvoje turėtų būti integruotas platesnės programos elementas. Tokia šių ekspertų rekomendacija gali būti inspiruojama siekio formuoti kiek įmanoma labiau sistemingą šviečiamųjų programų įgyvendinimą. Tolygiai auganti masinio informavimo priemonių įtaka vaikui, švietimo politikoje (kuri atsispindi mokymo programose)

ignoruojama. To pasekoje neugdomi reikalingi gebėjimai ir kompetencijos. Smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo temos integravimas į vidurinio lavinimo dalykų programas nacionaliniu mastu užtikrintų nuoseklų ir svarbiausia privalomą šios srities švietimo įgyvendinimą. Integruojant žiniasklaidos vartojimo kompetencijų ugdymą į mokymo programas būtų reaguojama į realios situacijos tendencijas šalyje ir globalioje erdvėje, be to, tai būtų galimybė suaktualinti standartinį švietimą. Nagrinėjant galimybę kurti savarankišką smurto žiniasklaidoje mažinimo programą susiduriama su komplikuoju programos įgyvendinimo procesu – sudėtinga rasti tam laiką ar vietą.

Pasak PVC darbuotojos ir „Antras žingsnis“ programos vadovės smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programa „galėtų būti savarankiška programa, tačiau svarbu, kaip ji bus sukonstruota. Tam, kad būtų išgydytas simptomas, reikia lįsti giliau, tęsiant šią metaforą galima sakyti, kad kartais organizmui reikia leisti gydytis pačiam, bet šiuo metu ar yra resursų padedančių organizmui tvarkytis? Visos programos yra neveltui – jos atliepia į poreikį, bet tai yra paviršutiniškas sluoksniu, nes viską sutvarkome laikinai. [...] šviečiamoji veikla yra gerai visomis įmanomomis formomis – ir leidiniai, ir vienkartiniai užsiėmimai, ir viešos paskaitos, ir programos – tačiau prie viso to, būtina ugdyti asmenį stiprų“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“). „Šeimų universitetas“ koordinatorius pabrėžė, jog pirmiausia „turėtų būti įgyvendinamos integruotos prevencinės programos, kad programų smurtui mažinti nereikėtų iš viso. Smurtinės žiniasklaidos programos turėtų būti savarankiškos – tai būtų visuomenės sąmoningumo barometras“ (E. Lasys „Šeimų universitetas“).

Pasiekus lygį, kuomet šalyje susiformuoja šviečiamosios smurto žiniasklaidoje mažinimo programos poreikis, ekspertai linkę rekomenduoti į kitas programas integruotą žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentą, o ne atskiros savarankiškos programos vystymą. Šio modelio taikymui svarbu nuosekliai šalinti integracijos kliūtis. Siekiant paversti žiniasklaidinį raštingumą privaloma standartine tema mokykloje (o ne papildomu žaidimo pobūdžio užsiėmimu), būtina keisti pedagogų požiūrį, jog ši tema „primetama“ mokytojui kaip su tiesioginiu darbu nieko bendro neturinti veikla, nesusijusi nei su dėstomu dalyku, nei su kitų standartinio išsilavinimo žinių ugdymu.

Užsienio praktikos taikymas. Kadangi Lietuvoje smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimas yra nauja dar neišvystyta sritis, logiška probleminius aspektus spręsti remiantis gausia užsienio šalių praktika. Tyrimo metu bandyta nustatyti, kaip programoms vystyti taikoma tarptautinė praktika ir ar tai svarbus kompetencijos šaltinis Lietuvoje.

Kiekvienos konkrečios šviečiamosios programos atveju tarptautinės praktikos taikymas išsiskyrė. Išryškėjo tendencija, jog valstybinės iniciatyvos nesivadovauja užsienio praktika dėl lėšų trūkumo ir t.t. Programa informaciniam raštingumui kuriama išimtinai Lietuvos atvejui, tačiau Lietuvoje juntamas specialistų, patirties trūkumas apunkina programos įgyvendinimą.

Nevyriausybinių organizacijų vykdomų programų praktika rodo priešingas tendencijas. Nevyriausybines organizacijas Lietuvoje įgyvendina kitų šalių šviečiamųjų programų adaptacijas, todėl intensyviai vadovaujasi tarptautine patirtimi, užsienio šalių ekspertų konsultacijomis, užsienio šalyse išbandyta metodika.

Pavyzdžiui, „Šeimų universitete“ pritaikytas IFFD, Jungtinių Tautų patarėjos šeimos klausimais, pasauliniu mastu pasitvirtinęs pritaikytas atvejo analizės metodas. Kiekvieno amžiaus grupės kursų medžiagą sudaro 10-12 atvejų, kurie apima to vaiko amžiaus periodo aktualiausius klausimus „Pagrindiniai vaiko vystymosi aspektai“; „Valia ir drausmė“ ir t.t. remiantis 40m. pasauline patirtimi, kurią sukaupė IFFD“ (E. Lasys, „Šeimos Universitetas“).

„Socialinių ir emocinių įgūdžių „Antrasis žingsnis“ programa yra visiškai vieninga visose šalyse, tačiau labai universali – ta prasme, jog ją labai lengva pritaikyti visose šalyse. Autentiškai ji yra sukurta Amerikoje ir remiasi universaliomis psichologijos žiniomis“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“). Programos vadovė teigė pažįstanti šios programos savininkus pasaulyje ir, anot jos, žinanti kur kreiptis pavyzdžiui, Švedijoje, kuomet reikalingos konsultacijos dėl programos vystymo Lietuvoje, taigi tarptautinė praktika perduodama asmeniniais ryšiais.

JAV sukurtos „Antras žingsnis“ programos „adaptacija, buvo ir vertimas, ir pritaikymas Lietuviškai situacijai bei kultūrai. Kada pradėdame įdiegti „Antrą žingsnį“ galvojame ir apie vietinių mokytojų galimybes, nes, pavyzdžiui, jei mes liepsime metodinę medžiagą tiesiog pirkti, tai šita programa nebus įgyvendinta – nei vienas mokytojas nepirks, kad ir labai norėtų. Lietuvoje darome ilgus mokymus mokytojams (nors pasaulyje yra kitaip) [...] yra metodikos kultūrinė adaptacija. Lietuvos mokytojams gana sunku įprasti, kad jie tiesiog turi skaityti, nes mokykloje neskaitoma. [...] Mes pasidarėme mokymus pagal savo kultūrą, pagal tai, kokie yra mokytojai. Pavyzdžiui, Amerikoje galima tik nusipirkti šią medžiagą, bet ten jie (mokytojai, aut. past.) patys perkasi. Pas mus patys mokytojai neperka. Bet tai lemia ekonominė situacija“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

„Olweus“ patyčių prevencijos programos, skirtos visai mokyklai, autorystė priklauso užsienio mokslininkams, todėl „efektyvumas tikrinamas atskirais tyrimais, konsultuojamasi dėl šių programų praktinio taikymo ypatumų Lietuvoje“ (Sigita Kemerienė „Olweus“), nuosekliai taikoma tarptautinė praktika Lietuvai. Programa „Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“ taip pat paremta tarptautine praktika, kurią sąlygoja pačios kompanijos tarptautiškumas. Tai įgalina taikyti geriausiai kitose šalyse pasiteisinančias praktikas Lietuvoje (tačiau svarbu atkreipti dėmesį, jog tai yra įmonės socialinės atsakomybės iniciatyva ir ja taip pat siekiama naudoti kompanijai).

„Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“ buvo parengta kartu su viena Europoje labai aktyvia nevyriausybine organizacija ir adaptuota Lietuvai [...] adaptuojame pagal tai, kuo iš tikrųjų čia gyvename“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“). Programose užsienio

šalių ekspertai paprastai konsultuoja organizatorių ir vykdytojus, tačiau nėra kviečiami dalyvauti užsiėmimuose su vaikais, nes švietimui „labai svarbu kalbėti gimtąja kalba. [...] Taigi, užsienio ekspertų šiuo atveju nekviečiame. Reikia iškomunikuoti tai, ką mokiniams tikrai svarbu išgirsti ar sužinoti“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“).

Kalbant apie valstybines programas, galima daryti išvadą, jog užsienio praktika jose netaikoma. Ugdymo plėtotės centro specialistė, paklausta ar vadovaujamosi tarptautine patirtimi gyvendinant informacinio raštingumo projektą ir šviečiamąsias programas Lietuvoje, atsakė jog „ne, nebent bendram supratimui susidaryti. Teko vartyti, tačiau tik apžvalgai ar tai integruota ar atskira programa užsienio šalyse (ir taip, ji paprastai integruota)“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Valstybinė šviečiamųjų programų specifika parodė visiškai kitokią Lietuvoje programų metodikos kūrimo pavyzdį. Programos „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ vadovė pasakojo, jog kuriant programos metodiką, pirmiausia ieškota specialistų ir žiūrėta, kas ką gali sukurti, tuomet derintasi pagal juos. „Kadangi grupės, kuri suformuotų tą visuminį programos turinį nebuvo. Taigi, vienas iš didžiausių sunkumų buvo tai, jog neturėta vieningos komandos, kuri kartu formuotų bendrą turinį.“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Kiekvienas kviestinis specialistas pagal savo kompetencijas ruošė tam tikrą metodikos dalį, „parengtas pamokas dar koregavo centro metodininkai – projekto metodika gavosi bendras darbas, o ne autoriniai paskiri darbai“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Respondentė teigė, jog pirmiausia Lietuvoje ieškota su informacinio raštingumo tema susijusių specialistų ir tik juos radus apsibrėžta, kas turi būti programoje. Galima daryti išvadą, jog Lietuvoje programos metodika sudarinėta ne siekiant įgyvendinti išsikelto tikslą, bet programos tikslas koreguojamas pagal tai, kokios srities specialistus pavyksti rasti. Suradus žmones, kompetentingus toje srityje, žiūrima, ką jie išmano ir tai tampa temomis, metodikomis, tačiau tarptautinė veiksmingų programų praktika rodo, jog svarbu nustatyti, kokia problematika aktuali ir tik po to ieškoti specialistų, padedančių sukurti metodiką toms problemoms spręsti.

Lietuvos atveju net ir pripažinus, jog smurtas žiniasklaidoje yra aktuali sritis, sudėtinga vystyti tokią programą, nes šiuo metu nerandama specialistų, turinčių pakankamai žinių ir kompetencijų. „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ programos vadovė paklausta, ar nebūtų logiška tokiu atveju kviestis ir konsultuotis su užsienio ekspertais atsakė, jog „būtų labai puiku, bet viskas priklauso nuo finansų ir pagal turimas galimybes, net negalima turėti ir įgyvendinti tokių svajonių. Projektas, lyginant su kitų projektų finansavimu, buvo tik labai mažas. Jis šioje srityje turėjo pačius pirminius uždavinius, juos įgyvendino ir užsibaigė. Kas vykdytų kitą projektą informacinio raštingumo srityje, galės pasiremti tuo, kas jau yra, nes kai buvo pradėtas „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ nebuvo visiškai nieko“ (G. Orintienė „Informacinis

raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Kad Lietuvoje įgyvendinamuose valstybiniuose projektuose atsirandančioms spragoms užpildyti būtų galima pasinaudoti užsienio šalių patirtimi, trūksta lėšų. Be to, ši sritis Lietuvoje kol kas nelaikoma prioritete. „Parama ir finansai yra skiriami pagal prioritetus. Informacinis raštingumas lyginant su kitomis šviečiamosiomis ir ugdymo programomis nėra prioritetas. Kai kurie dalykai mūsų įstatymuose deklaruojami kaip prioritetai, bet realiai prioritetais jie nėra. Pavyzdžiui, pilietinės visuomenės kūrimas yra prioritetas, tačiau tam neskiriamas didelio dėmesio. Prioritetai priklauso nuo to, kokie įtakingi žmonės kokias iniciatyvas iškelia“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Apie užsienio programų adaptaciją Lietuvai Ugdymo plėtros specialistė kalbėjo taip, jog programos „paprastai kuriamos Lietuvos atvejui, bent jau pas mus (UPC). „Geroji patirtis“ švietimo srityje nelabai taikoma, nors kartais adaptacijos daromos. Pavyzdžiui, kitoms ugdymo sritims (nesusijusioms su žiniasklaidiniu ugdymu, aut. past.) kviečiami užsienio ekspertai perduoda savo patirtį, o mes pamatome, kaip tai mes galime pritaikyti pas save. Kažkodėl žiniasklaidos ir informacinis raštingumas nepatenka į prioritetų sąrašą ir mes neturime galimybės pasikviesti užsienio ekspertų ir paversti to į rimtą dalyką“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“). Šiame atsakyme galime išvengti aukštą užsienio praktikos taikymo įvertinimą, nes respondentė pažymi, jog be šioje srityje pažangesnių šalių ekspertų pagalbos programa Lietuvoje netampa „rimtu dalyku“ – veiksminga iki galo išbaigta priemone tikslams pasiekti.

Identifikuojamos probleminės sritys

Tvirta bazė ir profilaktinis švietimas. Prieš įgyvendinant projektus smurto per žiniasklaidą poveikiui mažinti „svarbiau būtų telkti pajėgas siekiant išvengti galimo neigiamo žiniasklaidos poveikio, t.y. orientuotis į „profilaktiką“ o ne į jau sukkelto poveikio likvidavimą ir „simptomų gydymą“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

Kad Lietuvoje vystoma programa būtų efektyvi svarbu kreipti dėmesį „į tėvų tarpusavio santykių svarbą vaiko gyvenime, formuojant žiniasklaidoje tai kaip madą ir prestižą“ (E. Lasys „Šeimų Universitetas“).

„Svarbus pastebėjimas dėl iškylančių problemų įgyvendinant šviečiamąją programą Lietuvoje: greitų piliulių ieškojimas savoms problemoms spręsti. Atsakomybės prieš save, sutuoktinį, vaikus, masto ir pasekmių nesuvokimas“ (E. Lasys „Šeimų Universitetas“).

„Pagrindinės kliūtys, turinčios įtakos prevencinės veiklos (programų) plėtrai mokyklose: lėšų prevencinėms programoms trūkumas, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka ir nepakankama sąveika su mokinių tėvais“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

Mokytojų iniciatyvumo ir kompetencijų trūkumas, programų integravimo sunkumai.

Vykdamas šviečiamąsias programas mokyklose „susiduriame tiek su labai aktyviais ir įsitraukusiais mokytojais, kurie yra patys motyvuoti ir nori, kad su vaikais būtų susitikta, tiek susiduriama su apatiškais (kurie, pavyzdžiui, pasitinka specialistą ir palieka jį vieną su vaikais). Programų įgyvendinimas taptų veiksmingesnis, jei ir mokytojai būtų susiinteresuoti – kad jiems taip pat rūpėtų šita problema (interneto turinio poveikis, aut. past.)“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva“ savanoriai mokyklose).

Informacinio raštingumo projekto metu tarp mokinių pastebėtas fundamentalių kompetencijų trūkumas mokiniai nemoka diskutuoti ir tai apsunkina šviečiamąjį darbą, tačiau ta pati problema galioja ir mokytojams. „Jiems buvo labai sunku vesti diskusijas, nes beveik kiekvienoje pamokoje yra diskusijos metodas. Atsižvelgėme į pastebėjimą ir kitą seminarą surengėme diskusijų organizavimo metodikos mokymus, kuriuose jie sužinojo bendruosius principus“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Mokytojai susiduria ne tik su sunkumais taikant naują metodiką, tačiau pastebima, jog jų pačių socialinių emocinių įgūdžių lygis nėra pakankamas, „mokytojams labai sunku, nes reikia persiorientuoti ir „eiti į pozityvą“, o ne į „negatyvą“, kaip jie pripratę. Pavyzdžiui, jei klasėje vaikai šurmuliuoja, mokytojai yra pripratę matyti tuos šurmuliuojančius, o ne tuos, kurie tinkamai elgiasi. Programoje vaikai „modeliuojami“ kaip reikia elgtis, mokytojai pastebi jų elgesį ir pastiprina, o tai labai skirtingas mokymo būdas nei dabar įprasta. Mokytojas savo galvoje turi pakreipti vaizdą. Programa labai nuosekli ir struktūruota [...] mūsų mokytojams gana sunku laikytis rėmo“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Mokytojai susiduria su problema, kuomet mokyklos pasirenka informacinio raštingumo integravimo į kitus dalykus modelį. „Mokytojams sunku atrasti informacinio raštingumo integraciją su atskirais dalykais, todėl metodikai išbandyti dažnai buvo skiriama atskiros pamokos“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Valstybinių programų vystymo trūkumai. Kalbant apie valstybės inicijuojamas šviečiamąsias programas neigiamam žiniasklaidos poveikiui mažinti galima pastebėti, jog čia svarbu spręsti organizacines ir specialistų trūkumo problemas. Problema „iš organizacinės pusės, kaip ir sakiau, kad nebuvo vieningos komandos, kuri vykdytų projektą kaip visumą. [...] Buvo sudaryta projekto vykdymo taryba, kuri ministerijoje pasitardavo, kėlė problemas, sprendė, ką toliau daryti, bet iš esmės tai buvo tik žodinės ataskaitos teikimas apie tai, kas vyksta“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Valstybinės programos pasižymi tęstinumo trūkumu. „Tai pirma ir kol kas vienintelė informacinio raštingumo programa Lietuvoje. Toje srityje daugiau niekas nuveikta. Ir nelabai planuojama. Gaunama užklausimų iš ministerijos apie tai, kas toje srityje vykdoma, tačiau [...]“

programa buvo terminuota – su aiškia pradžia tikslais ir pabaiga, rezultatais. Nebuvo numatyta jokia ilgalaikė projekto sklaida ar tęstinumas. Programa pasibaigė rezultatu – tais produktais, kurie yra pamokos, integruojamoji programa, metodinė medžiaga – visa tai, kas buvo suplanuota“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Valstybinėms iniciatyvoms trūksta viešinimo: „sukurta tokia atskira metodika. Ji yra prieinama ir mokytojai gali ja naudotis. Kiek mokytojai ją žino ir kiek naudojami, pasakyti negaliu. Jokie informacijos viešinimo darbai nevyksta. Galbūt nuoroda kartais atsiranda kitose metodinėse rekomendacijose, bet vyksta tik tai tiek“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Tėvų suinteresuotumo trūkumas. „Vaikai yra žymiai gudresni negu tėvai naudodamiesi kompiuteriu. Problema yra ta, kad tėvams skirta informacija, kaip jie galėtų apsaugoti vaikus nuo nepageidaujamo turinio arba nepageidaujamo elgesio internete jiems mažai suprantama. Jie žino mažiau nei jų vaikai. Labai reikia šviesti ne tik pačius vaikus, bet ir mokytojus, ir tėvus – kelti jų pačių lygį. Didžioji tėvų dalis pripažįsta, kad jie ne taip gerai išmano technologijas. Yra tam tikra atmetimo reakcija naujienoms. Tėvai sako: „mums neįdomu ir „Facebook`o“ mums nereikia“. Tačiau jame lankosi 96 proc. vaikų, tik to fakto, kaip pavojaus signalo tėvai nesuvokia. Norėdami apsaugoti savo vaiką, tėvai irgi turi domėtis kur internete vaikas būna. [...] Atrodo, kad tėvai sustojo tam tikrame vystymosi etape. [...] Technologijos smarkiai įsibrovė į mūsų gyvenimą, tačiau suaugusieji to dalyko dar nesuvokia. Reikėtų keisti jų supratimą“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva“ savanoriai mokyklose).

Žiniasklaidos efektų mažinimo programų poreikio ir šviečiamųjų programų poveikio tyrimų trūkumas. Apklausus atrinktus respondentus, matyti, jog Lietuvoje neskiriama dėmesio smurto žiniasklaidoje prevencijos poreikio tyrimams, o įgyvendinamų programų poveikio tyrimai taip pat nėra išsamūs.

„Atskiro tyrimo, kiek šių, mokykloms aktualių, problemų mastą įtakoja žiniasklaidos priemonės, nėra atlikta. Todėl apie tai sunku spręsti. Vaikų netinkamo elgesio, žalingų priklausomybių, mokyklos nelankymo ir kt. problemų priežastys – kompleksinės (šeimos vertybės ir dėmesys vaikams, mokyklos mikroklimatas, vaikų socialiniai įgūdžiai ir kt., tame tarpe gali būti ir žiniasklaidos – daugiausia, turbūt, televizijos, įtaka“ (Sigita Kemerienė „Olweus“).

„Tyrimų Lietuvoje mes nedarėme, bet remiamės tiesioginiu grįžtamoju ryšiu, kuriuo dalinasi mokytojai, atvykdami į susitikimus, dalindamiesi išpūdžiais apie tai, ko trūksta. Iš ten matome poreikį. O užsienyje daromi tyrimai, tačiau dažniausiai dėl lėšų trūkumo negalime leisti sau juose dalyvauti, nes kitu atveju nebebūtų lėšų iš ko supirkti vaikams suvenyrų arba kitų edukacinių priemonių“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva“ savanoriai mokyklose).

Iš respondentų atsakymų rezultatų matyti, jog nevyriausybinių organizacijų taip pat nedaug dėmesio skiria programų poveikio tyrimams. „Microsoft“ korporacija „Europoje atlieka sociologinius tyrimus – prašo, kad ir tėvai ir vaikai atsakytų į klausimus. Tyrimų yra pakankamai daug. Galbūt dėl to, kad esame tokia maža šalis, pagal savo biudžetą ne visada galime sau leisti sudalyvauti tokiuose tyrimuose. Tačiau tokios šalys kaip Lenkija, Rusija dalyvauja ir mes manome, kad rezultatai nėra dramatiškai skirtingi. Jie leidžia daugiaž suprastai, kokioje vietoje galėtų būti Lietuva“ (Ž. Jankavičienė, „Microsoft Lietuva“ savanoriai mokyklose). Matyti, jog ši iniciatyva nėra paremta šalyje esamos padėties analize ir nėra adekvataus atsakas į konkrečios problemos sprendimo poreikį. Privatus verslas siekia pabrėžti socialiai atsakingą veiklą ir parodyti darbuotojų visapusiškumą, įmonės bendruomeniškumą, todėl užsiėmimus vaikams veda kompanijos darbuotojai, kurie nėra pedagogikos specialistai. Verta pažymėti, jog ši programa skirta ir įmonės populiarinimo tikslams, pasinaudojant visuomenei aktualia tema. Tačiau, kadangi Lietuvoje nedaug alternatyvių šviečiamųjų programų vaikams apie pavojus internete, tai galima teigti, kad „Microsoft“ projektas bent jau maža dalimi patenkina susidariusią švietimo spragą.

„Šeimų Universitetas“ nedaro jokių tyrimų programos poveikiui nustatyti, o programos efektus matuoja „kursus praėjusių šeimų skaičiumi“ (E. Lasys „Šeimų Universitetas“). Programos „Antras žingsnis“ poveikis Lietuvoje šiek tiek tirtas – „tyrimą atliko VU bakalauro ar magistro studijų studentė Eglė Kuraitė, pagal specialią metodiką. Šios programos pasauliniai tyrimai yra prieinami, daug šalių yra padariusios, bet mes ir savo pasidarėme prieš tris metus. Žodiniai atsiliepimai buvo labai puikūs, todėl norėjome pasidaryti savo (tyrimą, aut. past.). Darėme vienu metų tyrimus, nors šiaip reikėtų daryti dviejų metų“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Galima daryti prielaidą, jog valstybinėms organizacijoms įtaką daro privaloma atskaitomybė, nes šios organizacijos programos poveikį matuoja nuosekliais tyrimais. „Gavome ataskaitas iš mokytojų. Iš mokinių norėjome gauti faktinį rezultatą, todėl buvo testas ir anketa apie pačias pamokas. Žiūrėjom kaip testą užpildė mokiniai, kurie turėjo ir kurie neturėjo informacinio raštingumo pamokų. Testas parodė, kad efektas buvo ir kad pamokos yra veiksmingos“ (G. Orintienė „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“).

Laikais ir vieta užsiėmimams. „Užsiėmimams reikia surasti atskirą laiką, o tai ne visada lengva. Mokytojams jį savo galvoje susidėlioti taip pat nėra lengva, nes užsiėmimas yra vienos pamokos trukmės. Tačiau tai paviršutiniškas ir lengvai sutvarkomas dalykas“ (Ž. Arlauskaitė „Antras žingsnis“).

Igyvendina savanoriai. Baigęs atsakinėti interviu klausimus vienas iš respondentų prasarė, jog valstybės lėšų trūkumas paverčia tokias (šviečiamąsias) programas geranoriškumo ir savanorystės akcijomis ir kad tai yra vienintelė priežastis, dėl kurios tokios programos Lietuvoje gyvuoja.

Vaizdo medžiagos autorinės teisės. Kaip problemą programos „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ vadovė įvardino kino filmų ištraukų legalų pateikimą, nes jis pasirodė neįmanomas.

3.3. Tyrimo apibendrinimas

Išanalizavus Lietuvoje vykdomų šviečiamųjų programų padėtį ir žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentų vaidmenį jose, matyti, jog:

- Šiuo metu Lietuvoje aktualios socialinių emocinių įgūdžių lavinimo programos, kur dirbama su pamatinėmis socialinių problemų priežastimis, tokiomis kaip silpni tėvų tarpusavio santykiai, mokoma mažinti vaikų agresyvių elgesį, išmokyti vaikus susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviam elgesiui, išspręsti konfliktus ir suprasti savo elgesio pasekmes.
- Vyrauja tendencija, jog tėvai neturi ryšio nei tarpusavyje, nei su vaiku (šalyje nesuformuotas sektingas tvirtos šeimos modelis), natūralu, jog nevyksta efektyvus tarpininkavimas padedantis apsaugoti vaiką nuo žalingo smurto žiniasklaidoje poveikio.
- Nėra sistemingo nuoseklaus požiūrio į šviečiamąją veiklą – nėra susistemintos duomenų bazės, į kurią būtų įtraukiamos visos šalyje įgyvendinamos šviečiamosios programos. Tai leidžia formuotis chaotiškai šviečiamųjų iniciatyvų situacijai Lietuvoje.
- Dauguma Lietuvoje vystomų iniciatyvų yra trumpalaikės – projektai neturi tęstinumo ir po numatyto vykdymo termino būna baigiami. Tai gali sąlygoti lėšų trūkumas ir strateginio planavimo nebuvimas.
- Toliaregiškos švietimo politikos šalyje nebūvimas lemia tai, jog šviečiamosios iniciatyvos kuriamos tik tada kai problema būna jau susiformavusi. Dėl šios priežasties šviečiamųjų programų efektyvumas nėra toks, koks planuojamas, nes švietimas naudojamas ne prevencijai, o problemai spręsti.
- Nors daugelis srities ekspertų sutinka, kad smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo tema yra aktuali, tačiau analizuojamose programose ji lieka periferine tema, kuri dėl skirtingų priežasčių neišvystoma ir jai neskiriamas didelis dėmesys kuriant programų metodologiją. Tačiau programų įgyvendinimo praktika rodo, jog tema paliečiama užsiėmimų metu ir kelia auditorijos susidomėjimą.

Išanalizavus Lietuvos aplinkybes, matyti, jog smurtinio turinio poveikio mažinimui skirtų programų poreikis šalyje yra ribotas. Šiuo metu Lietuvoje žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos neaktualios, nes dar neišugdytos bazinės emocinės socialinės auditorijos kompetencijos. Švietimo ir mokslo ministerijos dokumentai deklaruoja Lietuvoje esant smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programų poreikį. Jis įtvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 6 d. įsakymu Nr. ISAK-424 „Mokymo apie Visuomenės

informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa“, tačiau reali praktika neatitinka šios deklaruojamos pozicijos. Svarbu paminėti, jog šalyje bandoma vykdyti žiniasklaidos ir jos poveikio tematikos integraciją į pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas – alternatyvą smurtinio turinio poveikio mažinimo programoms, kuri padėtų nuosekliai ugdyti žiniasklaidos turinio vartojimo kompetenciją. Tačiau išskyrus šias pastangas šalyje šiuo metu vykdomos šviečiamosios programos išimtinai orientuotos į pamatinių – svarbiausių kompetencijų, socialinių emocinių įgūdžių – ugdymą. Galima daryti išvadą, jog šiuo metu Lietuvoje netikslinga koncentruotis į smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programas, kol auditorijai nesuformuotas fundamentalių socialinių emocinių kompetencijų pamatas.

Siekiant nustatyti, kaip šalyje taikoma užsienio patirtis vystant šviečiamąsias programas žiniasklaidos, matyti, jog nevyriausybinų organizacijų vykdomų programų praktika rodo, kad Lietuvoje įgyvendinamos kitų šalių šviečiamųjų programų adaptacijos, todėl intensyviai vadovaujasi tarptautine patirtimi, užsienio šalių ekspertų konsultacijomis, užsienio šalyse išbandyta metodika. Kadangi nevyriausybinės organizacijos Lietuvoje vykdo programas, kurių autorystė priklauso užsienio mokslininkams, todėl visame programų vykdymo cikle konsultuojamasi dėl šių programų praktinio taikymo ypatumų.

Matyti tendencija, jog valstybinės iniciatyvos nesivadovauja užsienio praktika dėl lėšų trūkumo ir kitų priežasčių. Programos kuriamos išimtinai Lietuvos atvejui, tačiau tai apsunkina jų vystymą, nes Lietuvoje juntamas šios srities specialistų ir praktikos trūkumas, kurį būtų galima užpildyti taikant tarptautinę patirtį.

Svarbiausi probleminiai aspektai, aktualūs rengiant šviečiamąsias smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programas Lietuvoje:

- Socialinių emocinių kompetencijų trūkumas, tėvų tarpusavio santykių ugdymo svarbos nepakankamas įvertinimas.
- Orientacijos į profilaktinį švietimą nebūvimas, šviečiamųjų programų, kaip sprendimo priemonės jau susiformavusiai problemai naudojimas.
- Lėšų prevencinėms programoms trūkumas.
- Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka.
- Mokytojų iniciatyvumo ir kompetencijų trūkumas, apsunkinantis programų įgyvendinimą mokykloje.
- Neišbaigta žiniasklaidinio raštingumo integravimo į bendruosius mokymo dalykus mokykloje sistema (kyla problemų dėl užsiėmimų laiko, vietos ir t.t.).
- Tėvai nesuvokia smurto žiniasklaidoje keliamų pavojų. Technologijos vystosi ypač sparčiai, tačiau pastebima, jog šį faktą mokytojai ir tėvai ignoruoja. Tai sąlygoja situaciją, kuomet vaikai naujas žiniasklaidos priemones išmano geriau nei suaugę, todėl pastarieji neturi įgūdžių vaikams

apsaugoti. Tėvai nesupranta tarpininkavimo svarbos, neturi žinių dėl smurtinio turinio keliamų grėsmių. Reikalinga lygiagretė visų su problema susijusių auditorijos segmentų (tėvai, pedagogai, vaikai) edukacija.

- Valstybinės programos nesivadovauja tarptautine smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo praktika. Tai sąlygoja reikšmingus programos trūkumus, nes Lietuva šioje srityje turi menką patirtį.
- Nedaromi tyrimai dėl žiniasklaidos smurtinio turinio mažinimo programų poreikio. Taip pat nenuosekliai atliekami kitų šviečiamųjų programų efektų matavimo tyrimai (argumentai: lėšų stygius, galima remtis kitų šalių tyrimais, nes Lietuvos situacija nuo jų nesiskiria).
- Šviečiamosios programos dažnai sutelkiamos savanoriškai dirbančių žmonių rankose, kurie dažniausiai nėra srities profesionalai.
- Privačių įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvos yra potencialus šviečiamųjų programų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų vykdytojas. Dabartinė situacija rodo, jog įmonių populiarinimo tikslai sąlygoja tai, jog konkrečios įmonės darbuotojai nebūdami specialistais dalyvauja programos įgyvendinime (veda užsiėmimus), o tai lemia neprofesionalų ir nenuoseklų auditorijos švietimą. Vertėtų prisiimti kitas funkcijas (pvz. iniciatoriaus ar rėmėjo).

IŠVADOS

Išanalizavus teorinę medžiagą apie žiniasklaidos smurtinio turinio poveikį vaikams ir paaugliams matyti, jog smurtinis žiniasklaidos turinys turi įtakos savęs ir aplinkos suvokimo ir vertinimo procesui bei daro prielaidas agresyvaus elgesio kilimui, elgesio tarp skirtingų lyčių modelio formavimuisi, vyriškumo ir moteriškumo suvokimui, neadekvačios ir priešiškos reakcijos į situaciją formavimuisi – vaiko vystymuisi ir socializacijos procesams.

Reikšmingi, įtaką smurtinio žiniasklaidos turinio priėmimo procesui darantys tarpiniai veiksniai skirstomi į dvi sritis: asmeninės subjekto charakteristikos (amžius ir lytis, žiūrovo agresyvumo lygis, intelektas, potraukis sekti sensacijas, realistinės situacijos suvokimas) ir socialinės aplinkos faktoriai (tėvai, kultūra, socioekonominis statusas, mokyklos bendruomenės, šeimos atstūmimas ir bendraamžių persekiojimas). Tėvai – vienas svarbiausių tarpinių veiksnių vaiko gyvenime. Tiek aktyvus, tiek apribojantis tėvų tarpininkavimas pozityviai veikia vaikus, nes skatina televizijos turinį vertinti savarankiškai ir veikia tarsi orientacinė rodyklė, sufleruojanti, kaip priimti smurtinį žiniasklaidos turinį. Norint sumažinti žalingus smurtinio žiniasklaidos turinio efektus reikalingas stiprus ryšys su tėvais, bendraamžiais, nes tokio ryšio trūkumas sąlygoja prastą psichologinę būklę, sudirgimą, kuris savo ruožtu veda į jautresnį smurtinio žiniasklaidos turinio priėmimą, bei didesnę tikimybę, jog toks turinys išprovokuos agresyvius veiksmus.

JAV – neabejotina neigiamų žiniasklaidos efektų mažino programų lyderė pasaulyje. Šioje šalyje prie programų įgyvendinimo prisideda mokslininkai, valstybė ir žiniasklaidos bei pramogų industrija. Aukšto efektyvumo programos (tokios kaip SMART) JAV kainuoja brangiai, o nemokamos programos paprastai yra rekomendacinio pobūdžio ir neturi detalaus įgyvendinimo plano. Daugelis šalių, tokių kaip Kanada, perima JAV praktiką, taiko tas pačias metodikas, tačiau vykdo ir savarankiškus projektus, mokslinius tyrimus, kurių rezultatais remiantis rengiamos gairės ir rekomendacijos tėvams bei mokytojams. Nors tokio masto pastangų kaip JAV daugiau neaptikta, tačiau kitose šalyse taip pat matoma tendencija įtraukti žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponentą į prevencines programas (pvz. prieš smurtą).

Tarptautinė praktika rodo, jog veiksmingiausios yra kompleksinio pobūdžio programos (skirtos keliems tiksliniams poveikio subjektams). Dažniausiai programas sudarantys komponentai: bendrųjų asmenybės valdymo įgūdžių tobulinimas, socialinių sugebėjimų ir informacijos priėmimo įgūdžių ugdymas, neprievartinės disciplinos šeimoje mokymas, žinių apie vaiko vystymąsi teikimas, pykčio valdymas ir socialinių problemų sprendimo įgūdžių ugdymas, žiniasklaidos efektų

poveikio vaikui supratimas ir strategijos, padedančios apsaugoti vaiką nuo smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio žalos.

Programų turinys perteikiamas paskaitų, mokymų, individualių konsultacijų forma arba kitomis priemonėmis: vaizdine medžiaga (paprastai kelių dalių serialu), filmais, saviauklos priemonėmis, tokiomis kaip knygos, internetiniai portalai, brošiūros, mokslinių tyrimų išvadomis paremtų rekomendacijų duomenų bazėmis ir kt. Vaikams skirtos programos paprastai turi pramoginių elementų, yra interaktyvios ir skatina vaikus ne tik priimti informaciją, bet ir aktyviai dalyvauti mokymosi procese (pavyzdžiui kino akademija žiniasklaidos raštingumui ugdyti).

Atsižvelgiant į tai, jog žiniasklaidos smurtinio poveikio stiprumą lemia daugelio faktorių kombinacija, ideali programa yra individualiai adaptuota programa, kur kiekvienu konkrečiu atveju išnagrinėjus aplinką, rizikos faktorius parenkami metodai ir konsultacijos. Sėkminga žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programa turi išugdyti žiniasklaidos vartojimo įgūdžius ir pasiūlyti užtikrintą būdą ilgalaikiam poveikiui pasiekti.

Lietuvos šviečiamųjų smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo programų praktika šiuo metu yra užuomazgų stadijoje. Programų įgyvendinimas Lietuvoje stokoja bendros politikos ir sistemiskumo, nėra vykdymo nuoseklumo ir tęstinumo. Dėl šios priežasties trūksta informuotumo apie galimybes tokias programas taikyti.

Nors apklausti ekspertai sutinka, kad smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo tema yra aktuali, tačiau šviečiamosiose programose Lietuvoje ji lieka antraeile, kuri dėl skirtingų priežasčių neišvystoma ir jai neskiriamas didelis dėmesys kuriant programų metodologiją. Taigi, šiuo metu Lietuvoje žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos nėra įgyvendinamos, nes kol kas auditorijai aktualus bazinių (emocinių socialinių) kompetencijų ugdymas. Švietimo ir mokslo ministerija deklaruoja Lietuvoje esant būtinybę kurti ir įgyvendinti nuoseklią informacinio raštingumo politiką mokiniams ir jų tėvams, tačiau realios pastangos yra labai ribotos. Esant dabartinei situacijai Lietuvoje netikslinga koncentruotis į smurto žiniasklaidoje poveikio mažinimo programas, kol auditorijai nesuformuotas fundamentalių socialinių emocinių kompetencijų pamatas.

Mokytojai stokoja tokių įgūdžių, kaip sugebėjimas vesti diskusiją, taikyti aktyvius metodus, tai savo ruožtu stabdo gilesnių specifinių (tokių kaip žiniasklaidinis raštingumas) įgūdžių lavinimą ir žiniasklaidinio ugdymo programų poreikį. Kitas svarbus šviečiamosios programos tikslinis subjektas turėtų būti tėvai, nes pastebėta tendencija, jog stokojama efektyvios komunikacijos įgūdžių šeimoje ir stipraus tarpusavio ryšio, todėl Lietuvos šeimose nėra bendro sutartinio auklėjimo. Tai apsunkina aktyvaus tarpininkavimo vaiko žiniasklaidos turinio priėmimo procese galimybes, todėl tėvai, kaip tarpinis veiksnys, nėra efektyvūs. Tėvai nesuinteresuoti vaiko apsauga nuo smurto žiniasklaidoje, nes neįvertina šios srities svarbos, be to, didelė dalis suaugusiųjų nesugeba sekti technologinių naujienų taip, kaip tai daro jų vaikai, todėl galimybės apsaugoti vaiką

nuo masinių komunikacijos priemonių turinio poveikio mažėja. Tai rodo didelį tėvų švietimo poreikį.

Veiksmingesniu Lietuvos atvejui laikomas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo komponento integravimas į kitas programas, o ne atskiros savarankiškos programos vystymas, tačiau norint taikyti šį modelį svarbus nuoseklus integracijos kliūčių dabartinėje sistemoje šalinimas.

Matoma tendencija, jog valstybinės iniciatyvose nesivadovaujama užsienio praktika – paprastai šviečiamosios programos kuriamos išimtinai Lietuvos atvejui, tačiau tai sąlygoja programų spragas. Mažas žiniasklaidinio raštingumo specialistų kiekis šalyje diktuoja tai, jog programų metodika kuriama ne atsižvelgiant į konkretų šalyje esantį problemos sprendimo poreikį, o pagal tai, ką tuo metu prieinami specialistai gali sukurti.

Nevyriausybinų organizacijų vykdomų programų praktika priešinga – jos Lietuvoje įgyvendina kitų šalių šviečiamųjų programų adaptacijas, todėl intensyviai vadovaujasi tarptautine patirtimi, užsienio šalių ekspertų konsultacijomis, užsienio šalyse išbandyta metodika.

Tarptautinės patirties taikymui valstybinėse šviečiamosiose programose neskiriama pakankamai lėšų, trūksta organizacinių išteklių, o kad situacija iš esmės pasikeistų, ši sritis Lietuvoje turėtų būti ne tik deklaratyviai, bet ir realiai laikoma prioritetine.

Rekomendacijos

Šios rekomendacijos, padedančios taikyti tarptautinę smurto žiniasklaidoje efektų mažinimo patirtį bus naudingos, kuomet Lietuvoje bus užtikrintas tikslinės auditorijos bazinių kompetencijų lygis, o valstybėje nustatytas šios srities prioritetas ir atsiras poreikis įgyvendinti šviečiamąsias programas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikiui mažinti.

- **Valstybės suinteresuotumas.** Būtina kelti valstybės suinteresuotumą dėl neigiamo žiniasklaidos turinio poveikio vaikams, nes remiantis JAV pavyzdžiu, kur valstybė skatina šioje srityje bendradarbiauti nacionalines sveikos gyvensenos asociacijas (pvz., American Academy of Pediatrics, Committee on Public Education ir t.t.), tai duoda reikšmingų rezultatų šalies mastu.
- **Bendradarbiavimas su Universitetais.** Svarbu aktyvinti universitetų ir programas kuriančių organizacijų bendradarbiavimą. Tarptautinė patirtis rodo, jog Universitetai intensyviai dirbantys ties smurto žiniasklaidoje tema padeda parengti efektyvesnes programas. Lietuvoje matoma atskirtis (su tam tikromis išimtimis) tarp teoriškai šią sritį išmanančių mokslininkų ir šviečiamųjų programų vykdytojų.
- **Programų komponentai.** Kuriant programą Lietuvos atvejui svarbu metodiką sudaryti ne pagal tai, ką pasiūlo tuo metu šalyje prieinami specialistai, o remiantis platesne, atskirose kategorijose veiksmingiausių užsienio šalių programų analize. Reikia atkreipti dėmesį į programas sudarančius komponentus (pvz., vieną efektyviausių programų pasaulyje – LST – sudaro bendrųjų asmenybės įgūdžių, socialinių sugebėjimų ir informacijos priėmimo įgūdžių ugdymas. Smurtinio žiniasklaidos turinio vartojimo įgūdžių formavimas priskirtas trečiajam komponentui) ir taikyti pasiteisinusių komponentų junginius kuriamai programai.
- **Žiniasklaidos priemonių naudojimo specifika.** Tendencijos rodo, kad vaikas greičiau ir geriau orientuojasi technologinių naujovių srityje lyginant su suaugusiu. Todėl kuriant programą svarbu atsižvelgti į tai, jog metodika padėtų mokinti tėvus universalių apsaugos principų, kad net vaikui sugebant geriau naudotis masinės komunikacijos priemonių naujovėmis, tėvai būtų pajėgūs jį apsaugoti nuo nepageidaujamo turinio.
- **Kompleksiška programa.** Programa turi daryti poveikį visiems su smurto žiniasklaidoje poveikiu susijusiems auditorijos segmentams: tėvams, vaikams ir pedagogams. Kiekvienam iš

segmentų taikytini atskiri metodai konkrečiai kompetencijai ugdyti, tačiau svarbus kompleksinis šviečiamųjų programų taikymas.

- **Valstybinių organizacijų veiklos tobulinimas.** Valstybinės programos turi esminį privalumą – jas galima vykdyti visos šalies mastu pasinaudojant esama mokyklos infrastruktūra, todėl tokios programos potencialiai galėtų daryti nacionalinės reikmės efektą. Tačiau valstybinių programų vykdymo procese šiuo metu matoma daug trūkumų, pradedant organizacinėmis kliūtimis ir baigiant viešinimo stoka, kuri sąlygoja nedidelę visuomenei naudingų rezultatų sklaidą.
- **Vaiko įsitraukimas.** Programa vaikui turi būti patraukli, svarbus vaiko įsitraukimas, siektinas abipusis taisyklių laikymasis. Nėra paprasta vaikui parodyti programos naudą, todėl patartina tai pabrėžti per pasiekiamus rezultatus.
- **Integravimas į kitas programas.** Tarptautinė praktika rodo, jog ypač veiksminga žiniasklaidos poveikio mažinimo komponentą įtraukti į žiniasklaidinio raštingumo ugdymo programas, šeimyninio smurto prevencijos programas, patyčių mokykloje problemos sprendimus, narkotinių medžiagų vartojimo prevenciją. Tokiose programose smurtinio žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo komponentas, sinergiškai veikdamas su kitais programos komponentais, leidžia efektyviai spręsti socialines problemas.

Tarptautinė praktika rodo, jog smurtinės žiniasklaidos turinio poveikio mažinimo komponentas psichotropinių medžiagų prevencijos programoje galėtų būti įtraukiamas privaloma tvarka, kadangi dažnas jauno žmogaus susidūrimas su smurtiniu žiniasklaidos turiniu, šiuo atveju – narkotikų ir alkoholio vartojimo vaizdavimu per televiziją – iškreipia šio proceso suvokimą.

- **Savanoriškai dirbančių žmonių įsitraukimas.** Lietuvoje aktyvios savanoriškos tėvų iniciatyvos ir asociacijos. Siūlytina adaptuoti efektyviausias užsienio šalyse išbandytas programų metodikas, kurios sukurtos taip, kad intervencijas galėtų įgyvendinti specialiai šiai programai paruoštas personalas, sudarytas iš savanoriškai dirbančių žmonių. Remiantis programos ACT pavyzdžiu toks metodas yra veiksmingas, nes gausus programos personalas leidžia teikti individualius, programos dalyvio poreikius atitinkančius adaptuotus, patarimus, padedančius susidoroti su problema konkrečiu atveju.

Educational Programs for Diminishing the Effects of Media Violence: Applying the International Experience to Lithuania (summary)

For efficient control over exposure of young people to violent media content it is important to influence, in an integrated way, the external and internal factors that affect perception of violent content. The intermediary factors – characteristics of media audience, social circumstances and subjects along with the cultural aspects – determine the processes of accepting violent media and the strength of effects. Educational programmes are one of the ways to reduce the impact of violent media. This paper examines the international practice of applying programmes and looks at the Lithuanian situation as far as educational programmes are concerned in the attempt to find out whether a need for this type of programmes exists in Lithuania and ways to use the relevant experience from other countries, as well as to examine the specificity of developing these programmes in Lithuania and to analyse existing measures to mitigate the impact of media violence.

Problem of paper: in what way the international experience is applied to Lithuania in order to affect intermediary factors of violent media content and to seek for effective mitigation of the negative effects of violent media content.

Object of research: the situation with educational programmes aimed at mitigating the impact of violent media in Lithuania.

Aim of the paper: to analyse the patterns of mitigating violent media content in programmes applied in international practice and after examining the situation of educational programmes in Lithuania to develop guidelines for more efficient reduction of the impact of media violence.

Objectives to achieve the aim of research: to analyse theory materials on the impact of violent media content on children and adolescents, to identify factors that are considered relevant intermediary factors influencing the process of accepting violence in the media; to examine programmes on mitigating the impact of violent media content developed by progressive researchers and organisations worldwide; to identify causes of the efficiency of programmes on mitigating the impact of violent media content; to examine Lithuania's existing practice of educational programmes and programmes on mitigating the manifestations of violence; to assess the level of development of educational programmes on reducing the impact of violent media content in Lithuania.

The paper provides an overview of experience from other countries leading in the field of educational programmes on reducing the impact of violent media content. It also presents the study "Programmes on reducing the effects of violent media content in Lithuania" designed to examine the situation of the said programmes in Lithuania. The research is aimed at revealing the current situation of educational programmes on reducing the impact of violent media content in Lithuania.

The programmes selected for research included: “Information Literacy at School for Grades 9 to 11”, “Raise Responsibly”, Olweus Bullying Prevention Programme, “Family University”, “Second Step”, and the Safe Internet programme “Microsoft Lietuva Volunteers at School”.

After analysing the circumstances and identifying the improvement areas, the guidelines for the Lithuanian case to facilitate effective mitigation of the negative impact of violent media on children are formulated.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

ANDERSON, C.; BERKOWITZ, L.; DONNERSTEIN, L.; HUESMANN, L. Rowell; JOHNSON, James D.; LINZ, Daniel; MALAMUTH, Neil M.; WARTELLA, Ellen. 2003. The Influence of Media Violence on Youth. *Psychological Science in the public interest*. 2003, Vol. 4, no. 3, p. 81 – 110.

ANDERSON, C. A.; DILL, K. E. 2000. Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality & Social Psychology*. 2000, Vol. 78 Issue 4, p. 772 – 790.

ARKOWITZ, H.; LILIENFELD, S. O. 2006. Do self-help books help? Sales are booming, but readers are not always getting their money's worth. *Scientific American Mind*. 2006, p. 78 – 79.

Augink atsakingai internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.augink.lt>>.

BAKINGHAMAS, Deividas. 2003. *Žiniasklaidinis ugdymas. Raštingumas, mokymasis ir šiuolaikinė kultūra*. Iš anglų k. vertė Laima Nevinskaitė. Kembridžas, Polity Press, 2003. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.pprc.lt/irm/medziaga/Buckingham-Media%20Education-ziniasklaidinis%20ugdymas.pdf>>.

BANDURA, A. 1965. Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1965, Vol. 1, Issue 6, p. 589 – 595.

BANDURA, Albert. 2001. Social Cognitive Theory of Mass Communication. *Media Psychology*. Vol. 3, Issue 3, 2001, p. 265 – 299.

BANDURA, A. *Social Learning Theory* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-12-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/bandura.htm>>.

BANKS, Mark. 2005. Spaces of (in)security: Media and fear of crime in a local context. *Crime Media Culture*. 2005, Vol. 1(2), p. 169–187.

BARONGAN, C.; HALL, G. C. 1995. The influence of misogynous rap music on sexual aggression against women. *Psychology of Women Quarterly*. 1995, Vol. 19, Issue 2, p. 195.

Be patyčių internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.bepatyciu.lt/lt/mokykloms/olweus-patyci-prevencins-programos-gyvendinimas-lietuvoje>>.

BLUMBERG, Fran C.; BIERWIRTH, Kristen P.; SCHWARTZ, Allison. 2008. Does Cartoon Violence Beget Aggressive Behaviour in Real Life? An Opposing View. *Early Childhood Education Journal*. 2008, p. 101 – 104.

CANTOR, Joanne; WILSON, Barbara. 2003. Media and Violence: Intervention Strategies for Reducing Aggression. *Media Psychology*. 2003, No. 4, p. 363 – 403.

Center for disease control and prevention internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-11-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.cdc.gov>>.

CENTERWALL, B. S. 1992. Television and violence: The scale of the problem and where to go from here. *Journal of the American Medical Association*. 1992, No. 22, p. 3059 – 3063 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 12 02]. Prieiga per internetą: <http://cursor.org/stories/television_and_violence.htm>.

Child welfare Information Gateway internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-11-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.childwelfare.gov>>.

COHEN, Akiba A.; WIGAND, Rolf T.; HARRISON, Randall P. 1976. *The Effects of Emotion-Arousing Events on Children's Learning from TV News*. *Journalism Quarterly*. 1976, Vol. 53, Issue 2, p. 204 – 210.

COYNE, Sarah M.; WHITEHEAD, Emily. 2008. Indirect Aggression in Animated Disney Films. *Journal of Communication*. 2008, Vol. 58, Issue 2, p. 382 – 395.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.lki.lt/dlkz/>>.

Delta-Schoolcraft Intermediate School District. Safe schools and healthy students institute [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-12-10]. Prieiga per internetą: <www.dsisd.k12.mi.us>.

GENTILE, Douglas, A. 2009. Media Violence and Public Policy: Cutting Through the Hype. *Pediatrics for Parents*. 2009, Vol. 25, No 7 & 8, p. 20.

GU DONIENĖ, Vilija. *Žiniasklaidinis raštingumas*, 2008 m. spalio 27-28 d. vykusio seminaro "Informacinis raštingumas mokykloje" pranešimai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.pprc.lt/irm/seminarai.asp>>.

EASTMAN, Wayne. 2001. Media Culture and Media Violence: Making the Television Work for Young Children, Early Childhood Educators, and Parents. *A paper presented at the Third World Forum „Early Care and Education“*. 2001. 37 p.

EDLESON, J. L.; GASSMAN-PINES, J.; HILL, M. 2006. Defining child exposure to domestic violence as neglect: Minnesota's difficult experience. *Social Work*. 2006, No. 51, p. 167 – 174.

ERIC (Education Resource Information Center) internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-11-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contactUs/contactUs.jsp>>.

FUNK, J. B.; BUCHMAN, D. 1996. Playing violent video and computer games and adolescent self-concept. *Journal of Communication*. 1996, No. 46(2), p. 19 – 32.

GUNTER; Barrie. 2008. Media Violence: Is There a Case for Causality? *American Behavioural Scientist*. 2008, p. 1061 – 1122.

HALLIBURTON, Rachel. 2005. Blood and gore on the web. *New Statesman*. 2005, Vol. 134, Issue 4733, p. 13.

HANINGER, K; RYAN, M.S; THOMPSON, K. M. 2004. Violence in teen-rated video games. *Medgenmed: Medscape General Medicine*. 2004, Vol. 6, 18 p.

HEPBURN, Mary A. Violence in Audio-Visual Media: How Educators Can Respond. *ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education Bloomington*. 2001, p. 1 – 6.

HOGBEN, M. 1998. Factors Moderating the Effect of Televised Aggression on Viewer Behavior. *Communication Research*. 1998, Vol. 25, no. 2, p. 220 – 247.

Ikimokyklinis.lt internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.ikimokyklinis.lt>>.

IRWIN, A. Roland; GROSS, Alan M. 1995. Cognitive Tempo, Violent Video Games, and Aggressive Behavior in Young Boys. *Journal of Family Violence*. 1995, Sep., no. 3, p. 337 – 350.

International Federtation for Family Developement internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.iffd.org/en/acercaobjetivos.htm>>.

JASON, Leonard A.; FRIES, Michael. 2004. Helping Parents Reduce Children's Television Viewing. *Research on Social Work Practice*. 2004, p. 121 – 131.

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. lapkričio 20 d. priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (ratifikuota 1995 07 03 įstatymu Nr. I-983. Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501).

Kinas mano mokykloje internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.kinasmokykloje.lt/lt/intro>>.

KNOX, Michele S.; BURKHART, Kimberly; HUNTER, Kimberly E. 2010. ACT Against Violence Parents Raising Safe Kids Program: Effects on Maltreatment - Related Parenting Behaviours and Beliefs. *Journal of Family Issues*. 2010, April 29, 20 p.

LESSON 1: Awareness of TV Watched Yesterday. The Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University. 2004, p. 15 – 20.

Lessons We've Learned from Society. Library Technology Reports. 2009, Vol. 45, Issue 5, p. 7 - 10

LEYENS, J. P.; CAMINO, L.; PARKE, R. D.; BERKOWITZ, L. 1975. *Effects of movie violence on aggression in a field setting as a function of group dominance and cohesion* [interaktyvus]. [Žiūrėta

2009 12 15]. Prieiga per: <<http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=buy.optionToBuy&id=1977-03582-001&CFID=5411597&CFTOKEN=53138005>>.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 6 d. įsakymu Nr. ISAK-424 „Mokymo apie Visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa“.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234. Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

Media violence. American Academy Of Pediatrics, Committee On Public Education. *Pediatrics*, 2001, No. 108, p. 1222 - 1226.

Microsoft Lietuva internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.microsoft.com/lietuva/security/home/online/childrenonline.mspx>>.

Mūsų šeima internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.mususeima.lt/>>.

Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-05]. Prieiga per internetą: <<http://nsta.lt/darbai.html>>.

NATHANSON, A. 1999. Identifying and Explaining the Relationship Between Parental Mediation and Children's Aggression. *Communication Research*. 1999, Vol. 26, no. 2, p. 124 – 143.

Life Skills Training. National Health Promotion Associates [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-11-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.colorado.edu/cspv/blueprints/modelprograms/LST.html#summary>>.

PADILLA-WALKER, Laura. 2006. Peers I Can Monitor, It's Media That Really Worries Me!": Parental Cognitions as Predictors of Proactive Parental Strategy Choice. *Journal of Adolescent Research*. 2006, Vol. 21, No. 1, p. 56 – 82.

PAIK, H.; COMSTOCK, G. The effects of television violence on antisocial behaviour: A meta-analysis. *Communication Research*. 1994, Vol. 21, Issue 4, p. 516.

Paramos vaikams centras internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://lt.pvc.lt/>>.

PHILLIPS, D. P. 1979. Suicide, motor vehicle fatalities, and the mass media: Evidence toward a theory of suggestion. *American Journal Of Sociology*. 1979, Vol. 84 (5), p. 1150 – 1174.

POTTER, James, W. On Media Violence. *Sage*. 1999, 304 p. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011- 03-24]. Prieiga per internetą: <http://www.google.com/books?id=HOcwVJG02dsC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.

ROBINSON, T.; NICHOLS-SAPHIR, M.; KRAEMER H. C.; VARADY, A.; HAYDEL, K. F. 2003. Effects of reducing television viewing on children's requests for toys: a randomized controlled trial. *Ethnicity and Disease*. 2003, p. 65 – 77.

SAKALAUSKAS, G. 2000. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras – Vilnius, 2000 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub034/pub034.pdf>>.

SANDERS, M.; CALAM, R.; DURAND, M.; LIVERSIDGE, T.; CARMONT, S. A. 2008. Does self-directed and web support for parents enhance the effects of viewing a reality television series based on the Triple P – Positive Parenting Programme? *Association for Child and Adolescent mental Health*. 2008, p. 925 – 932.

SAVAGE, Joanne. 2004. Does viewing violent media really cause criminal violence? A methodological review. *Aggression and Violent Behavior*. 2004, p. 99 –128.

SCHOLER, Seth J.; MUKHERJEE, Anamika B.; GIBBS, Kirsten I.; MEMON, Shafia; JONGEWARD, Kathryn L. 2007. Parents View a Brief Violence Prevention Program in Clinic. *Clinical Pediatrics*. 2007, Vol. 46, No. 8, p. 724 – 734.

SLATER, M. D.; HENRY, K. L.; SWAIM, R. C.; CARDADOR, J. M. 2004. Vulnerable Teens, Vulnerable Times: How Sensation Seeking, Alienation, and Victimization Moderate the Violent

Media Content-Aggressiveness Relation. *Communication Research*. 2004, Vol. 31, Issue 6, p. 646 – 664.

Smart Guide to Kid's TV. American Academy Of Pediatrics [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.aap.org/family/smarttv.htm>>.

SORGE, Geoff B.; MOORE, Timothy E.; TOPLAK, Maggie E. 2009. Comparing the content of parenting self-help programs with evidence-based parenting programs. *The Scientific Review of mental health practice*. , 2009, Vol. 7, No. 1, p. 26 – 36.

Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe. Country Profile Germany V4.0. 19 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/germany.pdf>>.

Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe. Country Profile Spain V4.0. 24 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/spain.pdf>>.

Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe. Country Profile Austria V4.0. 17 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/culture/media/literacy/docs/studies/country/austria.pdf>>.

Social Learning Theory of Albert Bandura [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.mhhe.com/socscience/comm/bandur-s.mhtml>>.

SOS vaikų kaimas Lietuvoje internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.sos-kaimas.lt/lt/content/viewitem/32/>>.

Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-18]. Prieiga per internetą: <<http://sppc.lt>>.

SUSLAVIČIUS A., VALICKAS G. 1999. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999 275 p.

Šeimų Universitetas internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-18]. Prieiga per Internetą: <www.seimu.lt>.

Television Ratings Guide [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.parentstv.org/ptc/parentsguide/tvratings2.html>>.

The Academy of motion Picture arts and science internetinė svetainė. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-12-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.oscars.org/education-outreach/medialiteracy/index.html>>.

The UNESCO Global Study on Media Violence [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.hinifoto.de/gaming/unesco.html>>.

THOMAN, E.; JOLLS, T. 2003. Literacy for the 21st Century: An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education. Part I: Theory. CML MediaLit Kit. A Framework for Learning and Teaching in a Media Age. Center for Media Literacy (www.medialit.org). 2003, 48 p.

Parent Further instituto internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-11-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.parentfurther.com>>.

Preventing child maltreatment: A guide to taking action and generating evidence. 2006. World Health Organization. Geneva, Switzerland: World Health Organization and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect. 2006, 102 p.

Ugdymo plėtotės centro internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.upc.smm.lt/>>.

Ugdymo plėtotės centro nuostatai. Patvirtinta Švietimo ir mokslo ministro 2011 vasario 15 d. įsakymu Nr. V-243. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/veikla/UPC_nuostatai.pdf>.

UNESCO klubas RAFAELIS internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.rafaelis.lt>>.

VALICKAS, G. 1997. Smurtinių televizijos laidų poveikis žiūrovų agresyvaus elgesio pasireiškimui. *Kriminalinė justicija*. 1997, Nr. 7, 8, p. 164 – 172.

VAZSONYI, Alexander T.; BELLISTON, Lara M.; FLANNERY, Daniel J. 2004. Evaluation of a School-Based, Universal Violence Prevention Program: Low-, Medium-, and High-Risk Children. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 2004, p. 185 – 206.

Video Game Ratings Cheat Sheet. Video žaidimų reitingų gidas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-11-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.parentfurther.com/technology-media>>.

Vaiko namas internetinė svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-22]. Prieiga per internetą: <http://www.children.lt/?_nm_mid=TUN3eExEQXNNQ3d3&_nm_lid=0&session=no>.

WEBB, Theresa; MARTIN, Kathryn; AFIFI, Abdelmonem, A.; KRAUS, Jess. 2010. Media Literacy as a Violence-Prevention Strategy: A Pilot Evaluation. *Health Promotion Practice*. 2010, p. 714 – 722.

WERLE, Gretchen. 2006. Taking Steps to Promote Safer Schools. *Journal of School Health*. 2006, Vol. 76, No. 4, p. 156 – 158.

WILSON, Barbara J. 2008. Media and Children's Aggression, Fear and Altruism. *The Future of Children*. 2008, Vol. 18, No. 1, p. 87 – 118.

WILSON, W; HUNTER, R. 1983. Movie-inspired violence. *Psychological Reports*. 1983, Vol. 53(2), p. 435-441.

Žurnalistikos laisvės ir atsakomybė: Europos Tarybos dokumentai dėl visuomenės informavimo priemonių. Sud. L. Tapinas. Vilnius, VU I-kla, 1996. 133 p.

I priedas. Interviu medžiaga: programa „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Ekspertinis interviu

Respondentė (R): Ginta Orintienė, Programos Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa“ koordinavimo tarybos narė, projekto „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“ projekto vadovė, Švietimo plėtotės centro vyresnioji specialistė

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 22 d.

I: Kodėl Lietuvoje pradėtas įgyvendinti projektas „Informacinis raštingumas mokykloje 9-11 kl.“?

R: Projektas pradėtas įgyvendinti 2006 metais. Jeigu tiksliai, tai „Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa“ parengta ir patvirtinta įgyvendinant Seimo nutarimo „Dėl žurnalistų etikos inspektorius 2005 m. veiklos ataskaitos“ 4 straipsnį. Šitos programos priemonių plane viena iš įgyvendinimo priemonių buvo projektas „Informacinio raštingumo ugdymas mokykloje 9 – 11 kl.“. Ten yra ir daugiau priemonių.

I: Kas yra šios vykdomos programos iniciatoriai Lietuvoje?

R: Pačios programos iniciatoriai Švietimo ir mokslo ministerijos sudarytos darbo grupės. Mes kaip Švietimo ministerijos įstaiga, gavome tokį pavedimą vykdyti tokią veiklą. Čia gaunasi tokie kaip ir „laiptukai“, žodžiu, šita programa (Mokymo apie visuomenės informavimo procesus) buvo parengta įstatymo pagrindu, o viena iš jos priemonių yra informacinio raštingumo projektas.

I: Ko siekiama šia programa Lietuvoje?

R: Buvo siekiama programoje numatytų projekto tikslų, paskaityti galima juos: rengti mokymo apie visuomenės informavimo procesus integruojamosios programos gaires, rengti integruojamuosius informacinio raštingumo pamokų planus 9–11 klasėms, tam pasitelkiant mokytojus ir kitus specialistus, įtraukti bendrojo lavinimo mokyklas dalyvauti bandomajame projekte. Organizuoti seminarus projekte dalyvaujančių bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams ir vadovams, kuriuose bus pristatomi bei svarstomi projekto tikslai, eiga ir rezultatai. Sukurti interneto svetainę projekto medžiagai pateikti ir sudaryti galimybes projekto dalyviams pareikšti atsiliepimus, pasiūlymus.

Išbandyti integruojamąsias informacinio raštingumo pamokas. Projekte dalyvaujančiose bendrojo lavinimo mokyklose. Apibendrinti Projekto rezultatus bei parengti ir išleisti metodines rekomendacijas mokytojams, kaip plėtoti 9 – 11 kl. mokinių informacinį raštingumą. Išbandžius projektą pakoreguoti ir pateikti Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrui tvirtinti.

Kaip rezultatas atsirado visi tie dalykai, kurie ir buvo numatyti – ir ta integruojamoji programa, ir atskiri moduliai pagal atskiras temas. Organizuoti 3 seminarai, skirti projekto mokyklų mokytojų mokymams. Parengta metodinė ir mokomoji medžiaga (tai čia pamokos “kas yra naujienos?” ir “žiniasklaidinis ugdymas”).

Buvo daug ginčų apie tai, kaip pavadinti šitą projektą, nes buvo neaišku, kaip išversti „Media literacy“. Apsistojome ties informaciniu raštingumu, nes žiniasklaidinis raštingumas yra siauresnė informacinio raštingumo atšaka, tačiau pas mus informacinis raštingumas stereotipiškai tapatinamas su kompiuteriniu raštingumu, todėl su ta sąvoka buvo daug problemų Lietuvoje.

I: Kas yra Jūsų programos tikslinė auditorija?

R: Devintų vienuoliktų klasių moksleiviai imtinai.

I: Papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiama programos tikslų.

R: Buvo atrinktos mokyklos (sąrašas pridėtas tinklapyje). Programos įgyvendintojai buvo mokytojai iš atrinktų mokyklų. Buvo parengtos informacinio raštingumo pamokos tomis penkiomis temomis: reklama, žiniasklaida, kinas, televizija, internetas ir tikslas buvo išbandyti pamokas mokykloje.

Toliau mokyklos buvo kviečiamos į mokymus ir seminarus, jiems buvo pristatomos pamokos. Tą darė pamokų autoriai. Buvo sudarytos mokytojų komandos. Pagrindiniai mokytojai buvo pilietiškumo ugdymo, ekonomikos, etikos, lietuvių kalbos, informacinių technologijų – ten, kur yra palankiausias sąlygos į dalyką integruoti informacinį raštingumą ir palankiausias sąlygos jį įgyvendinti. Bet buvo ir kitų dalykų mokytojų, tokių, kaip biologijos mokytojai, radę galimybę savo pamokose pritaikyti informacinio raštingumo programą. Iš tiesų, visi kūrybingi mokytojai galėjo į savo pamoką įtraukti tam tikrus informacinio raštingumo aspektus ir jie nebūtinai privalėjo įgyvendinti visą pamoką iš eilės. Jei tam tikras aspektas labai siejasi su jų dalyku ir jie mato integracijos galimybes, buvo galima bandyti.

Kai kurios mokyklos informacinį raštingumą pasirinko kaip atskirą dalyką, skyrė atskirą pamoką, kurią vedė vienas mokytojas. Kai kurie pasirinko integraciją į kitus dalykus ir visumą gavo tik per integraciją. Mokytojai dalyvavo mūsų seminaruose, bet jie turėjo ir patys bandyti, nes mes tikrai nepasakėme visų receptų, mes tiesiog parodėme galimybes. Kvietėme lektorius, kurie tam tikras

temas gilino. Na, o kaip jie darė visa tai mokyklose, priklausė nuo jų. Tačiau mokytojai turėjo pildyti tam tikras atsiskaitymo anketas apie tai, kaip jiems sekėsi praveisti vieną ar kitą pamoką. Mums reikėjo grįžtamojo ryšio. Mes pamatėme kaip jiems sekėsi. Buvo sunku pasakyti, kas buvo kaltas tuomet, kai mokytojams nepavyko efektyviai praveisti pamokų – ar jie patys ar kiti dalykai tai lėmė.

Visa metodika ir pamokų medžiaga buvo mokytojams paruošta, tik po to remiantis mokytojų pastabomis ir siūlymais tas pamokas mes dar pakoregavome.

I: Naudota lietuvių sukurta ar pritaikyta užsienio šalies metodika ?

R: Metodika yra sukurta tų pamokų autorių. Autoriai žinoma tikriausiai rėmėsi tarptautine patirtimi, bet kad būtų kažkokia konkreti užsienio programa, kuri būtų adaptuota Lietuvai, tai tokios nebuvo. Šioje programoje kiekvienos srities autoriai yra skirtingi, tam tikrų sričių specialistai.

I: Ar į programą įtraukta smurto žiniasklaidoje tema?

R: Programoje tokios pamokos nebuvo ir man atrodo, kad tokios temos apie smurtą tiesiogiai nebuvo, bet buvo tokia potėmė, kur analizuotas smurtinis turinys – „Kinas ir siaubo filmai“.

I: Kodėl smurto žiniasklaidoje tema programoje plačiai nevystoma?

R: Tas projektas buvo pirmas toks projektas Lietuvoje ir buvo rasti tam tikri žmonės, specialistai, kurie galėtų bent jau tam tikromis informacinio raštingumo temomis parengti pamokas ir tiesiog tos visumos, kas ten turėtų būti, mes neturėjome galimybės išdiskutuoti bendrai. Programa buvo ruošiamą ne centralizuotai, o specialistas tiesiog buvo atsakingas už savo dalį ir tuos specialistus, kokius mes suradome, tokius ir pasitelkėme. Aišku, jei būtų buvę paimti kiti specialistai, būtų atsiradusios kitokios temos, tarp jų greičiausiai ir smurto žiniasklaidoje tema, tačiau buvo aptarta, kad pačiai pradžiai, esminei bazei, užtenka tų temų, kurias turime. Tačiau sritis yra labai plati. Specialistai ruošė pamokas pagal savo srities specifiką.

I: Ar pirmiausia apsibrėžėte, kas turi būti programoje ir tik tada ieškojote specialistų, ar pirmiau radote su informacinio raštingumo tema susijusius specialistus Lietuvoje ir tik tada derinote temas?

R: Taip, pirmiausia ieškojome specialistų ir žiūrėjome, kas ką gali ir derinomės pagal juos. Nes, kaip ir sakiau, tokios grupės, kuri suformuotų tą visuminį turinį kaip ir nebuvo.

I: Kuo jūsų programa išsiskiria iš kitų panašaus pobūdžio Lietuvos programų?

R: Tai pirma ir kol kas vienintelė informacinio raštingumo programa Lietuvoje. Toje srityje daugiau nelabai kas nuveikta. Ir nelabai planuojama. Gaunama užklausių iš ministerijos apie tai, kas vykdoma toje srityje, tačiau rašome apie tą patį, nes programa buvo terminuota – su aiškia pradžia tikslais ir pabaiga su rezultatais. Nebuvo numatyta jokia ilgalaikė projekto sklaida ar tęstinumas. Programa pasibaigė rezultatu – tais produktais, kurie yra pamokos, integruojamoji programa, metodinė medžiaga – visa tai, kas buvo suplanuota. Reiškia, sukurta tokia atskira metodika. Ji yra prieinama ir mokytojai gali ja naudotis. Kiek mokytojai ją žino ir kiek naudojami, aš pasakyti negaliu. Jokie informacijos viešinimo darbai nevyksta. Galbūt nuoroda kartais atsiranda kitose metodinėse rekomendacijose, bet tikrai tiek.

I: Kokiomis priemonėmis matuojate programos efektus?

R: Gavome ataskaitas iš mokytojų. Iš mokinių norėjome gauti faktinį rezultatą, todėl buvo testas ir anketa apie pačias pamokas. Mes pasižiūrėjome kaip testą užpildė mokiniai, kurie turėjo ir kurie neturėjo informacinio raštingumo pamokų. Testas parodė, kad efektas buvo ir kad pamokos yra veiksmingos.

I: Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyla įgyvendinant programą Lietuvoje?

R: Iš mokytojų pastabų matėme, jog jiems buvo labai sunku vesti diskusijas, nes beveik kiekvienoje pamokoje yra diskusijos metodas ir jie atvažiuavę po pirmojo pilotinio išbandymo pasakė, jog yra labai sunku, nes mokiniai nemoka diskutuoti ir tai labai apsunkina. Atsižvelgėme į pastebėjimą ir kitą seminarą surengėme diskusijų organizavimo metodikos mokymus, kuriuose jie sužinojo bendruosius principus.

Dar Mokytojams buvo sunku atrasti informacinio raštingumo integraciją su atskirais dalykais, todėl pamokoms išbandyti dažnai buvo skiriama atskiros pamokos.

Kaip problemą galiu įvardinti kino filmų ištraukų legalų pateikimą, na nes jis pasirodė neįmanomas. Iš organizacinės pusės, kaip ir sakiau, kad nebuvo vieningos komandos, kuri vykdytų projektą kaip visumą. Aš viena, kaip organizatorė buvau paskirta, taip pat sudaryta projekto vykdymo taryba, kuri ministerijoje pasitardavo, kėlė problemas, sprendė, ką toliau daryti, bet iš esmės tai buvo toks žodinės ataskaitos teikimas apie tai, kas vyksta.

Iš pradžių tas projektas nukrito ant vieno žmogaus – Romo Sakadolskio – pečių, būtent turinys ir pamokų parengimas. Ir niekas nežinojo, kas jam galėtų padėti parengti tas pamokas. Ir jis sakė: „jeigu, jūs žinote tokių žmonių, prašom sakykite tegu man padeda“, nes iš tikrųjų jam vienam buvo labai sunku ir daug darbo. Bet niekas tų žmonių nežinojo, nes tai buvo nauja sritis. Ir po to mes suradome dar kelis žmones, kurie padėjo. Taigi, vienas iš didžiausių sunkumų buvo tai, jog nebuvo

tos vieningos komandos, kuri kartu formuotų bendrą turinį. Parengtas pamokas dar koregavo mūsų metodininkai – tai projekto metodika gavosi toks bendras darbas, o ne autoriniai paskiri darbai.

I: Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus?

R: Buvo sudarytos atrankos sąlygos ir kriterijai, man atrodo, viena iš tokių sąlygų buvo motyvacija ir dar viena iš pagrindinių sąlygų buvo tam tikra patirtis šioje srityje, bet mes stengėmės įtraukti ir tas mokyklas, kurios neturi jokios patirties. Tos, kurios turėjo, galėjo tobulinti savo veiklą, o tos kurios neturi, galėtų pradėti. Stengėmės neapriboti.

I: Kaip manote, koks šiuo metu žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti skirtų programų poreikis Lietuvoje?

R: Dar mes neišmokome bazinių dalykų, dar mokyklose mokytojai neišnaudoja galimų informacinio raštingumo integracijos terpių. Dar mums iki to tikrai yra kur kilti. Smurtas žiniasklaidoje ir jo poveikis yra gana specifinė tema, nors aš sutinku, kad jinai yra gana aktuali.

I: Ar vykdant Jūsų programą pastebėta, jog smurto žiniasklaidoje tema auditorijai aktuali?

R: Visa tai priklauso nuo pateikimo. Jei pranešėjas įrodys temos aktualumą, tai auditorija tuo patikės ir savo praktikoje atras sąsają, todėl manau, kad daug kas priklauso nuo lektoriaus. O pati smurto žiniasklaidoje tema manyčiau tikrai yra aktuali. Be to, poreikis gali kilti ir iš paties žmogaus, nes konkrečiai jam tai gali atrodyti įdomu. Aišku, tokios temos kaip ši, tokios, kurios yra aktualios visuomenei į mokyklas ateina sunkiai, nes mokytojai vis dar yra dalykų mokytojai ir jiems yra svarbiausia išdėstyti dalyką, o tokios papildomos temos ir papildomas krūvis jiems nėra patogus, nes jie mano, kad tai atima jų pamokos laiką ir nesvarbu, kad tai padaro jų pamoką įdomesnę ir aktualesnę. Tas sustabarėjimas dar yra. Mokytojai rengia egzaminams mokinius ir tokius dalykus kaip diskusijos, darbas grupėse ir netgi aktyvius metodus jie laiko žaidimais, kurie niekam nereikalingi. Čia yra bendra problema.

I: Kokiai auditorijai, Jūsų nuomone, būtų tikslingiausia taikyti programas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui?

R: Matot, čia viskas eina kartu, nes jei tai ateina iki mokyklos, iki mokinių, iki mokytojų, tai kartu ateina ir iki tėvų. Visos tos grandys yra susijusios. Aišku, galbūt galima pasielgti ir netradiciškai ir pradėti nuo tėvų švietimo, tačiau kas tai darys tokiu atveju? Tėvų švietimu turėtų užsiimti kažkokia

nevyriausybinių organizacijų. Jei mokykla sugeba pritraukti tėvus, tai puiku, tačiau net jei tėvams įsitraukti nepavyksta, tai mokiniai neišvengiamai savo naujus gebėjimus atneša į šeimą ir pamoko tėvus. Bet aš galvoju, kad visų pirma tai turi ateiti iki mokytojo. Taip gaunasi, kad mokyklų infrastruktūra yra labai patogi visoms tokioms papildomoms programoms įgyvendinti. Be to, integracijos galimybės yra neribotos – jos yra visur, kiekviename dalyke, tiesiog mokytojams reikia žinoti tas aktualias temas ir gebėti pritaikyti jas savo pamokose.

I: Jūsų nuomone, smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programa turėtų būti įgyvendinama kaip savarankiška programa ar kaip integruota kitos programos dalis?

R: Na matote, kaip atskira programa ji nelabai turėtų šansų, nes tokių paskirų programų yra begalės, jų yra daug ir įsivaizduokite, kas būtų, jei kiekviena programa turėtų savo valandas mokykloje arba popamokinės veiklos metu. Tai praktiškai yra neįmanoma. Efektyviausias būdas yra tas naujas idėjas įtraukti į atskirus dalykus ir privalumas yra tas, kad keičiasi pats dalykas, jis pasidaro įdomesnis ir patrauklesnis, yra apimama kažkokia aktuali tema. Tuo pačiu, per tam tikrą konkretų probleminį aspektą yra pasiekama ne tik dalykinių siaurų žinių ir gebėjimų, bet ir pasižiūrima plačiau ir tas pats dalykas mokykloje pasidaro įdomesnis ir ne toks ribotas.

Integracijos padeda panaikinti griežtas ribas tarp dalykų, pavyzdžiui, jei trys skirtingi mokytojai integruoja vieną temą į savo dalyką, tai padeda pasižiūrėti į ją įvairiais aspektais. Ir tas daroma, netgi yra labai skatintina.

I: Į ką svarbu kreipti dėmesį kuriant ir vykdant šviečiamąją programą žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti, kad Lietuvoje vystoma programa būtų efektyvi?

R: Efektyvią programą parengti popieriuje tikrai nesudėtinga subūrus gerą komandą, kurią sudaro įvairių sričių specialistai, kurie tą temą išdiskutuoja, įtraukia kuo įvairesnius aspektus ir susitaria, kas yra tos programos pagrindas. Sudėtingiausia programą įgyvendinti.

I: Ar saviuoklos priemonės (vadovėliai, patarimų vadovai) gali būti efektyvi priemonė siekiant edukacinio tipo programos tikslų? Pavyzdžiui, brošiūros tėvams.

R: Šitame projekte nebuvo, na bet aišku, kaip pagalbinė medžiaga, gal ir taip.

I: Apibūdinkite, kokia šiuo metu šviečiamųjų programų tėvams, vaikams, mokytojams padėtis Lietuvoje?

R: Žinokit, pagrindinė problema yra ta, kad nėra jokios bendros duomenų bazės, kurioje būtų visos programos, todėl sudėtinga daryti apžvalgas. Yra dalis programų sukelta mūsų Ugdymo plėtotės puslapyje, bet ne visos. Ta padėtis nuolat keičiasi – atsiranda vis naujų programų, o senos baigiasi.

Tačiau galime ir manau labai svarbu pakalbėti apie informacinio raštingumo integraciją į pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas. Yra nacionaliniai dokumentai, kuriuose nurodoma, apibrėžiama, ko ir kaip turėtų mokytis atskirų dalykų mokytojai. Šie dokumentai yra pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, kurios buvo atnaujintos 2008 metais ir 2011 metais atnaujintos vidurinio ugdymo bendrosios programos. Kalbant apie pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas žiniasklaidos tematika yra įtraukta į socialinio ugdymo dalykus t.y. pilietinio ugdymo (tema: kritinis žiniasklaidoje pateikiamos informacijos vertinimas), ekonomikos (kalbama apie reklamą ir paklausą). Taip pat žiniasklaidos poveikis svarbus dorinio ugdymo dalykuose: etika (kritinis žiniasklaidoje pateikiamos informacijos vertinimas), tikyba – virtualus bendravimas žiniasklaidos poveikis. Įtraukta į kalbų dalykus, pavyzdžiui, lietuvių gimtąją kalbą. Ten mokoma skirti nuomonę ir faktą, reklamos, žiniasklaidos tekstų analizė, aptariamos televizijos ir radijo laidos, filmai, interneto svetainės. Įtraukta ir į gamtamokslinį ugdymą, ten yra kritiškas reklamos vertinimas, kalbant apie sveiką gyvenseną. Be abejo, informacinės technologijos (bendravimo elektroniniu būdu etiniai principai, interneto keliami pavojai, elektroninė valdžia, elektroninės paslaugos). Kitų nepaminėtų dalykų programose nėra tiesiogiai įtrauktų žiniasklaidos temų, tačiau yra galimybės nagrinėjant įvairias temas įtraukti ir žiniasklaidos tematiką, pavyzdžiui, pagrindinio ugdymo istorijos bendrajame plane numatomas šiuolaikinio pasaulio problemų nagrinėjimas, galima kartu nagrinėti ir žiniasklaidos vaidmenį pateikiant šias problemas. Svarbu, kad žiniasklaidos temos atsirastų atskirų dalykų vadovėliuose. Yra vienas etikos vadovėlis 8 klasei, orientuotas į šią sritį „Etika informacijos pasaulyje“. Žiniasklaidos temų taip pat galima rasti lietuvių klabos, etikos, pilietiškumo pagrindų, istorijos, biologijos, informacinių technologijų ir kt. vadovėliuose.

Tačiau šios temos labiau yra fragmentiškos, nėra sistemiško žiniasklaidos temų įtraukimo į vadovėlius.

Tai, kad žiniasklaidinis ugdymas per įvairių dalykų pamokas nėra visose mokyklose savaime įprastinis procesas, rodo ir buvęs aktyvus mokyklų domėjimasis Informacinio raštingumo projektu.

I: Ar vadovaujama tarptautine patirtimi įgyvendinant šviečiamąsias programas Lietuvoje?

R: Ne, tik bendram supratimui susidaryti. Teko vartyti, bet tik žiūrėjau ar tai integruota ar atskira programa užsienio šalyse ir taip, tai paprastai integruota.

I: Jei Lietuvoje nerandame ekspertų, kurie gali parengti tokią programą, ar nebūtų logiška kviesti ir konsultuotis su užsienio ekspertais?

R: Čia viskas būtų labai puiku, jei taip būtų, bet matote viskas priklauso nuo finansų ir pagal tas galimybes kiek mums buvo jų skirta, tokių svajonių net negalėjome turėti ir įgyvendinti.

Tai, lyginant su kitų projektų finansavimu, buvo tik mažytis mažytis projektėlis, kuris turėjo pačius pirminius toje srityje, juos įgyvendino ir tuo užsibaigė. Kas vykdys kitą projektą informacinio raštingumo srityje, tai galės pasiremti tuo, kas jau yra, nes kai mes pradėjome nebuvo visiškai nieko.

Ta parama ir finansai irgi juk yra skiriami pagal prioritetus, informacinis raštingumas lyginant su kitomis šviečiamosiomis ir ugdymo programomis nėra prioritetas. Žinot būna taip kad kai kurie dalykai mūsų įstatymuose deklaruojami kaip prioritetai, bet realiai prioritetais jie nėra. Pavyzdžiui, pilietinės visuomenės kūrimas yra prioritetas, tačiau tam neskiriamas didelio dėmesio. Prioritetai priklauso nuo to, kokie įtakingi žmonės kokias iniciatyvas iškelia.

I: Ar žiūrima į „gerąją“ užsienio šalių programų patirtį ir bandoma adaptuoti jas Lietuvoje, ar kuriamos specialios programos Lietuvos atvejui?

R: Žinokite, paprastai kuriamos Lietuvos atvejui, bent jau pas mus. „Gerosios patirties“ švietimo srityje nelabai. Nors, kartais tos adaptacijos daromos. Pavyzdžiui, kitoms ugdymo sritims kviečiami užsienio ekspertai perduoda savo patirtį, o mes pamatome, kaip tai mes galime pritaikyti pas save. Kažkodėl žiniasklaidos ir informacinis raštingumas nepateko į tą prioritetų sąrašą ir mes neturėjome galimybės pasikviesti užsienio ekspertų ir paversti to į rimtą dalyką.

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Ekspertinis interviu

I Dalis. Organizacinė „Olweus“ programos dalis

Respondentė (R): Liepa Gust, „Olweus“ patyčių prevencijos programos koordinatore

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 14 d.

I: Kodėl pradėta įgyvendinti „Olweus“ programą Lietuvoje?

R: Bullying in Lithuania became a priority partly because international surveys (e.g., the Health Behavior in School-age Children) indicated that Lithuania had one of the worst rates of bullying among countries surveyed (although the translation for “bullying” used in the earliest surveys may not have been appropriate— it seems that “priekabiavimas” was used in some surveys, while “patyčios” is the term used currently). Studies in the West indicated that bullying could affect the safety and wellbeing of students. At the same time, anecdotal evidence and media stories pointed to increasing violence in schools. The Norwegian Olweus Bullying Prevention Program was recognized as one of the 12 “Blueprints” Model Programs by the Center for the Study and Prevention of Violence at the University of Colorado, and had been used successfully in several countries around the world. Therefore, it was chosen as the program to implement nation-wide to reduce bullying in Lithuanian schools.

I: Kas yra Jūsų vykdomos programos iniciatoriai Lietuvoje?

R: The National Centre for Special Needs Education and Psychology (SPPC) was given the task of coordinating the implementation of the Olweus Bullying Prevention Program in Lithuania. To translate and adapt the program to the Lithuanian culture and education system, SPPC opened extensive dialogue with the Norwegian program creators and hosted a Cultural Conference for Norwegian and Lithuanian education experts.

I: Ko siekiama šia programa Lietuvoje?

R: The purpose of the multi-level school-based program is to reduce bullying among elementary, middle, and junior high school students. The program also aims to prevent new bullying problems

and improve peer relations at school so that schools become safe places for children to learn and grow.

I: Kas yra Jūsų programos tikslinė auditorija?

R: The day-to-day implementers of the program are school teachers, administrators, and other staff at participating schools, as well as parents. To support schools in their implementation of the OBPP, trained “Instructors” are assigned to each school. By empowering teachers, administrators, staff, and parents, the program aims to improve the school climate for elementary, middle, and junior high school students.

I: Papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiama programos tikslų.

R: The Olweus Program uses interventions across several levels of students’ environments:

Individual level interventions: ensure that all staff supervise students and intervene when bullying occurs, hold meetings with students involved in bullying and their parents, and develop intervention plans.

Classroom level interventions: post and enforce school rules about bullying, hold regular classroom meetings, and hold meetings with students’ parents.

School level interventions: establish a Coordinating Committee, conduct trainings and meetings for the committee and school staff, administer the Olweus Bullying Questionnaire, develop school rules about bullying, refine the schools’ supervisory system, involve parents.

I: Ar į programą įtraukta smurto žiniasklaidoje tema?

R: Violence in the media might be one important topic for classroom-level meetings. It would depend on the teachers, the grade level, the students...

I: Papasakokite, kaip ši tema plėtojama (priemonės, kurias taikote smurto žiniasklaidos temai vystyti).

R: I wouldn’t know, but you might be able to find out from the Instructors in Lithuania.

I: Kokiomis priemonėmis matuojate programos efektus?

R: The Olweus Bullying Questionnaire provides data on the proportion of girls and boys reporting involvement (bullies, victims, bully-victims) in different types of bullying (verbal, physical, exclusion, cyber, etc.) by grade level. It also measures who the children have told about bullying,

and where bullying took place (playground, hallways, bathroom, lunchroom, etc.) and other attitudes toward bullying.

I: Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyla įgyvendinant programą Lietuvoje?

R: The year prior to the first implementation in schools, our challenges included reciprocal relationships in each step of program design. The National Centre for Special Needs Education and Psychology was accountable to both the Ministry of Education from above and to school teachers, administrators, and Instructors from below.

I: Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus? Kaip Jus susiranda?

R: The other members of the coordinating committee could probably provide better answers than I could.

II Dalis. Šviečiamųjų žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų padėtis Lietuvoje

Respondentė (R): Sigita Kemerienė, „Olweus“ patyčių prevencijos programos koordinavimo grupės narė Lietuvoje, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro Psichologijos skyriaus vadovė

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 21 d.

I: Kaip manote, koks šiuo metu žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti skirtų programų poreikis Lietuvoje?

R: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, kuris atsakingas už „Olweus“ patyčių prevencijos programos įgyvendinimą Lietuvoje, rūpinasi prevencinių programų diegimu mokyklose, rengia ir leidžia metodines rekomendacijas mokykloms apie psichologinių problemų, žalingų priklausomybių ir kt. prevenciją.

2010 m., vykdant valstybės planavimo projektą „Iškritusių iš mokyklos mokinių grąžinimas“, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro užsakymu buvo atliktas tyrimas „Prevencinių programų vykdymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose ypatumai“. Tyrimo tikslas buvo

nustatyti, kokios ir kiek programų įgyvendinamos mokyklose, koks šių programų poreikis. Tyrime dalyvavo 1303 respondentai (mokytojai ir prevencinio darbo grupių nariai). Mokyklose įgyvendinamos prevencinės veiklos priemonės, akcijos, veiklos ar renginių planus mokytojai supranta kaip prevencines programas. Tyrimo rezultatai parodė:

Mokyklose aktualios problemos yra šios: mokyklos nelankymo ir alkoholio vartojimo problemos, taip pat gana dažnos rūkymo ir patyčių problemos.

- Dauguma mokyklų vykdo beveik visų prevencinės veiklos sričių priemones.
- Mokyklose stokojama psichoaktyvių medžiagų vartojimo, mokyklos nelankymo ir smurto prevencijos programų.
- Pagrindinės kliūtys, turinčios įtakos prevencinės veiklos (programų) plėtrai mokyklose: lėšų prevencinėms programoms trūkumas, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka ir nepakankama sąveika su mokinių tėvais.

Atskiro tyrimo, kiek šių, mokykloms aktualių, problemų mastą įtakoja žiniasklaidos priemonės, nėra atlikta. Todėl apie tai sunku spręsti. Vaikų netinkamo elgesio, žalingų priklausomybių, mokyklos nelankymo ir kt. problemų priežastys – kompleksinės (šeimos vertybės ir dėmesys vaikams, mokyklos mikroklimatas, vaikų socialiniai įgūdžiai ir kt., tame tarpe gali būti ir žiniasklaidos – daugiausia, turbūt, televizijos, įtaka).

Mano nuomone, svarbiau būtų telkti pajėgas siekiant išvengti galimo neigiamo žiniasklaidos poveikio (t.y. orientuotis į „profilaktiką“) o ne į jau sukulto poveikio likvidavimą („simptomų gydymą“).

I: Ar vykdant „Olweus“ programą pastebėta, jog smurto žiniasklaidoje tema auditorijai aktuali?

R: Jei turima galvoje „Olweus“ patyčių prevencijos programa, tai smurto žiniasklaidoje tema aktuali tiek, kiek išprovokuoja diskusijas mokytojų mokymosi ir supervizijų grupių susirinkimuose bei pokalbiuose su vaikais klasės valandėlių metu.

I: Kokiai auditorijai, Jūsų nuomone, būtų tikslingiausia taikyti programas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui?

R: Kaip ir minėjau 1 klausimo atsakyme, reiktų mažinti žiniasklaidoje demonstruojamą smurtą, o ne jo poveikį.

Jei darome prielaidą, kad žiniasklaidos smurtinis turinys daro neigiamą poveikį, tai liečia visus žiūrovus / skaitytojus: sukelia įvairių nuomonių, interpretacijų ir t.t., nes žmonės turi įvairių gyvenimo patirtį, vertybes ir nuostatas. Pvz., jei rodoma kokia laida, kurioje vaikas smurtu pasipriešino patyčioms ar kitokiam smurtui, gali kilti įvairios reakcijos – vieni sakys: teisingai, tapi

ir turėjo pasielgti; kiti manys, kad pats kaltas, kad iš jo tyčiojosi, treti atsaką smurtu vertins kaip netinkamą ir t.t.. Todėl tai, kas liečia švietimą, svarbu vaikus mokyti socialinių įgūdžių, tam reikia, kad žinotų, kaip tai daryti, o tėvus šviesti per tėvų susirinkimus.

I: Jūsų nuomone, smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programa turėtų būti įgyvendinama kaip savarankiška programa ar kaip integruota kitos programos dalis?

R: Manau, kad turi būti ugdomi vaikų socialiniai įgūdžiai (mokykla prie to irgi prisideda), ugdomos tinkamos vertybinės nuostatos (tai vykdoma tiek įvairių dalykų pamokų metu, tiek pasitelkiant atskiras programas). Jei vaikai turės tinkamus socialinius įgūdžius, gebės kritiškai mąstyti, skirs gera nuo blogo, o kilus klausimams mokės kreiptis į suaugusiuosius pagalbos, jie bus atsparesni neigiamam aplinkos poveikiui, tame tarpe ir žiniasklaidos. Nemanau, kad reiktų atskiros programos žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti. Smurtas žiniasklaidoje galėtų būti atskira tema (integruota į kitas programas) aptarimui, diskusijoms ir pan.

I: Į kokią auditoriją reikėtų orientuotis kuriant tokią programą?

R: Pirmiausia – žiniasklaidos atstovus, kad jie pilnai suvoktų galimą savo „produkcijos“ poveikį atskiroms auditorijos grupėms. Dažnai, norint pritraukti didesnę auditorijos dalį ir produkciją padaryti patrauklią, orientuojamasi į „sensacingas“, emociškai jautrias sritis, tačiau lieka neįvertintas poveikis produkcijos (laidos, straipsnio ar kt.) dalyviams ir su jais susijusiems asmenims. Pvz., atskiros laidos skiriamos po vaikų savižudybių, lydimos interpretacijų, kaltinimų mokyklai, bendraklasiams ir t.t., bet kokį poveikį tai sukelia visiems nusižudžiusiojo artimiesiems, neįvertinama.

I: Į ką svarbu kreipti dėmesį kuriant ir vykdant programą, kad Lietuvoje vystoma programa būtų efektyvi?

R: Į žiniasklaidos atstovų sąmoningumą.

I: Ar saviuklos priemonės (vadovėliai, patarimų vadovai) gali būti efektyvi priemonė siekiant edukacinio tipo programos tikslų? (pvz., brošiūros tėvams „Kaip apsaugoti vaiką nuo smurto per TV“).

R: Tokio pobūdžio brošiūros, patarimai gali padėti geriau susivokti tiems tėvams, kurie ir taip rūpinasi savo vaikų ugdymu, skiria pakankamai laiko bendravimui su jais, ieško literatūros apie vaikų raidą, ugdymą ir pan. Tačiau tie, kurie mano, kad tėvų funkcijos apsiriboja fizinio gerbūvio vaikams užtikrinimu, mano, kad vaikus gyvenimo įgūdžių turi išmokyti mokykla, ar dėl kitų

priežasčių neskiria pakankamai laiko pokalbiams su savo vaikais, tokio pobūdžio medžiaga bus mažai vertinga.

I: Apibūdinkite, kokia šiuo metu šviečiamųjų programų tėvams, vaikams, mokytojams padėtis Lietuvoje?

R: Lietuvoje tikrai stinga sistemingų programų tėvystės įgūdžiams ugdyti. Pavienių įstaigų ar organizacijų vykdomos šviečiamosios / mokymo programos tėvams sulaukia dėmesio tų tėvų, kurie nori išmokti spręsti problemas su savo vaikais, ieško tinkamų būdų tai daryti, rūpinasi tarpusavio santykių gerove ir emociniu vaikų gyvenimu. Tačiau išlieka problema – kaip įtraukti nemotyvuotus tėvus, kuriems tokie mokymai atrodo neverti dėmesio.

Mokytojams, manau, yra pakankamai literatūros prevencijos tema, belieka ją susirasti ir taikyti.

I: Ar vadovaujamesi tarptautine patirtimi įgyvendinant šviečiamąsias programas Lietuvoje?

R: Vykdam Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos priemones, Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centru orientavosi į ilgalaikes pasaulyje efektyviomis pripažintas smurto ir patyčių prevencijos programas. Taip pat siekta sudaryti galimybę mokykloms rinktis programas, pritaikytas skirtingo amžiaus vaikams. Tuo būdu buvo pasirinktos vykdyti šios programos: „Zipio draugai“ – priešmokyklinių grupių ir pirmų klasių vaikams, „Antrasis žingsnis“ – pradinių klasių vaikams bei „Olweus“ patyčių prevencijos programa, skirta visai mokyklai.

I: Ar konsultuojamesi su užsienio ekspertais?

R: Visų trijų minėtų programų autorystė priklauso užsienio mokslininkams, jų efektyvumas tikrinant atskirais tyrimais, konsultuojamesi dėl šių programų praktinio taikymo ypatumų Lietuvoje.

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Ekspertinis interviu

Respondentas (R): Evaldas Lasys, „Šeimų universitetas“ projekto koordinatorius ir Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos narys

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 17 d.

I: Kodėl Lietuvoje pradėtas įgyvendinti projektas „Šeimų universitetas“?

R: Sukurti sąlygas skleistis atsakingo ir kokybiško vaikų ugdymo kultūrai šalyje ir taip išlaisvinti kūrybinius ir ekonominius ateities visuomenės pajėgumus.

I: Kas yra Jūsų vykdomos programos iniciatoriai Lietuvoje?

R: Šeimų universitetas prasidėjo kaip telekomunikacijų bendrovės „Omnitel“, kartu su partneriais Tarptautine šeimų vystymosi federacija (IFFD) ir Nacionaline šeimų ir tėvų asociacija (NŠTA), iniciatyvos „Augink atsakingai“ dalis. Lietuvos šeimų susidomėjimas projektu ir teigiamas visuomenės atgarsis pranoko visus projekto partnerių lūkesčius, todėl buvo įsteigta viešoji įstaiga, kuri toliau savarankiškai plėtos šią iniciatyvą. Šeimų universitetas tapo visuomeniniu projektu, atviru naujiems partneriams, bičiuliams ir rėmėjams.

I: Ko siekiama šia programa Lietuvoje?

R: Šeimų universiteto tikslas – padėti tėvams stiprinti tarpusavio santykius, kad jie patys, jų vaikai ir visa šeima taptų laimingesni. Taip pat Lietuvoje diegti pamatinę, pozityvią ir visapusišką tėvystės ir vaiko ugdymo kultūrą.

I: Kas yra Jūsų programos tikslinė auditorija?

R: Šiuo metu programa skirta tėvams – šeimoms auginančioms vaikus iki 8 metų.

Visa IFFD programa apima viso gyvenimo raidą, kuri su laiku bus įgyvendinta ir „Šeimų universitete“:

Pirmieji žingsniai (0-4 metai), pirmosios raidės (4-8 metai), pirmieji sprendimai (8-10 metų), prieš paauglystę (10-13 metų), paauglystė (13-16 metų), santuokos meilė (būsimoms poroms), jauni seneliai (Seneliams).

I: Papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiama programos tikslų.

R: Programos esmė - vaikų ugdymas per intensyvius tėvo ir motinos santykius. Išskleisdami abipusio santykio potencialą, tėvai atsakingai augina savarankišką ir kūrybišką vaiką.

I: Iš kokių komponentų susideda Jūsų programa

R: „Šeimų universitetas“ programoje naudoja IFFD sukurtą programą, kuris remiasi atvejo analizės metodu. Kiekvieno amžiaus grupės kursų medžiagą sudaro 10-12 atvejų, kurie apima to vaiko amžiaus periodo aktualiausius klausimus „Pagrindiniai vaiko vystymosi aspektai“; „Valia ir drausmė“ ir t.t. remiantis 40m. pasauline patirtimi, kurią sukaupė IFFD.

I: Ar į programą įtraukta smurto žiniasklaidoje tema?

R: Ne.

I: Kodėl?

R: Smurtas yra giluminių problemų pasekmė. Šeimų universitetas dirba su pamatinėmis priežastimis tokiomis kaip silpni tėvų tarpusavio santykiai su iš to kylančiomis problemomis ir pasekmėmis šeimose, vaikuose.

I: Kuo jūsų programa išsiskiria iš kitų panašaus pobūdžio Lietuvos programų?

R: „Šeimų Universiteta“ kuria ne organizacijos, o patys tėvai. Visa programa skirta intensyviame tėvų santykių vystymui kaip šeimai – pirmapradei aplinkai, kurioje formuojasi vaiko pasaulėžiūra, charakteris ir vertybės.

I: Kokiomis priemonėmis matuojate programos efektus?

R: Praėjusių kursų šeimų skaičiumi.

I: Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyla įgyvendinant programą Lietuvoje?

R: Greitų piliulių ieškojimas savoms problemoms spręsti. Atsakomybės prieš save, sutuoktinį, vaikus, masto ir pasekmių nesuvokimas.

I: Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus? Kaip Jus susiranda?

R: TV, radijas, spaudos ir internetinė žiniasklaida.

I: Kaip manote, koks šiuo metu žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti skirtų programų poreikis Lietuvoje?

R: Mano asmenine nuomone jau perlenkta lazda su tomis programomis. Plius jose trūksta pozityvumo. Čia kaip su AA buvo prieš diržą su diržu.

I: Ar vykdant Jūsų programą pastebėta, jog smurto žiniasklaidoje tema auditorijai aktuali?

R: Taip, nes jo ypač gausu. Tad tėvams kyla natūralus klausimas kaip nuo turinio, kuris mus supa apsaugoti savo vaikus.

I: Kokiai auditorijai, Jūsų nuomone, būtų tikslingiausia taikyti programas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui?

R: Tėvams ir pedagogams

I: Jūsų nuomone, smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programa turėtų būti įgyvendinama kaip savarankiška programa ar kaip integruota kitos programos dalis?

R: Turėtų būti įgyvendinamos prevencinės programos, kad programų smurtui mažinti nereikėtų iš viso, kurios turėtų būti integruotos. Smurtinės žiniasklaidos programos turėtų būti savarankiškos, nes tai būtų visuomenės sąmoningumo barometras.

I: Į kokią auditoriją reikėtų orientuotis kuriant tokią programą?

R: Kaip minėjau, pasisakyčiau prieš tokias programas. Kalbant apie programas kaip reiškinių - vaiko ugdymas negali būti sutelktas išimtinai švietimo sistemos rankose. Glaudus tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas užtikrintų vaiko ugdymo vientisumą, tad siekiant maksimalaus rezultato daugiausia dėmesio reikia tėvams, kaip pagrindiniams vaikų ugdytojams.

I: Į ką svarbu kreipti dėmesį kuriant ir vykdant programą, kad Lietuvoje vystoma programa būtų efektyvi?

R: Į tėvų tarpusavio santykių svarbą vaiko gyvenime, formuojant žiniasklaidoje tai kaip madą ir prestižą.

I: Ar saviuklos priemonės (vadovėliai, patarimų vadovai) gali būti efektyvi priemonė siekiant edukacinio tipo programos tikslų?

R: Kaip papildoma priemonė – taip.

I: Apibūdinkite, kokia šiuo metu šviečiamųjų programų tėvams, vaikams, mokytojams padėtis Lietuvoje?

R: Nėra vieningos strategijos, kuri formuotų visavertį sąmoningumą. Dažnai tenka išvysti programų rezultatus (kampanijas), kurios pagrįstos negatyvumu. To neturėtų būti.

I: Ar vadovaujamesi tarptautine patirtimi įgyvendinant šviečiamąsias programas Lietuvoje?

R: Taip

I: Ar konsultuojamesi su užsienio ekspertais?

R: Taip

I: Ar žiūrima į „gerąją“ užsienio šalių programų patirtį ir bandoma adaptuoti jas Lietuvoje, ar kuriamos specialios programos Lietuvos atvejui?

R: Taip. „Šeimų universitete“ pritaikytas IFFD, Jungtinių Tautų patarėjos šeimos klausimais, pasauliniu mastu pasitvirtinęs pritaikytas atvejo analizės (angl. case study) metodas.

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Ekspertinis interviu

Respondentė (R): Žydrė Arlauskaitė, „Second step/ Antras žingsnis“ programos vadovė, psichologė psichoterapeutė

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 26 d.

I: Kodėl Lietuvoje pradėta įgyvendinti programa „Second step/ Antras žingsnis“?

R: Kodėl pradėta... Susidomėjimas ta programa yra labai seniai. Mes pradėjome nuo konsultavimų ir darbo su vaikais, o tuomet paaiškėjo, kad daugybės tų problemų buvo galima išvengti ir pradėjo eit kalba apie prevenciją. Ir ne visada psichologas (aš esu psichologė pagal išsilavinimą, taip pat ir mano kolegos – psichologai-psichoterapeutai) turi padėt vienai šeimai – jis tą patirtį gali perduoti ir prevencijos lygmenyje tuo gali užsiiminėt mokytojas. Toks buvo kelias. Labai sąmoningai ieškojome programos, turiu pasakyti. Buvo akivaizdu, kad visų neprikonsultuosi, o kartais tų problemų buvo galima sėkmingai išvengti ir tam visai nereikia psichologo, o užtenka mokytojo arba tėvo, motinos. Mums lengviausiai pasiekiami pradinių klasių mokytojai ir mes programų darželiams net nežiūrėjome, nes ne visi vaikai į darželį eina, o į mokyklą eina visi. Nuo devyniasdešimtųjų turime tokius kolegas iš Danijos, kuri tą programą buvo jau naudoję ir jie pakvietė mus tiesiog pasižiūrėti. Jie žinojo tą mūsų situaciją labai puikiai ir 1999 metais mes su direktoriumi nuvažiavome pasižiūrėti kaip atrodo programa ir iki 2004 metų sąmoningai stengėmės ją gauti. Labai logiškas žingsnis, nes buvo aišku, kad konsultantai po vieną čia nieko neapžios ir nepadirbs.

I: Kas yra Jūsų vykdomos programos iniciatoriai Lietuvoje?

R: Iš „Paramos vaikams centro“, vienareikšmiškai.

I: Ko siekiama šia programa Lietuvoje? Ar skiriasi tikslai nuo kitų šalių?

R: Jinai yra visiškai vieninga visose šalyse, tačiau labai universali – ta prasme, jog ją labai lengva pritaikyti visose šalyse. Autentiškai ji yra sukurta Amerikoje ir remiasi universaliom psichologijos žiniom.

Programa siekia ugdyti vaikams socialinius emocinius įgūdžius – tai reiškia, išmokyti žmogų būti bendruomenėje, susitvarkyti su buvimo bendruomenėje uždaviniais.

I: Kas yra Jūsų programos tikslinė auditorija?

R: Pirmokai, antrokai, trečiokai, ketvirtokai – pradinukai.

I: Vyresniems ji netaikoma?

R: Mes Lietuvoje netaikome. Ji taikoma nuo darželinukų iki devintos klasės, bet mes netaikome. Taip paprasčiau, nes keturis metus vaikus mokina vienas ir tas pats mokytojas. Jis juos gerai pažįsta, gali būti jiems pavyzdžiu. Na o nuo penktos klasės problema yra ta, jog negali garantuoti, jog visi vienuolika klasei dėstančių mokytojų elgsis vienodai – ne visi bus tiek pat motyvuoti, o šitoje programoje labai svarbu motyvacija. Kai mes ruošiamė mokytojus labai svarbu išsiaiškinti, kam jiems to reikia ar pažymėjimui ar jie iš tiesų nori dirbti pagal tokią programą.

Mes galvojame, kad jei iki penktos klasės vaikas bus paruoštas tvirtai, tai jam nėra didelės problemos adaptuoti žinias ir vėliau.

I: Jeigu galite, papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiate programos tikslų.

R: Kaip tas daroma... Svarbu, kad mokyklų administratoriai būtų motyvuoti ir geranoriški, nes mes atrenkame ir paruošiamė mokytojus, o tai reiškia, kad mokytojas turi išvažiuoti į mokymus vietoj to, kad dirbtų tuo metu. Turime dėti pastangų tam, kad motyvuotume mokyklą. Tada darbas su tėvais – jį darom mes arba patys mokytojai. Tėvams pravedamas užsiėmimas. Mūsų konsultantai tiesiogiai moko mokytoją, kad jisai vykdytų tą programą savo klasėje. Esmė ne ta, kad tu, kaip mokytojas pravedi pamokėlę, bet svarbu tai, jog visą savaitę tu esi pavyzdys, orientuotas į pozityvų elgesį – tai, ką mokytojas moko klasėje, po to praktikoje pabrėžia vaikui kad „aš matau, kad tu tai darai“, esmė ne pamokėlės, o kas savaitinis vaiko pastiprinimas, todėl ta programa labai veiksminga. Parodai pavyzdį ir sakai „aš matau, kad tu taip darai, kaip tu manai, kaip tas vaikas jautėsi, kai tu taip padarei“.

I: O kaip jūs atsirenkate mokytojus?

R: Svarbiausia – motyvacija ir noras mokytis. Kursai trunka 24 valandas – yra gana intensyvūs. Yra aišku buvę, jog sako, kad „ne, visgi nedirbsiu“. Arba tiesiog pasirašo sutartį, tačiau nedirba. Tačiau tie kas dirba, tas nori, nes mato, kaip vaikai keičiasi. Šiaip pačios mokymo priemonės yra labai paprastos – tai kortelės, kuriose mokytojui labai detalčiai surašyta, ką ir kaip jis turi sakyti. Kitoje kortelės pusėje yra nuotrauka, kurią mato klasė. Labai aišku, labai paprasta.

I: Kiek tokių užsiėmimų klasėje per metus būna?

R: Priklausomai nuo klasės: pirmoje – 22, antroje – 21, trečioje – 18 ir ketvirtoje vėl 22. Tendencija yra tokia, kad pirmoje klasėje dedamas pagrindas, o ketvirtoje įtvirtinimas.

I: Iš kokių temų susideda Jūsų programa, ką jūs programoje paliečiate?

R: Trys dideli skyriai: Pirmas skyrius vadinasi „empatijos ugdymas“. Tai bazė, vaikas mokosi suprasti kada jis piktas, liūdnas, neramus. Empatija yra pagrindų pagrindas – suvokt savo emocijas, žinot, kodėl jos kyla ir žinoti, ką su jomis daryt. Antras skyrius – impulsų kontrolė ir problemų sprendimas, nes negalima pradėt spręst problemos, kol nenusiramini. Trečias skyrius yra pykčio valdymas. Tai pati paskutinė tema, nes pyktis yra labai sudėtingas jausmas ir labai stiprus. Mums Lietuviams tai ypatingai tinka, todėl, kad pas mus labai daug piktų tėvų, vaikų. Įdomu, kad mokytojai pirmiausia pasako „aš pati išmokau susitvarkyt su pykčiu“, tėvai taip pat sako, nes vaikai paskui išmoko tėvus, nes pas mus niekas nemoka su tuo tvarkytis.

Temų yra labai daug, galite pasižiūrėti specialioje metodinėje knygoje (jums duosiu). Temos yra apie tai, kas vyksta prie manęs čia ir dabar: jei kažkas tyčiojasi, su kuo pasidalinti savo išgyvenimais.

R: Ar programoje paliečiama smurto žiniasklaidoje tema?

I: Specialiai ne, bet nuo mokytojo priklauso ar jis paliečia tuos šaltinius, kurie dirgina ir gali kelti neigiamas pasekmes. Iš anksto paruošto teksto mokytojui yra labai mažai. Jei pamoka trunka 35 min, tai jis turi tik 5 – 10 min. iš anksto paruošto teksto. Kiekvienas mokytojas taiko pamokėles konkrečiai klasei. Aš manau, kad smurto žiniasklaidoje tema greičiausiai paliečiama, kai eina kalba apie patyčias. Tačiau tiesiogiai tokios temos nėra, tačiau mokytojai turi labai daug erdvės sau ir toje pamokos dalyje, kuomet visą, taip vadinkim, teoriją perskaito ir ateina metas pasipraktikuoti, tuomet paliečiamos kiekvienam atvejui aktualios temos. Yra daug situacijų, kurias klasėje reikia suvaidinti ir kur mokytojai gali pasiūlyti ir tikrai daug ko nuveikti jų klasei aktualiomis temomis. Tačiau, ką konkrečiai mokytojai pamokoje daro aš negaliu pasakyti.

I: Kodėl, Jūsų manymu, smurto žiniasklaidoje tema programoje nėra įtraukta?

R: Negaliu pasakyti, kodėl kas neįtraukta. Aš manau, kad tai, kas yra įtraukta yra tokie labai bendražmogiški dalykai, kurie yra svarbūs. Taip pažiūrėjus masė kitų svarbių temų neįtraukta. Tačiau teisingai ugdomas žmogus turi potencialą atsilaikyti prieš socialines problemas keliančias priežastis, tame tarpe smurtą žiniasklaidoje. Nuo visko apsaugoti neįmanoma, tiesiog turi žinot, ką daryti. Taip, kad programa yra labai geras rėmas, kuris leidžia žmogui pačiam toliau kapstyti. Programa leidžia formuoti pakankamai didelę atsvarą ir žmogus turi erdvės visokiems patirimams

suvirškinti, nes žinai, arba kaip spręsti problemą, arba, jei nemoki spręsti, tuomet žinai, į ką kreiptis. Kai vaikas išmoksta bazinių strategijų, tai vėliau jam daug paprasčiau atsilaikyti prieš bet kokias kitas negeroves arba užsikabinti už „gerovių“.

Visų pirma, reikia išsiugdyti sąjį, kad paskui galėtum gilintis į smulkesnes sritis, kaip smurtas žiniasklaidoje. Lietuvoje mes dar neturime to stuburo, kad galėtume atsilaikyti, kad tavęs visos aplinkos „negerovės nenulaužtų“. Svarbu asmenybės žinojimas „kas aš esu“ ir ko man reikia, tada matai, kad man tokių dalykų kaip nekokybiškas žiniasklaidos turinys visai nereikia, nes jei man pikta ar liūdna, aš žinau kitų būdų, kaip tai įveikti, su kuo pasikalbėti ir ką man daryti, o ko nedaryti.

I: Kokiomis priemonėmis matuojate programos efektus?

R: Mums darė tyrimą VU bakalauro ar magistro studijų studentė Eglė Kuraitė, pagal specialią metodiką. Šiaip šios programos pasauliniai tyrimai yra prieinami, daug šalių yra padariusios, bet ir savo pasidarėme prieš tris metus. Žodiniai atsiliepimai buvo labai puikūs, todėl norėjome savo pasidaryti. Darėme vienu metų tyrimus, šiaip tai reikėtų daryti dviejų metų, nes per pirmus metus išmokta ir daug teoriškai įsisavina, o per antrus praktiškai naudoja. Mes tyrimo metu pamatėme, kad tie vaikai, kurių socialiniai įgūdžiai yra blogiausi labai keičiasi jau pirmaisiais metais.

I: Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyla įgyvendinant programą Lietuvoje?

R: Šiaip jau pagrindinis dalykas, kad užsiėmimams reikia surasti atskirą laiką ir tai ne visada yra lengva ir mokytojams jį savo galvoje susidėlioti nėra lengva. Užsiėmimas yra vienos pamokos trukmės – jam reikia rasti laiko. Tačiau tai paviršutiniškas ir lengvai sutvarkomas dalykas. Pačioje pradžioje kai vyksta mokymai, mes bandome atsakyti, kokios problemos jums kils taikant šią metodiką. Antras dalykas yra tas, kad patiems mokytojams labai sunku, nes reikia persiorientuoti ir „eiti į pozityvą“, o ne į negatyvą, kaip jie pripratę. Pavyzdžiui, jei klasėje vaikai šurmuliuoja, mokytojai yra pripratę matyti tuos šurmuliuojančius, o ne tuos, kurie tinkamai elgiasi. Tai, aišku, yra normalu, tačiau šuo atveju reikia kreipt dėmesį į tuos, kurie tinkamai elgiasi. Vaikai šurmuliuoja ne šiaip sau – arba jie būna pikti, arba liūdni, arba jiems nieks nepasako, kaip tinkamai elgtis. Vaikai šurmuliuoja, nes jie nori gauti dėmesio, tačiau netinkamu būdu. Programoje vaikai „modeliuojami“ kaip reikia elgtis, mokytojai pastebi jų elgesį ir pastiprina, o tai labai skirtingas mokymo būdas nei dabar įprasta. Mokytojas savo galvoje turi pakreiti vaizdą – nuo to, kad kreipt dėmesį į tuos, kas netinkamai elgiasi, į tuos kurie tinkamai. Ir jei vaikai ima gauti dėmesio už tai, kad gerai elgiasi, jie ir pradeda taip daryti. Atsiranda toks „shift`as“. Tai va tai šitas labai skirtinga. Programa labai nuosekli ir struktūruota, tai reiškia, kad čia baisia ir neprifantazuosi, nes čia duotas

rėmas. Mūsų mokytojams gana sunku laikytis rėmo, nes jie pripratę „į lankas“. Todėl mes Lietuvoje ir darome ilgus mokymus mokytojams (nors pasaulyje kitaip yra), nes mūsų mokytojų fantazija taip paneša, jog nebeaišku, apie ką jie šneka. Mes Lietuvoje gyvename ir mes žinome kaip yra. Čia ir yra metodikos kultūrinė adaptacija. Šiuo atveju mokytojams gana sunku įprasti, kad tiesiog turi skaityti, nes mokykloje neskaitoma, nes jie pripratę į vaikus žiūrėti. O kodėl taip yra aš negaliu pasakyti. Lietuviai tai nėra suomia ir nėra ispanai. Pas mus yra taip, pas mus daromi mokymai, kitos šalys nedaro mokymų tokių, kaip mes darome. Mes pasidarėme mokymus pagal savo kultūrą, pagal tai, kokie yra mokytojai. Pavyzdžiui, Amerikoje galima tik nusipirkti šitą medžiagą, bet ten jie patys perkasi. Pas mus patys mokytojai neperka, matot... Bet čia išeina iš ekonominės situacijos, pas mus pats mokytojas gal ir negali nusipirkti. Nėra didelės paslapties.

I: Vadinasi, programos adaptacija yra būtina.

R: Be abejo. Matot, čia buvo programos adaptacija, bet buvo ir vertimas ir pritaikymas Lietuviškai situacijai ir kultūrai. Bet kada mes pradėdame įdiegti „Antrą žingsnį“ galvojame ir apie vietinių mokytojų galimybes, nes pavyzdžiui, jei mes liepsime metodinę medžiagą tiesiog pirkti, tai šita programa nebus įgyvendinta, nes nei vienas mokytojas nepirks, kad ir labai norėtų. Todėl mes ieškome rėmėjų arba kartais būna mokykloje galimybės, kadangi pačios mokyklos pradeda matyti, kaip tai naudinga ir pačios mokyklos pradeda programą pirkti savo mokytojams – tai čia yra labai pažangu. Galbūt vienkartinė invazija (sąnaudos) ir yra didesnė tačiau iš tikrųjų rezultatas yra ilgalaikis.

I: Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus?

R: Pradžioje mes tikrai ieškojome tikslinės auditorijos narių – apie programą paskelbėme ir narius paėmėme. Jau tada pradėjome matyti, kas gali su ta programa dirbti. Iš pradžių, tai nežinojome, kaip čia seksis su ta programa Lietuvoje dirbti. Kas iš to, kad kitoje šalyje ji veikia, gal čia neveiks. Dabar jau ateina kitokie mokytojai, bet iš pradžių atėjo tikriausiai tik smalsūs, nes nei žinojo kas čia bus, nei ką, o tiesiog prisiėmė didelį krūvį, tai reiškia jau tie patys žmonės buvo kitokie. Garantuotai. Kai kurie iš jų tapo štai šitos programos mokytojais. Dabartiniai mokytojai, kurie renkasi, yra visa kitoki, nes jie žino, ko jie nori ir žino, ko čia renkasi – žino, kad dabar investuos, bet turės rezultatą ketvirtoje klasėje. Mūsų tikslas nėra kuo daugiau, o tikslas daryti viską aiškiai, todėl šitos programos nepardavinėjame, o patys mokome ir žiūrime. Šiaip tai rėmimas yra labai svarbus dalykas, prieš tai mus rėmė Švietimo ministerija, o dabar lėšų turime iš Europos fondų.

I: Kaip manote, koks šiuo metu žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti skirtų programų poreikis Lietuvoje?

R: Žinot, vietos visoms programoms turi atsirasti, nes čia yra tiek daug ką „kuopti“, kad tikrai nepakenks dar vienai programai patvirtinimą duoti. Tiktai sakau, tie paviršutiniški dalykai, jie yra labai geri, bet jie yra trumpalaikiai. Ir prieš tai reikia turėti gilesnį įdirbį iš vidaus.

I: Jūsų nuomone, smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programa turėtų būti įgyvendinama kaip savarankiška programa ar kaip integruota kitos programos dalis?

R: Negaliu vienareikšmiškai atsakyti. Manau pilnai galėtų būti ir savarankiška programa, tačiau svarbu, kaip ji bus sukonstruota. Tačiau, tam, kad išgydyti simptomą, reikia lįsti giliau, tęsiant šią metaforą sakyčiau, kad kartais organizmui reikia leisti gydytis pačiam, bet šiuo metu ar yra iš ko tvarkytis organizmui? Ar organizmas yra stiprus pakankamai, va čia yra klausimas šiandien Lietuvoje. Visos programos yra neveltui – jos atliepia į poreikį, bet tai yra paviršutiniškas sluoksniu, nes viską sutvarkom tam kartui. Manau, kad šviečiamoji veikla yra gerai visomis įmanomomis formomis – ir leidiniai, ir vienkartiniai užsiėmimai, ir viešos paskaitos, ir programos – tačiau prie viso to, būtina ugdyti vaiką stiprų.

I: Į kokią auditoriją reikėtų orientuotis kuriant tokią programą? Žiūrint į Jūsų programos pavyzdį, galima būtų spėti, jog geriausia šviesti pačius vaikus ir mokytojus, o tėvus nelabai verta?

R: Ne ne, žinokit, tėvus šviesti yra labai gerai, tačiau tėvus yra labai sunku pagauti. Bet aš ką – galiu paimti vieną arba du tėvus, o nuėjus į klasę kaip mokytoja aš galiu šviesti jau 23 šeimas. Jau skirtingas dalykas. Be to su tėvais yra taip, kad sunku suorganizuoti ilgalaikius ir nuoseklius užsiėmimus, nes niekas neateis, o vaikai ar taip ar taip į klasę ateina kiekvieną dieną. Ne, aišku, tėvus būtų labai nuostabu mokinti, turėti ilgalaikę grupę – būtų tobula. Pavyzdžiui, Japonija turi tokius mamų ir vaikų užsiėmimus.

I: Į ką svarbu kreipti dėmesį kuriant ir vykdant šviečiamąją žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programą, kad Lietuvoje vystoma programa būtų efektyvi?

R: Aš nenuvertinčiau tokių programų Lietuvoje, tačiau... Matote, dabar tokia programa būtų tiesiog šioks toks vienos problemos pagydymas, kai visai nėra suformuotos esmės – ašies jaunos asmenybės viduje. Jei ta ašis būtų, žmogus ir be programos smurto žiniasklaidoje poveikiui mažinti būtų mažiau pažeidžiamas. Aš negaliu pasakyti, kad viena ar kita socialinė problema yra mažiau reikšminga, bet mes neturime ašies, ant kurios tuos dalykus „lipdyti“.

I: Ar saviuklos priemonės (vadovėliai, patarimų vadovai) gali būti efektyvi priemonė siekiant edukacinio tipo programos tikslų?

R: Jų juk yra knygynuose. Ir ką? Daugelis tėvų ir angliškai skaito, ir lietuviškai, deja, tas neveikia. Gerai yra turėti visą kompleksą. Lai būna leidinukai – mes patys juos rašome, pavyzdžiui, „Aukime kartu“. Bet kas iš to? Saviauklos leidiniuose viskas labai protinga ir išmintinga ir mes juos leidžiame, tačiau tėvas ar motina prieš kiekvieną sakinį neatsivers knygos. O be visa to, tėvai mato tuos vaikus kartais tik porą valandų prieš naktį.

I: Apibūdinkite, kokia šiuo metu šviečiamųjų programų tėvams, vaikams, mokytojams padėtis Lietuvoje?

R: Prieš pradėdami mes, žinokite, nedarėme jokios apžvalgos, nieko. Mums nereikia. Mes iš projektų gyvename. Net neturime tokių pajėgumų, tai žinot, apie ką čia kalbėti. Gal ir būtų buvę aktualu, bet kadangi mes šitą programą žinojome ir mūsų programos čia aplink nebuvo pas nieką ir niekur, tai ir nereikėjo nieko skaičiuot.

Lietuvoje situacija buvo tokia, jog faktas, kad kažko trūko. Tačiau man gilintis nereikėjo, tam yra institutai ir ministerijos. Švietimo ir mokslo ministerija labai remia tą programą, vienareikšmiškai. Čia be to, aišku nebūtų nieko ir buvę – tai ir yra atsakymas į šį klausimą: gerų šviečiamųjų programų Lietuvoje trūksta, jų nėra. Kita vertus, tuo metu, kai mes pradėjome, tai kokios čia programos Lietuvoje buvo... Net nebuvo ką kalbėti. Mes ir buvome vieni iš pradininkų.

I: Ar vadovaujamas tarptautine patirtimi įgyvendinant šviečiamąsias programas Lietuvoje?

R: Šitos programos savininkus pasaulyje aš žinau. Žinau Švedijoje pas ką kreiptis, jei norite.

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Ekspertinis interviu

Respondentė (R): Rasa Petruškevičiūtė, Projekto „Augink atsakingai“ koordinatorė, UAB „Omnitel“ Socialinės atsakomybės ir paramos projektų vadovė

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 22 d.

I: Kodėl Lietuvoje pradėtas įgyvendinti projektas „Augink atsakingai“?

R: Pristatau ir priežastis, ir tikslus. 2008 m. gegužės mėnesį pradėto socialinės iniciatyvos misija buvo inicijuoti, skatinti, remti įvairias nacionalinio masto programas, padedančias išlaisvinti Lietuvos visuomenės kūrybiškumą. Projekto vizija buvo atsakinga, vaisinga ir darbšti šeima – stipri, talentinga ir produktyvi Lietuva. Inicatyva kelia sau tikslą kurti sąlygas kūrybiškumo kultūrai skleisti ir suteikti tėvams realią pagalbą atsakingai ugdyti vaikus. 2010 metais iniciatyvos skleidžiamoms idėjoms buvo apie 600 tūkstančių pritarusių interneto svetainėje „Augink atsakingai“, virš 40 tūkst. fanų socialiniame tinkle Facebook, 10 tūkst. dalyvių visuomeninėje akcijoje prieš vaikų smurtą šeimoje „Nereikia diržo“.

2010 m. tęsėme akciją „Nereikia diržo“. Kalbant apie rezultatus „Nereikia diržo“ kūriniai eksponuoti aštuoniuose miestuose: Vilniuje, Kaune, Utenoje, Druskininkuose, Klaipėdoje, Telšiuose, Mažeikiuose, Alytuje. Diržų yra sukurti septyni eksponatai.

2010 m. gegužės mėnesį iniciatyvos „Augink atsakingai“ užsakymu atliktas tyrimas parodė, kodėl vaikai neturi artimo ryšio su tėvais. Viena iš priežasčių yra tėvų tarpusavio stiprių santykių nebuvimas. Dėl tos priežasties „Omnitel“ su partneriais IFFD (International Federation for Family Development) ir NŠTA (Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija) inicijavo „Augink atsakingai“ tęstinį socialinį projektą. Šitas projektas turėjo tikslą kuriant artimus tėvų tarpusavio santykius ir stiprinant jų ryšį su vaikais, išugdyti Lietuvoje pozityvaus ir atsakingo vaikų ugdymo kultūrą. Naujo projekto vizija – naujos, moraliai atsakingos, kūrybiškos, išprususios bei įvairiapusiškai aktyvios kartos susiformavimas. Projektas 100 proc. pagrįstas pačių visuomenės narių motyvacija, tiek besimokančių, tiek mokančių kitus – kas leidžia žinioms natūraliai skliti. Šeimų universitetas skatina plėtoti lygiaverčius ir intensyvius santykius šeimoje, jo metodas skatina šeimas diskutuoti, keistis patirtimi, mokytis vieniems iš kitų ir taip tobulėti. Tėvai gauna praktinių pedagoginių įgūdžių vaikų auklėjime.

Šiais metais planuojame pradėti naujus „Augink atsakingai“ projektus.

I: Kas yra Jūsų vykdomos programos iniciatoriai Lietuvoje?

R: Inciatyva vykdo įvairius projektus su skirtingais partneriais. Pagrindinis iniciatorius UAB „Omnitel“.

I: Kas yra Jūsų programos tikslinė auditorija?

R: Šeima.

I: Papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiama programos tikslų.

R: Įgyvendindami atskirus projektus.

Pavyzdžiui „Šeimos Universitetas“. 2010 m. įgyvendinti veiksmai: projekto svetainės sukūrimas, mokymų moderatorių telkimas ir mokymas – 100 moderatorių (konkursas 5 į vieną vietą), šeimų mokymų pradžia, visuomenės tarybos telkimas ir supažindinimas, socialinė reklama, aktualizuojanti tėvų tarpusavio bendravimą.

Pirmaisiais metais „Šeimų universitetas“ sulaukė didelio visuomenės susidomėjimo, idėjos palaikymo ir gausaus žmonių išitraukimo į šeimų kursus. Norint toliau sėkmingai koordinuoti ir vystyti projektą nuspręsta įregistruoti viešąją įstaigą, kuri palengvins projekto administravimą ir atvers platesnes galimybes naujų partnerių prisijungimui. Toliau „Šeimų universitetas“ gyvuos kaip atskira ir savarankiška organizacija.

I: Iš kokių komponentų susideda Jūsų programa?

R: Nežinau, kaip atsakyti į šį klausimą, nes tai priklauso nuo įgyvendinamo projekto.

I: Ar į programą įtraukta smurto žiniasklaidoje tema?

R: Ne.

I: Kodėl ši tema nėra įtraukta?

R: Pirmaisiais metais daug dėmesio skyrėme smurto temai. Tačiau ji yra pasekmė, o ne priežastis. Dabar keliame sau tikslą dirbti su priežastimis ir taip užkirsti kelią smurtui.

I: Kokiomis priemonėmis matuojate programos efektus?

R: Priklausomai nuo projekto – pasiekta auditorija, dalyvių skaičiumi, palaikančių iniciatyva žmonių skaičiumi, aktualumą taip pat vertiname ir pagal tai, kiek projektas atspindimas žiniasklaidoje.

I: Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyla įgyvendinant programą Lietuvoje?

R: -

I: Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus?

R: Naudojame visas įprastines priemones, reklamą, komunikaciją „Facebooke“, viešuosius ryšius, kreipimąsi tiesiogiai į įvairias organizacijas ir kitas šiuolaikines priemones.

Atsakingai apie "Augink atsakingai" iniciatyvą, tačiau apie žiniasklaidos situaciją ar kitas prieš smurtą kovojančias programas tikrai negaliu atsakyti, nes nesu šios srities specialistė.

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Ekspertinis interviu

Respondentas (R): Žana Jankavičienė, „Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“ projekto koordinatė, UAB „Microsoft Lietuva“ Komunikacijos ir socialinių projektų koordinatė

Interviuotoja (I)

Data: 2011 balandžio 27 d.

I: Kodėl Lietuvoje pradėtas įgyvendinti projektas „Microsoft savanoriai mokyklose“?

R: Mes vykdomė du projektus, abu projektai susiję su savanoryste, tiesiog vienas projektas natūraliai išsiplėtė į kitą. Visame pasaulyje „Microsoft“ vyksta į mokyklas, ten bendrauja su paaugliukais, kurie iš esmės dar tik pradeda savo pirmuosius žingsnius internete. Na, gal ne pirmuosius, bet pasidaro gudresni vartotojai ir jau daug dalykų gali padaryti savarankiškai – kurti įvairias paskiras, rašyti ir kas labai dažnai atsitinka, jie prisijungia prie įvairiausių socialinių tinklų. Lietuvoje irgi apie 90 procentų vaikų kelia rankas, kad jie yra prisijungę prie „Facebook`o“, nors pagal taisykles jiems kaip ir to dar nebūtų galima daryti, tačiau jie pagudrauja ir prisiregistruoja. Žodžiu, su tokiais vaikais savanoriai susitinka visame pasaulyje ir pasakojamos pagrindinės saugaus naudojimosi internetu taisyklės. Kita vertus, šalia to, kad žiūrėtume, kas daroma visame pasaulyje, matome, kad kiekvienoj šaly yra tam tikros problemos ar klausimai, kuriuos reikėtų spręsti ir ką mes matome iš tikrųjų dabar, kad vyksta didžiulis „protų nutekėjimas“, ateina užsieninės kompanijos, perima išugdytus specialistus ir mums, kaip IT industrijos dalyviams reikėtų rūpintis tuo, kad talentingas jaunimas, kuris galėtų dirbti IT industrijoje, daugiau apie tai sužinotų. Žodžiu, kalbame ne tik apie pavojus internete, bet ir apie tai, kokios yra perspektyvos informacinių technologijų srityje, bet aišku, jokio agitavimo – gal labiau pokalbis – švelnus populiarinimas, o ne stūmimas kažkur tai. Į jūsų klausimą atsakant tiesiogiai – manome, kad kiekviena įmonė turi būti ir aktyvi visuomenės narė, jina negali būti atskirta, ypatingai tokios kompanijos, kaip „Microsoft“, kurie savo srityje yra ekspertas, lyderis ir jis lyderiu privalo būti visose srityse, ne tik versle, bet ir bendraujant su tų šalių gyventojais, nesvarbu kokio amžiaus – ar tai vaikai, ar tai suaugusieji – ir tiesiog pagal savo kompetenciją sakyti tai, ką žino, ką privalo dalintis su visa visuomene. .

I: Jei teisingai supratau, šitos programos tiesioginis iniciatorius Lietuvoje yra kompanija „Microsoft“?

R: Taip.

I: Ši programa yra šviečiamoji ar kitokio pobūdžio?

R: Taip, ji šviečiamoji.

I: Ko siekiama šia programa Lietuvoje?

R: Pačiai kompanijai yra labai svarbu turėti ne tik verslo ryšį, bet ir žmogiškąjį ryšį su visuomene, kurioje kompanija dirba. Tai vienas tikslas. Kitas dalykas – jei turi tam tikrą kompetenciją, turi ja dalintis su visuomene, turi jai padėti gauti iš savęs, kaip kompanijos, tas žinias, kurias galbūt nėra taip paprasta gauti ir kurios dažnai nėra susistemintos ar apibendrintos. Trečias dalykas, tai pačios kompanijos pozicija – reikia skatinti darbuotojų visapusiškumą ir savanorišką veiklą. Kiekvienam darbuotojui per metus yra suteikiamos trys darbo dienos, per kurias jis gali užimti savanoriška veikla. Čia labai norėčiau atkreipti dėmesį į vieną dalyką: pernai pristatinėjant tarptautinės mūsų savanorystės programas buvo pasakyta tokia pastaba, jog jei įmonė skatina užsiimti savanoriška veikla, tai jau nebėra savanoriška veikla. Mano argumentas yra toks: pas mus darbas matuojamas ne pagal tai, kiek mes dirbame biure – mes turime savo tikslus ir mes juos turime pasiekti nepriklausomai nuo to, kur mes dirbame, nes to dalyko niekas nekontroliuoja. Jeigu mes vaikus galime pasiekti tiktai darbo metu, tai kompanija leidžia tą dalyką daryti ir netgi skatina. Pas mus yra žmonių, kurie skiria gerokai daugiau darbo dienų. Juos pastoviai kviečia, kviečia ir kviečia vėl susitikti. Manau gali susidaryti ir 10 dienų per metus, kur jie skiria savanoriškai veiklai. O darbo tikslai irgi turi būti pasiekti aišku.

I: Kas yra „Microsoft Lietuva savanoriai mokyklose“ projekto tikslinė auditorija?

R: Šito projekto, jei paimtume Lietuvą, tai mokyklinio amžiaus vaikai, tie kurie jau naudojami internetu. Jeigu tai anksčiau buvo paaugliukai nuo 10 iki 14 metų, tai dabar išsiplėtė iki vyresnio amžiaus moksleivių, tai praktiškai iki 18 metų. Bet, kaip ir minėjau, Lietuvoje neapsiribojame tuo – yra dar programos skirtos studentams – susitikimai, pokalbiai.

I: Papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiama programos tikslų.

R: Tai yra tiesioginiai susitikimai, pristatymai, vyksta prezentacijos, viktorinos vyksta. Skatiname, kad vaikai atsakinėtų į klausimus ir už tai jie gauna smulkius prizus – tušinuką, atšvaitėlį. Kai vaikas atsako teisingai, tai ir kiti išgirsta.

I: Kokie teminiai komponentai įtraukti į programą?

R: Dabar turime labai detalius dokumentus su temomis, kurie yra rekomendacinio pobūdžio. Turime trijų rūšių prezentacijas, kurias leidžiame savanoriams pasirinkti, priklausomai kokį variantą jie nori naudoti, ar jie nori kombinuotą variantą naudoti – paimti po dalį iš ten ir iš ten. Yra labai detalios rekomendacijos, kuriomis galima naudotis, pavyzdžiui, kaip skirtingos taisyklės priklausomai nuo amžiaus, kaip tėvams būtų galima padėti. Esmė yra ta, geriausia apsauga yra pats žmogus, jo smegenys. Techninėmis priemonėmis aišku gali tuos vaikus apsaugoti nuo netinkamo turinio – puslapių, svetainių ir taip toliau, ar ne? Bet geriausia priemonė yra auklėti patį vaiką taip, kad jis ir internete elgtųsi taip pat, kaip gyvenime ir paisytų tokių bendražmogiškų taisyklių: nepateiktų internete savo duomenų, neaptarinėtų kitų, neteiktų pirmam pasitaikiusiam žmogui informacijos, žinotų, kuri informacija yra jautri, finansinė, asmeninė, adresai, gyvenimo būdas... Ir taip toliau. Vaikui aiškinama, kaip ir kokiais principais ta informacija gali būti panaudota prieš juos. Tos temos yra visiems prieinamos, nes „Microsoft“ puslapyje saugaus interneto dieną mes paskelbėme tokias taisykles ir pačią prezentaciją ir „Facebooke“ ir pačios metodinės rekomendacijos jokių būdu nėra slaptos ir visiems, kas kreiptųsi, iš nevyriausybinių organizacijų ar iš mokytojų, mes mielai dalinamės.

I: Ar šita metodika yra parengta Lietuvoje?

R: Jinai yra adaptuota, ji buvo parengta kartu su viena Europoje labai aktyvia nevyriausybine organizacija ir tiesiog jinai buvo adaptuota, nes vienos šalies yra vienoks socialinis tinklas, kitos – kitoks. Mes būtinai tarp tinklų įtraukiame „One.lt“, „klasė.lt“, todėl, kad tai yra vietiniai tinklai, taigi, adaptuojame pagal tai, kuo iš tikrųjų mes čia gyvename.

I: Ar į programą įtraukta smurto žiniasklaidoje tema?

R: Paliečiame tiek, kiek tai yra susiję su internetu. Mes šioje situacijoje nedetalizuojame, nedarome tokio segmentavimo, kad štai internete yra tokios žiniasklaidos priemonės. Pats internetas jau yra žiniasklaida, tik nebūtinai turinio steigėjas turi būti žmogus, kuris daro verslą iš to, ar ne? Tai tokio segmentavimo nedarome, bet paliečiame ir smurto žiniasklaidoje temą internete.

I: Papasakokite apie priemones, kurias taikote smurto žiniasklaidos temai vystyti.

R: Mes kalbame apie tai, kad suaugę žmonės ir net paaugliai nuo 15 ar 16 metų turi išmokti atsirinkti, ką jie skaito, ką žiūri, kokia informacija jiems daro kažkokį neigiamą poveikį ar ne arba nemaloniai nuteikia. Kai kalbame su vaikais, arba jų tėvais, pavyzdžiui (nes su tėvais irgi vyksta susitikimai), mes labiau kalbame apie tai, kad vaikus galima, ypač mažesnius, kurie dar sudėtingai

gali apsiginti – atfiltruoti ir pasirinkti turinį, tai jiems kalbame apie priemones, kuriomis tam galima užkirsti kelią, kad vaikai iki tam tikro amžiaus netgi atsitiktinai nematytų, nesilankytų netinkamo turinio svetainėse

I: Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyta įgyvendinant programą Lietuvoje?

R: Subtilus, klausimas. O kur ši informacija bus paskelbta?

I: Šitą informaciją ruošiuosi naudoti tik Vilniaus universiteto, Komunikacijos fakulteto magistro darbo tyrimui.

R: Gerai, tada pasakysiu taip: susiduriame tiek su labai aktyviais ir labai įsitraukusiais mokytojais, kurie yra patys labai motyvuoti ir labai nori, kad su vaikais būtų susitikta, tiek susiduriame kartais su labai apatiškais, kurie, pavyzdžiui, pasitinka specialistą ir palieka jį vieną su vaikais. Buvo tokių atvejų, kad pusė vaikų tuomet iš karto pabėgo mokytojui nesant (sugalvojo, kad parūkyt lauke galbūt aktualiau arba kad jie viską žino). Tai buvo ir tokių. Mes aišku prašytume (jeigu jūs formuluosite kažkokį pranešimą), kad ir mokytojai būtų susiinteresuoti ir kad jiems irgi taip pat rūpėtų šita problema.

Dar, bendrai, vieną dalyką norėčiau įvardinti kaip problemą: mūsų vaikučiai yra žymiai gudresni negu tėveliai naudodamiesi kompiuteriu. Problema yra ta, kad tėvams skirta informacija, kaip jie galėtų apsaugoti vaikus nuo nepageidaujamo turinio arba nepageidaujamo elgesio internete jiems yra mažai suprantama, nes jie žino mažiau nei jų vaikai. Va kur yra problema. Žodžiu reikia labai šviesti ne tik pačius vaikus, bet ir mokytojus, ir tėvus taip pat ir kelti jų pačių lygį.

I: Suaugusieji atsilieka žiniomis apie interneto naudojimą nei mokiniai?

R: Kol kas atsilieka. Ne visi, aišku, bet didžioji tėvelių dalis iš tikrųjų patys pripažįsta, kad jie ne taip gerai išmano technologijas. Ir kas yra dar vienas dalykas, kas mane labai stebina: yra kažkokia tokia atmetimo reakcija naujienoms. Tarkime: „mums neįdomu ir „Facebook`o“ mums nereikia“. Bet kad jame yra 96 proc. vaikų, tai to dalyko, kaip pavojaus signalo jie nesuvokia. Norėdami apsaugot savo vaiką, tėvai irgi turi domėtis kur jie tame internete būna, kas ten yra per aplinka, ką ten galima daryti. Žodžiu, atrodo, kad tėveliai sustojo tam tikrame vystymosi etape ir galvoja, kad jiems tų žinių, kurių pakanka užsidirbti pinigų ir vesti ūkį, pirkti, pakanka. O kad technologijos taip smarkiai įsibrovė į mūsų gyvenimą (ne tai kad įsibrovė, bet papildo) to dalyko nelabai suvokia dar. Reikėtų keisti tą supratimą

I: Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus? Kaip Jus susiranda?

R: Keli kanalai yra. Pirmas ir labai svarbus kanalas yra tas, kad mes turime labai didelę programą „Partneriai mokyme“, apimančią visas bendrojo lavinimo mokyklas ir tai yra projektas, vykdomas daug metų kartu su Švietimo ir mokslo ministerija. Tai vienas iš kanalų yra šis, nes kiekvienais metais vyksta keli suvažiavimai „Novatoriškiausi mokytojai“ ir ten jie informuojami apie tai ir patys mokytojai yra mūsų instruktuojami. Ir jie patys vykdo tas paskaitas, ir mus kviečia. Tai yra vienas kanalas. Kitas kanalas – kadangi mes labai aktyviai bendradarbiaujame su nevyriausybinėmis organizacijomis, teikiame jiems programinę įrangą nemokamai, tai susitikdami su nevyriausybinėmis organizacijomis ir rengdami tokias, kaip mes vadiname, bendrystės dienas, kur ten iki 100 organizacijų atstovų atvyksta į susitikimus – ten mes ir tiesiogiai, gyvai ir paštu sakome prisijunkit ir, žinokit, tas veikia. Po to atsiranda tiesiog iš bendradarbiavimo „kažkur kažkas girdėjo“. Paskui yra tokia asociacija „InfoBalt“ – ji irgi skelbia apie šią iniciatyvą. Buvo tiesiogiai susitarta, kad „InfoBalt“ atstovai tiesiog skambins ir ragins ir kitų IT bendrovių vadovus prisijungti prie šios iniciatyvos. Mes neuzurpuojame šito projekto ir tuo pačiu per daug jo gal net ir neviešiname. Tiesiog stengiamės, kad vis tik apie tai būtų kalbama su vaikais ir kad kiti taip pat savo patirtį perduotų. Žodžiu kanalų daug.

I: Kai rengėte savo programą, domėjotės šviečiamųjų programų padėtimi Lietuvoje ir ar tokių programų poreikis egzistuoja?

R: Žinot kaip, pasakysiu tiek: kadangi, kaip minėjau turime programą „Partneriai mokyme“ kiekvienais metais ir toje pačioje programoje vyksta dar daug kitų programėlių: „Novatoriškiausio mokytojo“, „Novatoriškiausios mokyklos“ daug daug tokių atskirų projektų ir juos vienija ta didžiulė programa, va, tai turime galimybę su pačiomis aktyviausiomis mokyklomis ir jų atstovais bendrauti tiesiogiai. Tai vyksta nuolat, yra netgi atskiras dedikuotas žmogus, kuris mūsų kompanijoje dirba būtent tik su mokyklomis ir praktiškai tokių tyrimų Lietuvoje mes nedarėme, bet remiamės tokiu tiesioginiu grįžtamoju ryšiu, kuriuo dalinasi patys mokytojai, atvykdami į susitikimus, dalindamiesi įspūdžiais ir ko trūksta. Sakyčiau tiek – iš ten matome poreikį. O užsienyje daromi tyrimai, tačiau dažniausiai dėl lėšų trūkumo negalime leisti sau ten dalyvauti, nes kitu atveju nebebūtų lėšų iš ko supirkti vaikams suvenyrų arba tarkim kažkokių kitų edukacinių priemonių, nes vis tiek – gaminame ir lankstinukus, ir daliname juos, ir prašome, kad tėvams padalintų.

I: Ar kviečiate konsultacijoms užsienio ekspertus?

R: Su vaikais į susitikimus ekspertų nekviečiame, nes labai svarbu kalbėti gimtąja kalba. Ir kadangi laikas dažniausiai būna gana ribotas ir mes turime sutilpti į vieną pamoką ir šiais laikais skambutis

nuskambėjo ir vaikai dingo iš klasės akimirksniu – tokio dalyko nėra kaip anksčiau, kad mokytoja pasakė: „šas“ ir kol aš neleisiu, tol jūs neišbėgsite”, tai mes turime labai suvaldyti vaiką, todėl mes žinokite svarbiausiu dalyku laikome tai, kad reikia iškomunikuoti tai, ką jiems būtų tikrai svarbu išgirsti ar sužinoti. Taigi užsienio ekspertų šiuo atveju nekviečiame.

I: O turite metodus, kuriais matuojate programos efektus?

R: Matote, kaip yra, kiekvienais metais pati korporacija ir Europoje taip pat atlieka sociologinius tyrimus – prašo, kad ir tėvai atsakinėtų į klausimus, ir vaikai. Tų tyrimų yra pakankamai daug. Galbūt dėl to, kad mes tokia maža šalis esame, sakau, ne visada galime sau leisti pagal savo biudžetą sudalyvauti tokiuose tyrimuose, nes jie daromi pasauliniu mastu, o kainos ne lietuviškos yra, o biudžetas visgi lietuviškas. Tai va, tai mes ne visada sudalyvaujame, tačiau tokios šalys kaip Lenkija, Rusija dalyvauja ir mes manome, kad rezultatai nėra tokie, kad dramatiškai skirtųsi. Vienur kažko daugiau, kitur mažiau – tarkim italai daugiau bendrauja su vaikais, negu pavyzdžiui, na nežinau, pavyzdžiui, suomiai. Bet suomiai technologiškai labiau išprusę. Tai žodžiu, tokių kažkokių skirtumų yra, bet jie nėra dramatiški ir jie leidžia daugmaž suprasti, kur, kokioje vietoje galėtų būti Lietuva. Nes vis tik tai technologiškai mes labiau panašūs į vakarų Europos šalis ir labai didelių skirtumų nuo kitų šalių nėra.

Tyrimas „Žiniasklaidos smurtinio tyrinio poveikio mažinimo programos Lietuvoje“

Tyrimo tikslas: išanalizuoti dabartinę šviečiamųjų programų padėtį ir nustatyti žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimo programų poreikį Lietuvoje

Respondentas: _____

Data: 2011 balandžio ____ d.

Interviu klausimai

Organizacinė projekto dalis

1. Kodėl Lietuvoje pradėta įgyvendinti programa?
2. Kas yra Jūsų vykdomos programos iniciatoriai Lietuvoje?
3. Ko siekiama šia programa Lietuvoje?
4. Kas yra Jūsų programos tikslinė auditorija?
5. Papasakokite, kokiomis priemonėmis siekiama programos tikslų.
6. Iš kokių komponentų susideda Jūsų programa?
7. Ar į programą įtraukta smurto žiniasklaidoje tema?
8. Jei taip, kaip ši tema plėtojama (papasakokite apie priemones, kurias taikote smurto žiniasklaidos temai vystyti)?
9. Jei smurto žiniasklaidoje tema programoje neličiama, tuomet kodėl?
10. Kuo jūsų programa išsiskiria iš kitų panašaus pobūdžio Lietuvos programų?
11. Kokiomis priemonėmis matuojate programos efektus?
12. Ar galite pasidalinti savo pastebėjimais, kokios pagrindinės problemos iškyla įgyvendinant programą Lietuvoje?
13. Kaip paprastai pritraukiate savo tikslinę auditoriją dalyvauti programoje? Ar pati Jūsų tikslinė auditorija kreipiasi į Jus? Kaip Jus susiranda?

Lietuvos situacija

1. Apibūdinkite, kokia šiuo metu šviečiamųjų programų tėvams, vaikams, mokytojams padėtis Lietuvoje?

2. Ar vadovaujamas tarptautine patirtimi įgyvendinant šviečiamąsias programas Lietuvoje?
3. Ar konsultuojamas su užsienio ekspertais?
4. Ar žiūrima į „gerąją“ užsienio šalių programų patirtį ir bandoma adaptuoti jas Lietuvoje, ar kuriamos specialios programos Lietuvos atvejui?

Smurto žiniasklaidoje mažinimo programų poreikis Lietuvoje

1. Kaip manote, koks šiuo metu žiniasklaidos smurtiniam poveikiui mažinti skirtų programų poreikis Lietuvoje?
2. Ar vykdant Jūsų programą pastebėta, jog smurto žiniasklaidoje tema auditorijai aktuali?
3. Kokiai auditorijai, Jūsų nuomone, būtų tikslingiausia taikyti programas žiniasklaidos smurtinio turinio poveikio mažinimui (vaikams/ mokiniais, tėvams, mokytojams, kitai) ir kodėl?

Tobulintini aspektai

1. Jūsų nuomone, smurtinės žiniasklaidos poveikio mažinimo programa turėtų būti įgyvendinama kaip savarankiška programa ar kaip integruota kitos programos dalis (pvz., narkotikų, smurto prevencijos programos dalis)? Kodėl taip manote?
2. Į kokią auditoriją reikėtų orientuotis kuriant tokią programą (vaikus, tėvus, mokytojus, įstatymų leidėjus)? Kodėl?
3. Į ką svarbu kreipti dėmesį kuriant ir vykdant programą, kad Lietuvoje vystoma programa būtų efektyvi?
4. Ar savauklos priemonės (vadovėliai, patarimų vadovai) gali būti efektyvi priemonė siekiant edukacinio tipo programos tikslų? (pvz., brošiūros tėvams „Kaip apsaugoti vaiką nuo smurto per TV“).